

Uchwała Nr XXVIII/769/26
Rady Miasta Krosna

z dnia 29 czerwca 2026 r.

**w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta Krosno
na lata 2026 – 2029”**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2026 r., poz. 662), art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.),

uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się do realizacji „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Krosno na lata 2026 – 2029”, zaopiniowany pozytywnie przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Krosna.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

Przewodniczący Rady
Miasta Krosna

Zbigniew Kubit

Załącznik do uchwały nr XXVIII/769/26
Rady Miasta Krosna
z dnia 29 czerwca 2026 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA KROSNO NA LATA 2026-2029

OPRACOWANIE:
mART Marta Danielska, Jakub Danielski
gez2.wroclaw@gmail.com

KWIECIEŃ 2026

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	11
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	11
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa14	
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	19
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta ..19	
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Miasta Krosna ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu	31
5.2.1. Charakterystyka miasta.....	31
5.2.2. Rys historyczny miasta.....	31
5.3. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta – dziedzictwo materialne Miasta Krosno33	
5.3.1. Układ przestrzenny	33
5.3.2. Zabytki sakralne	38
5.3.3. Inne budowle sakralne lub związane z obiektami sakralnymi.....	42
5.3.4. Obiekty obronne	43
5.3.5. Założenia rezydencjonalne oraz zabytkowa zieleń.....	44
5.3.6. Kamienice	45
5.3.7. Wille i domy	46
5.3.8. Budownictwo drewniane	47
5.3.9. Obiekty użyteczności publicznej	48
5.3.10. Zabytki przemysłu i techniki	50
5.3.11. Cmentarze.....	52
5.3.12. Pomniki i kapliczki.....	53
5.4. Dziedzictwo niematerialne	53
5.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	57
5.6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	58
5.6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	58
5.6.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	62
5.6.3. Park Kulturowy – Wzgórza Staromiejskiego w Krośnie.....	66
5.7. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	68
5.7.1. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków.....	69
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta – analiza SWOT	72
7. Realizacja założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Krosna za lata 2022-2025	75
8. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	79

9. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	84
10. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	85
10.1. Dotacje.....	86
10.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	89
10.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	90
10.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	92
11. Bibliografia.....	93
12. Spis tabel i rysunków.....	94
13. Załączniki	95

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Krosno na lata 2026-2029 (zwany dalej GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi miasta poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny miasta, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta Krosna na lata 2022-2025, który został przyjęty Uchwałą Nr LV/1544/22 Rady Miasta Krosna z dnia 29 grudnia 2022 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji

linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; **ust. 2:** „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3,** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie,

prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,

- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

- 2) uznanie za pomnik historii;

- 3) utworzenie parku kulturowego;

- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.”

– **Art. 19:** „1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

- 1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;
- 2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.

3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.”

– **Art. 20,** który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.
- 3)* inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

**Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).*

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81:** „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **Art. 89,** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2025 r. poz. 1153 z późn. zm.), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

• **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2026 r., poz. 538 z późn. zm.).

Dnia 7 lipca 2023 r. została przyjęta zmiana ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Głównym celem reformy jest zwiększenie elastyczności i integralności systemu planowania, uproszczenie procedur oraz poprawa ładu przestrzennego w kraju. Dlatego wprowadzone zostały nowe narzędzia – plan ogólny a także zintegrowany plan inwestycyjny. Zmieniają się też zasady wydawania decyzji o warunkach zabudowy.

Plan ogólny, który docelowo zastąpi dotychczasowe studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, ma charakter aktu prawa miejscowego, co oznacza, że zawarte w nim ustalenia są wiążące dla organów gminy na etapie procedowania planów miejscowych oraz w procesie wydawania decyzji o warunkach zabudowy. Plan ogólny uchwała się obligatoryjnie dla całego obszaru gminy.

Każda gmina jest zobowiązana do uchwalenia takiego planu najpóźniej do 30 czerwca 2026 r. Założeniem ustawodawcy jest wprowadzenie określonej, przejrzystej struktury takiego dokumentu przy zachowaniu jego zwartej formy, czytelnej dla każdego odbiorcy. W planie ogólnym będą musiały znaleźć się dwa obligatoryjne elementy tj.: strefy planistyczne i gminne standardy urbanistyczne. Gmina będzie mogła ponadto fakultatywnie określić obszary uzupełnienia zabudowy oraz obszary zabudowy śródmiejskiej.

Znowelizowane przepisy przewidują także uproszczony tryb uchwalenia albo zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Będzie możliwe tylko w ściśle określonych w ustawie przypadkach. Postępowanie uproszczone będzie zatem wyjątkiem od reguły – zasadniczo ma być ono wykonywane przy dokonywaniu zmian w planach już uchwalonych a nie przy uchwalaniu nowych planów.

• **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (Dz. U. z 2026 r. poz. 524 z późn. zm.);

• **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2025 r. poz. 647 z późn. zm.);

- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2026 r. poz. 13 z późn. zm.);
- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2026 r. poz. 399 z późn. zm.);
- Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2026 r. poz. 457 z późn. zm.);
- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2025 r. poz. 1338 z późn. zm.);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2023 r. poz. 2425);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2021 r., poz. 731);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.) ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. Nr 24 poz. 181);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu miasta, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji miasta, poprawy przepływu informacji pomiędzy miastem, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym miasta. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 8.12.2023 r.

Dokument ten wyznacza kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Opracowany został w Departamencie Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego na użytek generalnego konserwatora zabytków.

Program ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępstwa przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1) Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2) Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski

poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwi budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziała odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.

– Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

– Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej opartej na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta Krosna wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2022-2025, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030, Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2030, Regionalna Strategia Innowacji Województwa Podkarpackiego na lata 2021-2030.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2022-2025

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2022-2025 został przyjęty Uchwałą Nr LVI/972/22 Sejmik Województwa Podkarpackiego 28 grudnia 2022 r.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami to strategiczny dokument opracowywany przez samorząd województwa, mający na celu ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu. Określa on kierunki działań, priorytety i cele związane z opieką nad zabytkami, zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Program uwzględnia zarówno potrzeby konserwatorskie, jak i społeczne i edukacyjne aspekty ochrony dziedzictwa.

Jako główny cel strategiczny kolejnej edycji Programu należy uznać wzmacnianie systemu ochrony zabytków w celu kształtowania pamięci i szacunku dla przeszłości jako siły budującej więź społeczną i otwierającej nowe perspektywy rozwoju w przyszłości.

Służyć temu mają następujące priorytety:

PRIORYTET I. Rozwijanie i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym o zabytkach oraz o roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju – budowanie więzi społecznych oraz świadomości znaczenia i celów ochrony dziedzictwa kulturowego.

PRIORYTET II. Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym, w szczególności zabytkami jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.

PRIORYTET III. Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym województwa podkarpackiego.

Celowi strategicznemu programowi, jak również wyznaczonym priorytetom podporządkowane są przyjęte w Programie kierunki działań oraz zadania. Dobór zadań wynika z kompetencji ustawowych samorządu województwa, w tym z połączenia koncepcji strategicznej z wymogami zawartymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami odnośnie merytorycznej zawartości programów opieki nad zabytkami.

PRIORYTET 1		PRIORYTET 2	
Rozwijanie i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym o zabytkach oraz o roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju - budowanie więzi społecznych oraz świadomości znaczenia i celów ochrony dziedzictwa kulturowego		Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym, w szczególności zabytkami jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa	
KIERUNEK DZIAŁANIA 1 Działania edukacyjne za pośrednictwem instytucji kultury oraz we współpracy z organizacjami społecznymi	KIERUNEK DZIAŁANIA 2 Działania edukacyjno-promocyjne za pośrednictwem mediów elektronicznych (strona internetowa województwa oraz podległych instytucji kultury, etc.)	KIERUNEK DZIAŁANIA 3 Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej	KIERUNEK DZIAŁANIA 4 Monitoring stanu zachowania obiektów zabytkowych
ZADANIA	ZADANIA	ZADANIA	ZADANIA
1-1-1 Inicjowanie akcji edukacyjnych i promocyjnych na temat zasobu zabytków w województwie, na temat specyfiki regionalnej i wartości dziedzictwa kulturowego materialnego oraz niematerialnego za pośrednictwem szkół, instytucji kultury, stowarzyszeń, przy współpracy z zarządami powiatów i gmin oraz placówkami badawczymi regionu;	1-2-1 Wspieranie publikacji informacji o dziedzictwie kulturowym regionu w portalach internetowych własnych oraz zewnętrznych, promujących walory i zasoby kulturowe oraz krajobrazowe Podkarpacia, a także szlaki kulturowe, które przechodzą przez obszar województwa;	2-3-1 Kontynuacja dotowania prac konserwatorskich przy zabytkach przez udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego	2-4-1 Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz powiatami i gminami z terenu województwa w celu poprawy przepływu informacji na temat gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków.
1-1-2 Włączanie się w funkcjonowanie i organizację lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych);	1-2-2 Podejmowanie działań promocyjnych przez udział (lub patronat) w inicjatywach na szczeblu wojewódzkim i krajowym, w których można prezentować zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu.	2-3-2 Zabezpieczenie środków finansowych na ochronę i utrzymanie obiektów zabytkowych pozostających we władaniu i zarządzie województwa,	2-4-2 Integrowanie działań z zakresu ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego w celu monitorowania ładu krajobrazowego w obszarach cennych pod względem krajobrazu kulturowego.
1-1-3 Promowanie dobrych praktyk w ochronie dziedzictwa kulturowego, przy wykorzystaniu konkursów, nagród, wydarzeń kulturalnych (np. Dni Dziedzictwa) oraz mediów;	1-2-3 Wspieranie trwania i poszanowania regionalnych tradycji niematerialnych, stanowiących ważny wkład w dziedzictwo kulturowe kraju – promocja w mediach ogólnokrajowych działań związanych z wdrażaniem konwencji UNESCO	2-3-3 Realizacja zadań w zakresie opieki nad cmentarzami wojennymi z I wojny światowej;	2-4-3 Prowadzenie monitoringu stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych pozostających we władaniu i użytkowaniu województwa podkarpackiego;
1-1-4		2-3-4 Korzystanie z dostępnych środków zewnętrznych dla poprawy stanu środowiska i krajobrazu kulturowego województwa w ramach kompetencji i zadań własnych samorządu województwa;	2-4-4 Podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi przez zawiadomienie organów ochrony zabytków w przypadku powzięcia informacji i udokumentowania zagrożenia lub niszczenia obiektu zabytkowego (nieruchomego, ruchomego lub archeologicznego);
		2-3-5 Współfinansowanie szlaków kulturowych – szlaków	2-4-5 Podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku uzyskania zgłoszenia natrafienia na przedmioty

Inicjowanie i wspieranie akcji informacyjnych dla właścicieli i użytkowników zabytków w zakresie zasad i możliwości działań na rzecz właściwego użytkowania i utrzymania obiektów zabytkowych; 1-1-5 Wykorzystanie promocyjne i rozpropagowanie 10. rocznicy wpisu cerkwi drewnianych w regionie Karpat w Polsce i na Ukrainie na listę światowego dziedzictwa UNESCO (2023 r.);	o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego – propagowanie krajowych list konwencji; 1-2-4 Wprowadzanie i aktualizacja informacji adresowanych do właścicieli i użytkowników zabytków na strony internetowe województwa podkarpackiego i wojewódzkich instytucji kultury; 1-2-5 Wsparcie procesów digitalizacji zbiorów muzealnych znajdujących się na terenie województwa podkarpackiego.	turystycznych i tematycznych (np. w zakresie udostępniania zabytków na szlaku architektury drewnianej); 2-3-6 Bieżąca dbałość o stan zachowania i formy użytkowania obiektów pozostających we władaniu Województwa Podkarpackiego. 2-3-7 Wspieranie instytucji kultury realizujących zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami;	o charakterze archeologicznym; 2-4-6 Dokumentowanie bieżących działań związanych z pracami konserwatorskimi oraz inicjatywami w zakresie propagowania i ochrony dziedzictwa kulturowego; 2-4-7 Monitorowanie i wspieranie działań w zakresie poprawy dostępności zabytków dla osób ze szczególnymi potrzebami;
--	--	---	---

PRIORYTET 3	
Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym województwa podkarpackiego	
KIERUNEK DZIAŁANIA 5 Budowa koalicji w pozyskiwaniu środków, finansowaniu i realizowaniu zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego	KIERUNEK DZIAŁANIA 6 Kształtowanie polityki województwa przez uwzględnianie w dokumentach zarządczych i planistycznych uwarunkowań i zadań w zakresie poszanowania dziedzictwa kulturowego
ZADANIA	ZADANIA
3-5-1 Zabezpieczenie środków na promocję (informacja turystyczna, informacja historyczna, konkursy i działania aktywizujące miejscową społeczność) w zakresie uczestniczenia w dokumentowaniu i ochronie dziedzictwa; 3-5-2 Inicjowanie działań i wspieranie inicjatyw na rzecz ochrony zabytków przez udzielanie pomocy finansowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego; 3-5-3 Wspieranie inicjatyw służących dokumentowaniu (fotografie, rysunki, opisy, zbieranie informacji historycznych i legend) tradycyjnego budownictwa wiejskiego i kapliczek przydrożnych w granicach województwa – inicjowanie konkursów, nagradzanie aktywnych szkół i organizacji społecznych.; 3-5-4	3-6-1 Konsekwentne uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego w dokumentach strategicznych, planistycznych i zarządczych, ze szczególnym uwzględnieniem analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego województwa; 3-6-2 Wdrażanie wniosków audytu krajobrazowego w sferze planistycznej i zarządczej; 3-6-3 Inicjowanie, opracowywanie i aktualizacja w skali województwa dokumentów dotyczących ochrony zabytków w sytuacjach kryzysowych i w przypadku szczególnych zagrożeń; 3-6-4 Inicjowanie i wspieranie realizacji kompleksowego rozpoznania zasobu zabytków przemysłowych w województwie podkarpackim oraz wybór obiektów szczególnie wartościowych; wytypowanie i wykonanie prac studialnych wraz z propozycjami adaptacji do nowych funkcji najcenniejszych obiektów przemysłowych (działania wspólnie z samorządami lokalnymi,

Udział w finansowaniu szlaków kulturowych w zakresie udostępniania i dozoru obiektów zabytkowych (np. przewodnicy na szlaku architektury drewnianej lub w obiektach z listy światowego dziedzictwa UNESCO). 3-5-5 Wypracowanie merytorycznej współpracy w zakresie opieki nad zabytkowymi założeniami zieleni z instytucjami zajmujących się ochroną środowiska, planowaniem przestrzennym i ochroną zabytków, ze względu na szczególne znaczenie tych zabytków w obliczu zmian klimatycznych; 3-5-6 Dążenie do zwiększenia ilości środków przeznaczanych na zakupy dzieł sztuki w muzeach podległych samorządowi województwa;	stowarzyszeniami, wojewódzkim konserwatorem zabytków, NID Oddział Rzeszów);
---	--

W realizacji działań z zakresu Priorytetu 2 podkreślono, że zasadne jest propagowanie dążeń zmierzających do rozszerzenia listy Pomników Historii o kolejne obiekty z terenu województwa, gdzie wskazane m.in. Krosno – Zespół Staromiejski;

W założeniach zaproponowano utrzymywanie i promowanie istniejących szlaków kulturowych, m.in. Szlak Dziedzictwa Kulturowego Miasta Krosno oraz polsko-słowacki Szlak Świątyń Karpackich Stropkov-Krosno.

Program w kilku miejscach odnosi się do obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie miasta Krosna, m.in.:

- omówiony został Park Kulturowy „Wzgórze Staromiejskie” w Krośnie,
- założenie urbanistyczne miasta Krosna wymienione jest wśród miejscowości o układach o średniowiecznej proveniencji, z dobrze czytelnym średniowiecznym rozplanowaniem,
- zaakcentowano opracowany przez Romana Felińskiego pochodzący z 2 połowy lat 20. XX w., projekt rozwoju przestrzennego Krosna,
- miasto Krosno jest wymienione wśród kilku innych miast, na rozwój którego miały duży wpływ takie czynniki jak: usytuowanie zespołu dworca kolejowego czy istniejące zakłady przemysłowe,
- dworzec w Krośnie został cytowany wśród dworców, które zachowane są w formie zbliżonej do pierwotnej,
- wymieniono kapliczki: z figurą Matki Boskiej, Świętej Rodziny oraz kapliczki słupowe występujące w Krośnie,
- zwrócono uwagę na bogaty wystrój klatek schodowych i sieni kamienic w Krośnie,
- wśród najciekawszej architektury rezydencjonalnej województwa podkarpackiego zaliczyć można m.in. pałac Krosno-Polanka,
- wyróżniono twórczość Andrzeja Lenika z Krosna (i jego realizacje m. in. w kościele w Krościenku Wyżnym, Nienadówce, Kolonii Polskiej, Zasowie, Jasionce),
- w podrozdziale – niematerialne dziedzictwo kulturowe – wymienione jest tkactwo z którego słynęło m.in. Krosno.

• Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030 został przyjęty Uchwałą Nr XXVII/458/20 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 28 września 2020 r.

To dokument strategiczny wyznaczający kierunki rozwoju przestrzennego całego regionu, uwzględniający równowagę pomiędzy rozwojem gospodarczym, społecznym i ochroną środowiska oraz dziedzictwa kulturowego.

W kontekście dziedzictwa kulturowego dokument ten:

- Uznaje ochronę dziedzictwa kulturowego za istotny element ładu przestrzennego, wskazując potrzebę zachowania materialnych i niematerialnych wartości kulturowych, takich jak zabytki nieruchome, historyczne układy urbanistyczne, krajobrazy kulturowe czy tradycje lokalne.
- Wskazuje na konieczność integracji ochrony dziedzictwa z planowaniem przestrzennym – zarówno w obszarach zurbanizowanych, jak i wiejskich. Zwraca uwagę na potrzebę zachowania tożsamości lokalnej i regionalnej poprzez ochronę historycznych struktur osadniczych, cennych obiektów architektury oraz zabytkowych zespołów krajobrazowych.
- Podkreśla rolę szlaków kulturowych i turystyki dziedzictwa jako narzędzi nie tylko promocji regionu, ale też jego zrównoważonego rozwoju. Promowane są działania służące adaptacji zabytków do nowych funkcji oraz ich udostępnianie społeczeństwu.
- Wspiera współpracę międzyinstytucjonalną i międzysamorządową w zakresie ochrony dziedzictwa, a także wskazuje na potrzebę uwzględnienia wartości kulturowych przy realizacji inwestycji infrastrukturalnych (np. drogowych czy energetycznych).

Dokument ten stanowi podstawę dla lokalnych i wojewódzkich programów opieki nad zabytkami, wyznaczając ogólne cele, takie jak: identyfikacja i dokumentacja zasobów dziedzictwa, ochrona ich wartości, integracja z politykami rozwoju przestrzennego oraz edukacja i promocja kulturowa.

W Planie wskazano, że ochrona zabytkowych obiektów i założeń przestrzennych będzie realizowana m.in. poprzez:

- tworzenie nowych parków kulturowych, jako formy ochrony krajobrazu kulturowego o ponadprzeciętnych walorach oraz wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, jak: historyczne układy urbanistyczne z zachowaną zabudową np. Krosno;
- uznanie za pomniki historii zabytkowych obiektów, zespołów architektonicznych i założeń przestrzennych, np. Krosno – zespół staromiejski;
- rewaloryzację historycznych układów urbanistycznych i innych założeń przestrzennych, w tym ruralistycznych, zarówno wpisanych do rejestru zabytków jak i pozostających poza nim, między innymi: Krosna.

W Planie określono, że w celu podniesienia konkurencyjności województwa przewiduje się zrównoważony rozwój turystyki, w tym rozwój infrastruktury turystyki, np. rozwój infrastruktury turystyki biznesowej, w szczególności na terenach miejskich obszarów funkcjonalnych ośrodka wojewódzkiego (ROF) i ośrodków subregionalnych, w tym MOF Krosno.

• Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2030

Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2030 została przyjęta Uchwałą Nr XXVII/458/20 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 28 września 2020 r. Jest to najważniejszy dokument strategiczny regionu, wyznaczający cele i kierunki rozwoju społecznego, gospodarczego oraz przestrzennego Podkarpacia do roku 2030.

Główny celem Strategii jest Odpowiedzialne i efektywne wykorzystanie zasobów endo i egzogenicznych regionu, zapewniające trwały, zrównoważony i terytorialnie równomierny rozwój gospodarczy oraz wysoką jakość życia mieszkańców województwa.

W kontekście dziedzictwa kulturowego strategia traktuje jego ochronę i rozwój jako jeden z kluczowych filarów tożsamości i kapitału społecznego regionu. Wskazuje, że bogactwo zasobów dziedzictwa kulturowego – zarówno materialnego, jak i niematerialnego – powinno być chronione, promowane i wykorzystywane jako potencjał rozwojowy. Dokument podkreśla potrzebę prowadzenia działań konserwatorskich, rewitalizacyjnych oraz adaptacji zabytków do nowych funkcji, uwzględniając nowoczesne formy udostępniania dziedzictwa, w tym cyfryzację i wirtualizację zasobów kultury.

Strategia zakłada również rozwój infrastruktury kultury i tworzenie nowoczesnych produktów kulturowych, które wzmocnią atrakcyjność regionu oraz pobudzą aktywność społeczną i turystyczną. W priorytecie „Kapitał ludzki i społeczny” przewidziano konkretne działania na rzecz upowszechniania

kultury, interpretacji dziedzictwa oraz budowania partnerstw między instytucjami kultury, samorządami i organizacjami pozarządowymi.

Strategia stanowi istotną podstawę dla lokalnych programów opieki nad zabytkami, planowania przestrzennego i projektów kulturowych. Integruje ona ochronę dziedzictwa z procesami edukacyjnymi, promocyjnymi i gospodarczymi, podkreślając znaczenie dziedzictwa jako żywego zasobu, służącego zrównoważonemu rozwojowi regionu.

• Regionalna Strategia Innowacji Województwa Podkarpackiego na lata 2021-2030

Regionalna Strategia Innowacji Województwa Podkarpackiego na lata 2021-2030 została przyjęta Uchwałą Nr /6976/22 Zarządu Województwa Podkarpackiego w dniu 11 stycznia 2022 r.

To dokument strategiczny, który wyznacza kierunki rozwoju regionu w obszarze innowacyjności, nowoczesnych technologii i cyfryzacji. Jego celem jest przekształcenie Podkarpacia w region oparty na wiedzy, kreatywności i partnerstwach międzysektorowych. Choć głównym obszarem zainteresowania są gospodarka i nauka, dokument w sposób wyraźny uwzględnia również dziedzictwo kulturowe jako ważny zasób społeczny i ekonomiczny.

W Strategii dziedzictwo kulturowe i kultura zostały ujęte jako jeden z priorytetowych obszarów w ramach rozwoju kapitału społecznego. Zwraca się uwagę na potrzebę nie tylko ochrony, ale także aktywnego wykorzystania zasobów kultury i dziedzictwa – zarówno materialnego, jak i niematerialnego – w sposób nowoczesny i funkcjonalny. Dokument podkreśla, że dziedzictwo może być impulsem do rozwoju innowacyjnych usług, nowoczesnej turystyki kulturowej oraz przestrzeni dla rozwoju kreatywnych form edukacji i przedsiębiorczości.

Szczególną rolę przypisano cyfryzacji dziedzictwa kulturowego, która ma służyć jego popularyzacji i szerszemu dostępowi społecznemu. Strategie zakładają rozwój narzędzi cyfrowych, takich jak wirtualne archiwa, aplikacje mobilne, cyfrowe rekonstrukcje zabytków czy interaktywne platformy promujące kulturę regionalną. Istotne znaczenie ma również modernizacja infrastruktury kultury oraz adaptacja historycznych obiektów do nowych funkcji kulturalnych, edukacyjnych i turystycznych.

Strategia akcentuje też potrzebę budowania partnerstw między instytucjami publicznymi, organizacjami społecznymi i sektorem prywatnym. Tego rodzaju współpraca ma wzmocnić możliwości finansowania i realizacji projektów związanych z ochroną dziedzictwa, a jednocześnie zwiększyć jego wpływ na rozwój lokalnych społeczności.

Podsumowując, Regionalna Strategia wpisuje dziedzictwo kulturowe w nowoczesną wizję rozwoju województwa, traktując je nie tylko jako wartość historyczną, ale także jako dynamiczny zasób o potencjale edukacyjnym, gospodarczym i społecznym. Dzięki temu dziedzictwo staje się częścią innowacyjnej tożsamości regionu Podkarpackiego.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty na poziomie miasta, które dotyczą dziedzictwa kulturowego:

• Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Miasta Krosna został opracowany w 2005 r. Ostatnia jego aktualizacja została wykonana w styczniu 2018 r.

Plan został opracowany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków nieruchomych oraz ruchomych wpisanych do rejestru zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć

zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

Celem Planu jest zapewnienie skutecznej ochrony zabytków ruchomych i nieruchomych w obliczu potencjalnych zagrożeń wynikających z działań wojennych lub sytuacji nadzwyczajnych, takich jak katastrofy naturalne, awarie techniczne czy kryzysy społeczne. Ochrona ta opiera się na kompleksowym podejściu, obejmującym planowanie, przygotowanie oraz realizację działań o charakterze:

- zapobiegawczym – zmniejszających ryzyko uszkodzeń lub zniszczeń;
- dokumentacyjnym – mających na celu sporządzenie dokładnych opisów, inwentaryzacji i dokumentacji wizualnej obiektów;
- zabezpieczającym – chroniących fizycznie dobra kultury (np. poprzez przeniesienie, wzmocnienie, oznaczenie);
- ratowniczym – podejmowanych w sytuacjach bezpośredniego zagrożenia;
- konserwatorskim – mających na celu zabezpieczenie stanu technicznego zabytków po wystąpieniu zagrożenia.

• Strategia Rozwoju Miasta Krosna na lata 2023-2030

Strategia Rozwoju Miasta Krosna na lata 2023-2030 została przyjęta Uchwałą Nr LXIII/1773/23 Rady Miasta Krosna z dnia 28 września 2023 r., zaktualizowana Uchwałą Nr VI/122/24 z dnia 26 września 2024 r.

Strategia ta jest głównym dokumentem planowania rozwoju lokalnego Krosna. Określa cele społeczno-gospodarcze miasta, wyznacza kierunki rozwoju przestrzennego, środowiskowego, infrastrukturalnego i kulturalnego, a także zawiera działania z zakresu polityki społecznej, edukacji czy ochrony środowiska. Oparta została na analizach i konsultacjach z mieszkańcami i ekspertami.

Strategia stanowi całościową wizję rozwoju Krosna do roku 2030, formułowaną poprzez szeroką partycypację społeczną – obejmowała mieszkańców, ekspertów, organizacje pozarządowe, uczelnie i lokalnych przedsiębiorców. Wyznacza misję, pięć kluczowych obszarów działania (kapitał ludzki, gospodarka, turystyka, jakość życia, zrównoważone środowisko) oraz system wdrażania wraz z ramami finansowymi oraz monitorowaniem efektów.

W dokumencie wyraźnie zaznaczono, że dziedzictwo kulturowe Krosna – obejmujące zarówno obiekty zabytkowe, jak i tradycje lokalne, postacie historyczne oraz unikalny krajobraz miejski – stanowi istotny potencjał dla rozwoju turystyki, kultury, edukacji i integracji społecznej. Przewidziano szereg działań mających na celu ochronę i aktywizację tego dziedzictwa. Jednym z centralnych projektów jest utworzenie kompleksu „Przestrzeń Nauki, Kultury i Sztuki Muzeum Rzemiosła”, który połączy funkcje wystawiennicze, edukacyjne i magazynowe, tworząc nowoczesną instytucję wspierającą zachowanie i cyfryzację zbiorów kulturowych. Inwestycja ta ma pełnić również funkcję społeczną i promocyjną, stając się jednym z symboli nowoczesnego zarządzania dziedzictwem.

Kolejnym ważnym działaniem jest adaptacja zabytkowego Pałacu Kaczkowskich na centrum aktywności obywatelskiej i kulturowej. Ten projekt doskonale ilustruje ideę nadawania nowego życia historycznym obiektom, przy jednoczesnym zachowaniu ich wartości kulturowej. W Strategii podkreślono także znaczenie rewitalizacji przestrzeni zabytkowych w śródmieściu, modernizacji infrastruktury miejskiej w sąsiedztwie zabytków, tworzenia przyjaznych przestrzeni publicznych, zieleni i elementów małej architektury, które mają sprzyjać integracji mieszkańców i zwiększać atrakcyjność turystyczną miasta.

Istotną rolę przypisano również edukacji i promocji dziedzictwa. Strategia zakłada m.in. organizację wydarzeń kulturowych, kampanii społecznych, szkoleń oraz wsparcie dla lokalnych inicjatyw kulturalnych, które wzmocnią świadomość historyczną i wspólnotową. Szczególny nacisk położono na wykorzystanie narzędzi cyfrowych – digitalizację zasobów, wirtualne wystawy, aplikacje mobilne – co wpisuje się w nowoczesne trendy w zarządzaniu kulturą i pozwala udostępniać dziedzictwo szerszej grupie odbiorców.

Podsumowując, Strategia Rozwoju Miasta Krosna 2023-2030 traktuje dziedzictwo kulturowe jako istotny fundament tożsamości lokalnej, ale też jako dynamiczne narzędzie rozwoju miasta. Poprzez konkretne działania inwestycyjne, edukacyjne i promocyjne, strategia integruje ochronę zabytków z nowoczesnym

modelem miasta otwartego na ludzi, historię i przyszłość. Dziedzictwo nie jest tu jedynie wartością do zachowania – staje się aktywnym elementem życia społecznego, przestrzennego i gospodarczego Krosna.

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krosna

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krosna zostało przyjęte Uchwałą Nr LIX/1340/14 Rady Miasta Krosna z dnia 27 czerwca 2014 r. Zmienione Uchwałą Nr LIX/1632/23 Rady Miasta Krosna z dnia 27 kwietnia 2023 r.

Studium stanowi ramowy dokument planistyczny, który: analizuje stan istniejący – przyrodniczy, infrastrukturalny, społeczny i kulturowy. Wyznacza zasady zagospodarowania przestrzennego – w tym strefy funkcjonalne: mieszkaniowe, usługowe, zielone, komunikacyjne oraz ochrony przyrodniczej i kulturowej. Zapewnia zgodność wszystkich działań przestrzennych z przyjętą polityką.

Studium wyróżnia i formalnie wyznacza obszary o znaczeniu historycznym – w szczególności tereny Starego Miasta oraz inne historyczne enklawy. W tych strefach obowiązują specjalne zasady ochrony historycznego układu urbanistycznego oraz wartości architektoniczno-kulturowych.

Dokument dopuszcza, a nawet zachęca do przekształceń zabytkowych obiektów na nowe funkcje (edukacja, kultura, usługi), przy jednoczesnym zachowaniu ich cech konserwatorskich. Rekomenduje rewitalizację przestrzeni publikowanych wokół obiektów zabytkowych – ciągów pieszych, małej architektury, zieleni.

Studium wpisuje dziedzictwo kulturowe jako integralny element planowania – historyczne układy przestrzenne stanowią ramę dla nowego zagospodarowania. Wskazuje na konieczność zachowania dziedzictwa w harmonii z rozwojem innych funkcji: mieszkaniowych, usługowych, rekreacyjnych.

Studium stanowi punkt wyjścia do szczegółowych programów ochrony zabytków i rewitalizacji. Każda nowa inwestycja, plan miejscowy czy remont musi być zgodny z zapisami Studium – co daje formalną i merytoryczną ochronę dziedzictwu.

W zakresie ochrony wartości kulturowych na terenie miasta Krosna ustalono historyczne rozplanowanie przestrzenne, historyczną strukturę funkcjonalną, wartościowe obiekty kubaturowe oraz wartości ekspozycyjne, krajobrazowe. Wnioski wypływające ze stanu wartości kulturowych terenu objętego opracowaniem, umożliwiły określenie stref ochrony konserwatorskiej.

Strefy te grupują obszary i zespoły o podobnej wartości kulturowej, przyrodniczej i krajobrazowej. Wyznaczenie w ich zasięgu chronionych pojedynczych obiektów, umożliwia ponadto ich ochronę niezależnie od charakteru strefy w jakiej się znajdują.

W celu ochrony krajobrazu kulturowego jakim odznacza się Wzgórze Staromiejskie w Krośnie został utworzony Park Kulturowy. Podzielony jest na dwie strefy:

- Strefa A - obejmuje tereny Wzgórza Staromiejskiego,
- Strefa B - obejmuje pozostałe tereny w granicach Parku.

W granicach wyodrębnionych stref ochronnych obowiązują następujące ustalenia w formie zakazów, wymagań i postulatów: Wytyczne konserwatorskie dla obu stref:

- zakaz wykonywania robót budowlanych prowadzących do zmian walorów kulturowych i krajobrazowych Parku,
- zakazuje się prowadzenia w odniesieniu do budynków frontowych robót budowlanych, prowadzących do zmian wystroju elewacji,
- zakazuje się prowadzenia w odniesieniu do oficyn i zabudowań gospodarczych na zapleczu historycznych kamienic, które mają wpływ na wygląd panoramy wzgórze staromiejskiego. Prowadzących do zmian wystroju elewacji,
- zakaz budowy, rozbudowy i nadbudowy oficyn o wysokości wyższej niż kalenica budynku frontowego na danej posesji,
- zakaz rozbiórki obiektu zabytkowego wpisanego wyłącznie do ewidencji zabytków z uwzględnieniem przepisów odrębnych oraz dopuszcza się możliwość odbudowy takiego obiektu z uwzględnieniem wytycznych konserwatorskich,

- nakaz zachowania zabytkowej stolarki i ślusarki otworowej, w tym: okien, witryn, bram wejściowych i bram wjazdowych,
- zakaz lokalizacji stałych obiektów i urządzeń, za wyjątkiem dopuszczonych ustaleniami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego
- zakaz lokalizacji tymczasowych obiektów i urządzeń, za wyjątkiem takich jak: sceny, estrady, stragany, stoiska, kioski, ogródki gastronomiczne, pawilony sprzedaży ulicznej, pawilony wystawowe, przykrycia namiotowe oraz inne przykrycia o samodzielnej ażurowej konstrukcji, instalowane jako okolicznościowe urządzenie przestrzeni publicznej wyłącznie na czas trwania wystawy, pokazu lub imprez,
- zakaz lokalizacji anten, masztów oraz innych urządzeń technicznych na dachach budynków frontowych w miejscach widocznych z poziomu przechodnia od strony przestrzeni publicznej,
- zakazu umieszczania na terenie ogródków gastronomicznych urządzeń nagłaśniających emitujących wysokie natężenie dźwięku.

Dodatkowe wytyczne konserwatorskie dla strefy A:

- zakaz montażu rolet po zewnętrznej stronie otworów okiennych i drzwiowych,
- zakaz urządzania parkingów w obrębie ul. Rynek,
- zakaz wieszania banerów wyborczych,
- zakaz przesłaniania, wyklejania i zaklejania powierzchni witryn i okien wystawowych oraz drzwi wejściowych do lokali, a przeszklenia powinny być przezroczyste.

W celu ochrony obiektów znajdujących się w Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zabytków, określa się:

- utrzymanie obiektów w jak najlepszym stanie technicznym – bez naruszenia ich wartości zabytkowej,
- zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego dotyczące warunków i zakresu ochrony w zależności od potrzeb.

W celu ochrony zabytków wpisanych do Rejestru Zabytków ustala się, że jakiekolwiek prace budowlane, konserwatorskie, restauratorskie przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków bądź w jego otoczeniu wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na ich wykonywanie. Inwestor powinien wystąpić z takim wnioskiem do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków przed wystąpieniem o pozwolenie budowlane. W stosunku do historycznych układów urbanistycznych wpisanych do Rejestru Zabytków również zachodzi konieczność uzyskania pozwolenia konserwatorskiego przy pracach budowlanych, konserwatorskich restauratorskich przy zabytkach bądź ich otoczeniu, także w stosunku do nowych obiektów znajdujących się na tych terenach.

W celu ochrony zabytków jakimi są stanowiska archeologiczne określa się następujące warunki:

- w przypadku prowadzenia jakichkolwiek prac ziemnych w granicach stanowiska archeologicznego konieczna jest realizacja wyprzedzających badań archeologicznych wykonywanych przez uprawnionego badacza za zgodą Urzędu Ochrony Zabytków na koszt inwestora.
- badania należy również realizować w przypadku wykonywania działań, które na trwałe uniemożliwią dostęp do terenu np. domy na palach, wykonanie nasypów z kruszywa itp.
- badania archeologiczne mogą być wykonywane przez uprawnioną osobę, po uzyskaniu zgody w Urzędzie Ochrony Zabytków.

• Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego (ZIT MOF) Krosna 2021-2027

Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego (ZIT MOF) Krosna 2021-2027, przyjęta Zarządzeniem Nr 257/24 Prezydenta Miasta Krosna z 4 grudnia 2024 r.

To wytyczne dla wspólnych inwestycji finansowanych ze środków UE w partnerstwie miasta i gmin: Wojaszówka, Jedlicze, Korczyna, Krościenko Wyżne, Miejsce Piastowe i Chorkówka.

Strategia ZIT MOF definiuje kierunki współpracy i konkretne projekty, które są realizowane wspólnie na terenie funkcjonalnym Krosna. Projekty zintegrowane odpowiadają na największe wyzwania obszaru: rozwój infrastruktury, transportu, gospodarki, a także – co szczególnie istotne – dziedzictwa kulturowego

i usług kulturowych. Proces powstania strategii oparty był na szerokiej partycypacji społecznej, konsultacjach i strategicznej ocenie środowiskowej

Zadania powiązane z dziedzictwem kulturowym:

1. Rozwój dziedzictwa i usług kultury:

- Liderem projektu jest Miasto Krosno wraz z Muzeum Rzemiosła.
- Powstanie nowoczesnej placówki kulturalnej w zabytkowej kamienicy przy ul. Blich 1, z interaktywną ekspozycją rzemiosła i designu oraz Centrum Innowacji im. Jana Szczepanika – dostępnej dla osób niepełnosprawnych, z multimedialnym wyposażeniem.

2. Wspólny produkt turystyczny „Karpackie Skarby Nafty i Szkła”:

- Projekt ma połączyć zabytki, krajobraz kulturowy i infrastrukturę aktywnej turystyki – w tym szlak kulturowy „Historia światłem malowana” wokół Parku Kulturowego Wzgórze Staromiejskie oraz trasę pieszo-rowerową z udogodnieniami dla rodzin.

3. Rewitalizacja i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych:

- Odnowa placów, skwerów i bulwarów nad Wisłokiem z myślą o poprawie dostępności przestrzeni miejskiej; wsparcie wartości kulturowych przez małą architekturę, oświetlenie i integracyjne przestrzenie miejskie.

4. Infrastruktura kulturowa i partnerstwo sieciowe

- Przygotowanie platformy do współpracy między gminami MOF, wspierającej dostęp do kultury, edukacji, promocji i wydarzeń dziedzictwa. Projekty mają być realizowane zarówno przez miasto, jak i gminy partnerskie, co wzmacnia skalę oddziaływania.

Strategia ZIT MOF Krosna nadaje dziedzictwu kulturowemu rangę centralnego elementu rozwoju regionalnego. Ochrona i promocja zabytków, rozwój infrastruktury kulturowej i integracja historycznych przestrzeni z nowoczesnym turystycznym produktem pokazują, że dziedzictwo jest postrzegane nie tylko jako wartość symboliczna, ale także ekonomiczna i społeczna. Kompleksowe działanie – od rewitalizacji zabytkowych budynków, przez rozwój oferty kulturalnej, aż po partnerstwa międzygminne – potwierdza, że dziedzictwo przyczynia się do kształtowania zrównoważonego, atrakcyjnego i spójnego obszaru miejskiego.

• Uchwała krajobrazowa - w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania na terenie Gminy Miasto Krosno obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane

Miasto Krosno podjęło Uchwałę Nr XI/295/25 Rady Miasta Krosna z dnia 31 stycznia 2025 r. w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania na terenie Gminy Miasto Krosno obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane.

Uchwała wprowadza szczegółowe zasady sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń na terenie Gminy Miasto Krosno. Dokument ten ma na celu uporządkowanie przestrzeni publicznej oraz podniesienie estetyki miasta. W uchwale określono dopuszczalne gabaryty i formy obiektów małej architektury, takich jak ławki, kosze na śmieci, wiaty przystankowe czy stojaki rowerowe. Przepisy precyzują także, jakie rodzaje tablic reklamowych i urządzeń reklamowych mogą być instalowane w przestrzeni publicznej.

Ustalono zasady sytuowania reklam wolnostojących, naściennych, podświetlanych i cyfrowych, z uwzględnieniem ich lokalizacji względem zabudowy i ciągów komunikacyjnych. Uchwała wprowadza także ograniczenia dotyczące wielkości i ilości reklam możliwych do umieszczenia na jednej nieruchomości. W przypadku stref objętych ochroną konserwatorską lub o szczególnym znaczeniu kulturowym, przepisy przewidują dodatkowe ograniczenia. Dokument zawiera również zapisy określające standardy materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane reklamy i ogrodzenia – preferowane są trwałe, estetyczne i nieodblaskowe materiały.

Ważnym elementem uchwały jest wskazanie obowiązku zachowania ładu przestrzennego i harmonii z otoczeniem. Nowe przepisy mają także zapobiegać nadmiernemu zanieczyszczeniu wizualnemu miasta przez

niekontrolowane nośniki reklamowe. Uchwała zakazuje m.in. umieszczania reklam na dachach budynków oraz ogranicza możliwość montażu reklam na ogrodzeniach posesji. Wprowadza się również wymóg uzyskania zgody miasta na instalację urządzeń reklamowych w przestrzeni publicznej.

W odniesieniu do ogrodzeń, uchwała określa maksymalne wysokości oraz typ materiałów. Dokument nakłada obowiązek stosowania ogrodzeń spójnych z charakterem urbanistycznym danego obszaru.

Uchwała ma istotne znaczenie dla mieszkańców, przedsiębiorców oraz inwestorów planujących działalność reklamową lub budowlaną na terenie Krosna. Jej celem jest nie tylko uporządkowanie krajobrazu miejskiego, ale także zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznej. Przepisy te wpisują się w szerszą politykę miasta dotyczącą ochrony dziedzictwa kulturowego i jakości życia mieszkańców. Uchwała obowiązuje na całym obszarze Gminy Miasto Krosno i stanowi podstawę prawną dla wydawania decyzji administracyjnych dotyczących reklamy i małej architektury.

• Plan Ochrony Parku Kulturowego „Wzgórze Staromiejskie” w Krośnie

Plan Ochrony Parku Kulturowego „Wzgórze Staromiejskie” w Krośnie został przyjęty Uchwałą Nr LXVIII/1927/24 Rady Miasta Krosna z dnia 29 lutego 2024 r. w sprawie zatwierdzenia „Planu Ochrony Parku Kulturowego Wzgórze Staromiejskie w Krośnie”

Parki kulturowe, tworzone przez samorządy na podstawie ustawy o ochronie zabytków z 2003 r., są formą ochrony krajobrazu kulturowego i terenów z zabytkami związanymi z lokalną tradycją budowlaną i osadniczą. Ich funkcjonowanie opiera się na planie ochrony, uzgadnianym z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i zatwierdzanym przez radę gminy lub miasta. Dla obszaru parku obowiązkowo sporządza się także miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Plan ochrony stanowi narzędzie dla samorządu, służb konserwatorskich i specjalistów (m.in. urbanistów, architektów krajobrazu, historyków), a także dla osób odpowiedzialnych za bieżące zarządzanie parkiem. Głównym przedmiotem planu ochrony jest dziedzictwo kulturowe obszaru Parku, a jednym z celów planu ochrony jest określenie zasad ochrony i warunków użytkowania obiektów i obszarów, a także wskazanie możliwości twórczej kontynuacji lokalnych tradycji kształtowania przestrzeni i form budownictwa.

Przedmiotem niniejszego Planu Ochrony Parku Kulturowego jest materialne dziedzictwo oraz krajobraz kulturowy na obszarze Wzgórza Staromiejskiego w Krośnie. W krajobrazie kulturowym miasta Krosna zachowały się materialne świadectwa zmian wynikających z rozwoju gospodarczego i historycznego. Jednoznacznie uznano, że obszar ten posiada wartości uzasadniające potrzebę ich ochrony w drodze utworzenia parku kulturowego. Dominującym elementem struktury kulturowej parku jest zabytkowy zespół staromiejski wraz z jego historycznym założeniem urbanistycznym i architektonicznym. Plan Ochrony Parku Kulturowego ma na celu pomoc w realizacji celów ochrony zabytkowego założenia urbanistycznego w Krośnie oraz w zrównoważonym funkcjonowaniu i realizacji funkcji turystycznych, badawczych i edukacyjnych.

Dla potrzeb niniejszego opracowania wydzielona została także otulina parku kulturowego, której to przydzielona została strefa ochrony ekspozycji panoramy wzgórza staromiejskiego. To strefa o mniejszej wartości historycznej, lecz o decydującym znaczeniu dla ochrony kompozycji wzgórza staromiejskiego w Krośnie. Strefa nie jest integralną częścią samego parku kulturowego, ale znajduje się w jego bezpośrednim sąsiedztwie. Zasięg otuliny wyznacza bieg rzeki Wisłok na północ i północny-wschód od parku kulturowego oraz bieg rzeki Lubatówka na południe i południowy-zachód od parku. Otulina obejmuje również obszar wokół wewnątrz działek przylegających do ul. J. Piłsudskiego (na odcinku od skrzyżowania z ul. Krakowską do Ronda Solidarności) oraz obszar wokół Starego Cmentarza.

W wyniku przeprowadzonej analizy charakteru i specyfiki przestrzeni, obszar Parku Kulturowego „Wzgórze Staromiejskie w Krośnie” jak i jego najbliższego otoczenia poddany został procesom podziału na strefy. Proces ten polegał na podzieleniu obszaru parku na strefy o wyraźnie oddzielnych wytycznych konserwatorskich i odmiennych procedurach kształtowania przestrzeni publicznych. Pełną ochroną objęty został krajobraz kulturowy:

- Strefa A skupiona została wokół historycznego układu urbanistycznego Zespołu Staromiejskiego oraz występujących tam stanowisk archeologicznych. Strefie A przypisana została strefa pełnej ochrony treści historycznych i przestrzennych.
- Strefa B wydzielona została z obszarów znajdujących się poza Zespołem Staromiejskim, a jej najważniejszymi akcentami są datowane na przełom XIX i XX w. wnętrza uliczne bezpośrednio prowadzące do Wzgórza Staromiejskiego tj. J. Piłsudskiego, ks. S. Staszica, Grodzka czy Kapucyńska. Strefie B przyporządkowana została strefa ochrony i kontynuacji tradycji historycznego zagospodarowania.
- Otulina – to wydzielona strefa buforowa Parku Kulturowego „Wzgórze Staromiejskie w Krośnie”, ustanowiona w celu ochrony ekspozycji panoramy miasta oraz zapewnienia właściwego sąsiedztwa dla obszaru Parku Kulturowego, zwłaszcza ochrony zieleni. Otulinie Parku Kulturowego przydzielona została strefa ochrony ekspozycji panoramy wzgórza staromiejskiego.

Dla każdej strefy ochronnej wyznaczone zostały następujące kierunki działań:

a) Kierunki działań w granicach strefy pełnej ochrony treści historycznych i przestrzennych:

- zachowanie i ochrona walorów zabytkowych i historycznych;
- zachowanie sylwety wzgórza staromiejskiego wraz z utrzymaniem walorów krajobrazowych;
- wzmacnianie odrębności przestrzennej wzgórza staromiejskiego;
- ochrona nawarstwień kulturowych;
- ograniczenie powstawania nowej zabudowy i działań inwestycyjnych;
- przywrócenie funkcji dzielnicy mieszkaniowej i podatności na adaptacje obiektów budowlanych oraz wnętrz urbanistycznych;
- uczytelnienie w potwierdzonych lokalizacjach, na powierzchni terenu obrysów dawnych budowli będących świadectwem bogatej przeszłości miejsca;
- zachowanie i systematyczna pielęgnacja zieleni ulicznej oraz wykluczenie nasadzeń przesłaniających zespoły zabytkowe, osie widokowe i dezorganizujących wnętrza urbanistyczne;
- likwidacja napowietrznych urządzeń sieciowych na rzecz podziemnego uzbrojenia;
- wykluczenie lokalizacji masztów telefonii komórkowej i innych form obiektów inżynierskich;
- wyeliminowanie stacji transformatorowych lub kształtowanie ich jako elementów małej architektury;
- likwidacja uciążliwej działalności na rzecz funkcji związanych z obsługą turystyki.

b) Kierunki działań w granicach strefy ochrony i kontynuacji tradycji historycznego zagospodarowania:

- wzmocnienie odrębności przestrzennej strefy;
 - wyeliminowanie naruszeń w tradycji kształtowania zabudowy i przestrzeni;
 - rewitalizacja i wzmocnienie atrakcyjności historycznego ciągu ul. J. Piłsudskiego (od starego cmentarza do ronda przy poczcie):
 - * nadanie jej charakteru ulicy lokalnej jednoprzestrzennej, łączącej nawierzchnie brukową z kamienia naturalnego ze współczesnymi materiałami budowlanymi;
 - * zapewnienie szczególnej ochrony linii ulicy J. Piłsudskiego oraz ciągów i obszarów komunikacyjnych, wskazujących na sposób rozwoju zagospodarowania tego obszaru;
 - zachowanie i ochrona obiektów historycznych – przyjęcie funkcji obszaru dostosowanej programowo do tradycji i charakteru obiektów i wnętrz urbanistycznych;
 - zmiana formy, gabarytu lub likwidacja obiektów dezorganizujących przestrzeń;
 - zachowanie i ochrona historycznych linii regulacyjnych ulic i placów,
 - przyjęcie zasady, że poszczególne działki w historycznych granicach własnościowych stanowią jedną działkę budowlaną;
 - utrwalanie historycznych linii zabudowy (bezwzględnie powinny stanowić obowiązujące linie);
 - podniesienie standardu zabudowy i przestrzeni publicznych;
 - nadawanie obiektom projektowanym, przewidzianym do realizacji w ciągach zabudowy starannie opracowanej formy architektonicznej, odzwierciedlającej cechy lokalnej stylistyki.
- c) Kierunki działań w granicach strefy ochrony ekspozycji panoramy Wzgórza Staromiejskiego:
- zapewnienia właściwego sąsiedztwa dla obszaru Parku Kulturowego;

- zachowanie i ochrona granic obszaru otuliny Parku;
- rewaloryzacja terenów między Parkiem Kulturowym a korytem rzeki Wisłok i potoku Lubatówka;
- ochrona i rewaloryzacja istniejącej zieleni Starego Cmentarza.

Głównym celem ustanowienia formy ochrony zabytków w drodze utworzenia Parku Kulturowego „Wzgórze Staromiejskie w Krośnie” jest:

1. Zachowanie dziedzictwa kulturowego miasta Krosna, w tym unikatowych w skali województwa kamienic mieszczańskich z podcieniami.
2. Wypromowanie obszaru Parku Kulturowego z wykorzystaniem walorów dziedzictwa kulturowego jako wyjątkowego produktu turystycznego.
3. Podniesienie jakości życia mieszkańców.

W Planie wyznaczono szczegółowe wytyczne ochrony krajobrazu Parku Kulturowego „Wzgórze Staromiejskie w Krośnie”.

• Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Krosna na lata 2021-2030

Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Krosna na lata 2021-2030 został przyjęty Uchwałą Nr XXXI/892/21 Rady Miasta Krosna z dnia 26 lutego 2021 r

Plan powstał w ramach projektu pn. „Kreujemy + Rozwijamy + Ożywiamy + Stymulujemy + Nakreślamy + Odmieniamy = KROSNO”. Określa nową ścieżkę rozwoju Krosna, wypracowaną partycypacyjnie, z udziałem mieszkańców, organizacji społecznych, przedsiębiorców oraz instytucji.

W Planie omówiono m.in. najważniejsze elementy dziedzictwa kulturowego miasta Krosna, instytucje kultury funkcjonujące na terenie miasta oraz przewagi konkurencyjne Krosna oparte na zasobach wewnętrznych.

W rozdziale 4 wymieniono wizje i cele rozwoju miasta. Odnośnie dziedzictwa kulturowego wytyczono Cel 5 – ZAPRASZAJ DO KROSNA: „Miasto, które potrafi wypromować swoje niezwykle dziedzictwo kulturowe, przemysłowe i przyrodnicze wspierając rozwój turystycznej marki Krosna”. Cel ten jest powiązany z problemem: Słaba rozpoznawalność różnorodnej oferty turystycznej Krosna. Jego realizacja w wysokim stopniu przyczyni się do rozwiązania kluczowych problemów poprzez działania w ramach następujących obszarów interwencji:

Problem 1: Słaba wspólna wizja produktu turystycznego. Obszary inwestycji:

- badanie rzeczywistych potrzeb różnych grup odbiorców oferty kulturalnej i turystycznej i dostosowanie się do potrzeb zgłaszanych przez te grupy.
- nowoczesny i dobrze ukierunkowany marketing oferty kulturalno-turystycznej.
- opracowanie i wdrożenie spójnej koncepcji marketingowej Krosna.
- tworzenie – w ramach współpracujących firm branży turystycznej (wykraczających poza obszar Krosna) – zintegrowanych pakietów pobytowych.
- rozwijanie nowoczesnej bazy hotelowej i konferencyjnej w Krośnie.

Problem 2: Niewystarczająco spójna polityka promocyjno-komunikacyjna różnorodnej oferty turystycznej. Obszary inwestycji:

- poprawa polityki informacyjnej w zakresie dostępnej oferty kulturalnej i sportowo-rekreacyjnej.
- poprawa współdziałania publicznych instytucji odpowiedzialnych za tworzenie i udostępnianie publicznej oferty kulturalnej i sportowo-rekreacyjnej.
- poprawa współdziałania pomiędzy publicznymi i niepublicznymi organizatorami „przemysłu czasu wolnego”.
- opracowanie i wdrożenie spójnej koncepcji marketingowej Krosna.

Problem 3: Niewystarczająco wykorzystany potencjał lokalnych produktów. Obszary inwestycji:

- promocja Krosna jako ośrodka turystyki, handlu i usług.
- wsparcie dla przedsiębiorców w zakresie sieciowania lokalnych produktów.

Problem 4: Małe wykorzystanie przestrzeni Starego Miasta jako „salonu” Krosna i miejsca spotkań. Obszary inwestycji:

- zaangażowanie mieszkańców we współtworzenie oferty kulturalnej i sportowo-rekreacyjnej miasta.

- właściwe diagnozowanie potrzeb w zakresie tworzenia publicznej oferty „przemysłu czasu wolnego” dostosowanych do oczekiwań różnych grup odbiorców, w tym ze względu na wiek, sytuację społeczną oraz specyficzne potrzeby określonych grup mieszkańców.
- wsparcie szkoleniowe dla przedsiębiorców (np. marketing, ecommerce, szkolenia w zakresie poprawy jakości obsługi).
- tworzenie miejsc spotkań i oferty odpowiadającej na potrzeby młodzieży.

Cel 5 został zbudowany w oparciu o potencjały endogeniczne Krosna (zasoby i produkty lokalne):

- zasoby historyczne, bogate dziedzictwo kulturowe,
- aktywność w dziedzinie kultury,
- Stare Miasto,
- lokalizacja miasta i korzyści z niej wynikające,
- postaci historyczne związane z Krosnem,
- artyści związani z Krosnem,
- potencjał sportowo-rekreacyjny i w zakresie turystyki aktywnej,
- marka miasta,
- bogate tradycje przemysłowe i rzemieślnicze,
- zasoby przyrodnicze,
- oferta cyklicznych, rozpoznawalnych imprez o zasięgu ponadregionalnym (Międzynarodowe Górskie Zawody Balonowe oraz impreza towarzysząca Balony nad Krosnem, Karpackie Klimaty, Young Arts Festival, pikniki lotnicze i motoryzacyjne – Speedland Festival),
- produkt turystyczny oparty o dziedzictwo kulinarne Podkarpacia, żywność ekologiczną i tradycje węgierskie (Szlak Kulinaryny Podkarpackie Smaki, chleby, zioła, nalewki, czekolada, wina węgierskie, oferta lokali gastronomicznych wykorzystujących produkty lokalne),
- oferta turystyczno-edukacyjna wykorzystująca tradycje przemysłowe Krosna (hutnictwo szkła, wydobywanie i przerób nafty, tradycje lniane),
- parki i ogrody tematyczne (literackie, lotnicze, naftowe, botaniczne, zielarskie, tkackie, szklane, malarskie, muzyczne i inne),
- Krosno centrum sportów ekstremalnych - oferta szkoleniowo-rekreacyjna związana z tradycjami lotniczymi i motorowymi (szybownictwo, spadochroniarstwo, paralotniarstwo, baloniarstwo, sporty samolotowe, loty widokowe, symulator lotniczy, sporty motoryzacyjne),
- sieć miejskich szlaków turystycznych wykorzystujących dziedzictwo historyczno-kulturowe Krosna i okolic (Historyczna ścieżka edukacyjna Rynek-Skarpa, Szlak Dziedzictwa Kulturowego Miasta Krosna, Szlak Naftowy, Szlak Szklany, Szlak Architektury Drewnianej),
- spójna sieć ścieżek rowerowych obejmujących całe miasto jako odpowiedź na wyzwania komunikacyjne w Krośnie.

Cel 5 będzie realizowany we współpracy z kluczowymi partnerami:

- Fundacja Karpacki Klastr Ekonomii Społecznej,
- Cech Rzemiosł Różnych,
- Państwowa Akademia Nauk Stosowanych.

W Programie opisano planowane działania, m.in.:

Działania: Krosno - Miasto Szkła. Historia światłem malowana – działania miękkie.

Przedsięwzięcia do realizacji:

- Historia światłem malowana – opracowanie projektu iluminacji zabytków;
- Historia światłem malowana – działania miękkie – spektakle tematyczne „światło i dźwięk”, warsztaty teatralne, taneczne, plastyczne (Gmina Miasto Krosno).

Działanie wpłynie na ożywienie zabytkowej przestrzeni Starego Miasta. Stworzenie nowego produktu turystycznego przyczyni się do wzrostu atrakcyjności turystycznej Krosna, ruchu turystycznego i przedsiębiorczości w branży usługowej. Wpłynie na wzrost dochodów firm, mieszkańców, a co za tym idzie – budżetu miasta.

Działania: Krosno – Miasto Szkła. Historia światłem malowana – inwestycje.

Przedsięwzięcia do realizacji:

- Historia światłem malowana – produkt turystyczny łączący naturalne walory miasta i jego historię z nowoczesnym sposobem iluminacji zabytków (Gmina Miasto Krosno);
- „Światło i dźwięk” – linearny mapping laserowy do pokazów spektakli multimedialnych (Gmina Miasto Krosno).

Działanie wpłynie na ożywienie zabytkowej przestrzeni Starego Miasta. Stworzenie nowego produktu turystycznego przyczyni się do wzrostu atrakcyjności turystycznej Krosna, ruchu turystycznego i przedsiębiorczości w branży usługowej. Wpłynie na wzrost dochodów firm, mieszkańców, a co za tym idzie – budżetu miasta.

Działania: Krosno wielu ścieżek – nowoczesny marketing partycypacyjny.

Przedsięwzięcia do realizacji:

- Stworzenie Bazy Zasobów Ziemi Krośnieńskiej (Karpacki Klaster Ekonomii Społecznej);
- Stworzenie turystycznych ścieżek narracyjnych (Karpacki Klaster Ekonomii Społecznej);
- Stworzenie aplikacji obsługującej turystyczne ścieżki narracyjne (Karpacki Klaster Ekonomii Społecznej);
- Kampania promocyjna „KROSNO WIELU ŚCIEŻEK” (Karpacki Klaster Ekonomii Społecznej).

Realizacja działania wpłynie na ożywienie Starego Miasta, integrację mieszkańców i przełoży się na większą identyfikację z miejscem zamieszkania, wzmocnienie tożsamości lokalnej. Dzięki zaangażowaniu mieszkańców w tworzenie produktu turystycznego opartego na dziedzictwie kulturowym, zostanie osiągnięty trwały efekt w postaci zwiększenia ich zaangażowania w życie miasta. Wzrośnie atrakcyjność turystyczna, co poprawi sytuację podmiotów gospodarczych tej branży, przyczyni się do wzrostu zatrudnienia w usługach. Wszystkie te aspekty wpływają na wzrost jakości życia i rozwój przedsiębiorczości w mieście, a poprzez to także na atrakcyjność Krosna jako miejsca do zamieszkania.

Działania: Krosno mistrzów rzemiosła.

Przedsięwzięcia do realizacji:

- „Zagłędnij do cechu” – cykl warsztatów rzemieślniczych skierowanych do mieszkańców Krosna i turystów (Cech Rzemiosł Różnych);
- „Jarmark Rzemieślniczy” – doroczne święto integrujące rzemieślników, mieszkańców i turystów na krośnieńskim Rynku (Cech Rzemiosł Różnych).

Działanie ma charakter wieloaspektowy, łączący różne obszary życia miasta. Wpłynie na zwiększenie atrakcyjności turystycznej Krosna, jak również sfery życia społeczno-gospodarczego, przyczyniając się do promocji kształcenia zawodowego, czy wzbogacając ofertę edukacyjną w wymiarze pozaszkolnym. Działanie zintegruje lokalnych przedsiębiorców – rzemieślników wokół wspólnych inicjatyw społecznych, a także wpłynie na budowanie tożsamości lokalnej mieszkańców oraz marki miasta. Wpłynie na ożywienie Starego Miasta, wzrost ruchu turystycznego, a tym samym wzrost przedsiębiorczości i dochodów mieszkańców. Wszystkie te aspekty zdecydowanie wzmacniają rozwój społeczno-gospodarczy Krosna, atrakcyjność miasta dla przedsiębiorców, turystów i mieszkańców.

• Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Miasta Krosna jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach wyznaczono szczegółowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. Ustalenia te powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Na podstawie obowiązujących przepisów obecnie na terenie Miasta Krosna obowiązują 94 miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Obejmują one aktualnie ok. 66% powierzchni administracyjnej miasta. Plany miejscowe zostały opublikowane na stronie BIP. Mapę przedstawiającą obszary, dla których one obowiązują można znaleźć na stronie www.gis.um.krosno.

Dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków ustala się nakaz bezwzględnej ochrony, w tym w zakresie zachowania bryły obiektu, wystroju obiektu oraz detalu architektonicznego. Wszelkie działania należy prowadzić zgodnie z obowiązującymi przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- 1) ochronie konserwatorskiej podlegają obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków oznaczone na rysunku planu;
- 2) w terenach, na których znajduje się obiekt zabytkowy ujęty w gminnej ewidencji zabytków, ustala się następujące działania dotyczące przekształceń tego obiektu i zmiany zagospodarowania terenu:
 - a) wszelkie działania inwestycyjne przy obiektach zabytkowych prowadzić tak, by zachowały one swe pierwotne cechy stylowe i detale architektoniczne,
 - b) zakazuje się przebudowy obiektów lub ich części prowadzących do obniżenia wartości historycznych, architektonicznych i estetycznych,
 - c) dopuszcza się konserwację obiektu dla zachowania lub odtworzenia jego zabytkowej formy bądź detalu architektonicznego, z możliwością wprowadzenia elementów uzupełniających jak np. ogrodzenie,
 - d) wszelkie prace budowlane prowadzić z poszanowaniem dla substancji zabytkowej poprzez stosowanie materiałów naturalnych identycznych lub podobnych z zastosowanymi pierwotnie – w odniesieniu do ścian zewnętrznych, detalu architektonicznego, pokryć dachowych, elementów dekoracyjnych,
 - e) zagospodarowywać obiekty zgodnie z ich funkcją. Dopuszcza się adaptację obiektów na nowe funkcje w sposób nie zacierający pierwotnego wyglądu,
 - f) zakazuje się przesłaniania obiektu zabytkowego oraz umieszczania na nim reklam i innych tablic nie związanych z jego funkcją,
 - g) dopuszcza się wyburzenie obiektu w przypadku złego stanu technicznego.

W planach dla obiektów zabytkowych ustala się:

- 1) nakaz utrzymania historycznych gabarytów, spadków dachu, historycznej kompozycji elewacji i materiałów elewacyjnych oraz pokryć dachowych,
- 2) nakaz utrzymania skali i proporcji otworów okiennych i drzwiowych oraz ich rozmieszczenia,

- 3) zakaz zmiany wyglądu zewnętrznego, w sposób niezgodny ze stylem obiektu poprzez przebudowę, rozbudowę, nadbudowę, czy ocieplanie budynków od zewnątrz,
- 4) zakaz lokalizowania od strony dróg publicznych elementów dekomponujących elewacje, jak: instalacje, rury gazowe, urządzenia klimatyzacyjne (przy dopuszczeniu wszelkich koniecznych elementów instalacji, jak: skrzynki gazowe i elektryczne, klimatyzatorów, pod warunkiem scalenia kolorystycznego z fasadą i lokalizacji w sposób nienaruszający układu kompozycyjnego i detalu architektonicznego),
- 5) w przypadkach uzasadnionych stanem technicznym obiektów dopuszczenie ich rozbiórki.

Dodatkowo ustala się nakaz stosowania spójnej formy architektonicznej, obejmującej konstrukcję dachów, rodzaj detali architektonicznych, rodzaj stosowanych materiałów na elewacjach i dachach budynków, kolorystykę elewacji i dachów, wszystkich budynków, w tym zabudowy towarzyszącej, lokalizowanych w obrębie działki budowlanej.

W obrębie stanowiska archeologicznego działania inwestycyjne, w tym prace ziemne, należy prowadzić zgodnie z obowiązującymi przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków, a zagospodarowanie zgodnie z zasadami określonymi dla terenów, w których znajduje się stanowisko.

Analiza zapisów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony zabytków

Na terenie Miasta Krosna obowiązują obecnie 94 miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, obejmujące ok. 66% powierzchni administracyjnej miasta. Analiza ich zapisów w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego wskazuje, że system planistyczny Miasta w dużej mierze zapewnia formalne podstawy do ochrony zabytków, jednak wymaga w wybranych obszarach uzupełnień i aktualizacji.

W wielu planach wprowadzono prawidłowo sformułowane i rozbudowane zasady ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków. Obejmują one m.in. nakaz zachowania bryły budynku, historycznych gabarytów, geometrii i pokrycia dachów, kompozycji elewacji, detalu architektonicznego oraz stosowania materiałów naturalnych lub zbliżonych do historycznych. Wprowadzono także ograniczenia dotyczące lokalizacji reklam, urządzeń technicznych na elewacjach oraz przekształceń mogących prowadzić do obniżenia wartości historycznych, architektonicznych i estetycznych obiektów. W części planów wyznaczono strefy ochrony konserwatorskiej, archeologicznej oraz strefy ochrony ekspozycji, co wzmacnia ochronę krajobrazu kulturowego i historycznego układu urbanistycznego, szczególnie na obszarze Starego Miasta.

Jednocześnie analiza wykazała, że nie wszystkie obowiązujące plany zawierają wystarczające regulacje w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. W niektórych przypadkach wprost wskazano brak zasad ochrony zabytków, mimo że na obszarze planu występują obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków. W takich sytuacjach konieczne jest uzupełnienie planów o odpowiednie zapisy oraz wprowadzenie oznaczeń graficznych obiektów i stref ochrony.

Istotnym problemem jest także niespójność części planów z aktualnym wykazem obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków. W niektórych planach wskazano obiekty, które obecnie nie znajdują się w GEZ, natomiast inne obiekty figurujące w ewidencji nie zostały uwzględnione w zapisach planu ani na rysunku planu. Występują również przypadki wymagające aktualizacji oznaczeń stanowisk archeologicznych oraz doprecyzowania ich granic na załącznikach graficznych. Tego rodzaju rozbieżności osłabiają skuteczność planów jako narzędzia ochrony dziedzictwa kulturowego.

W wielu planach dopuszcza się rozbiórkę obiektów w przypadku złego stanu technicznego. Choć zapis ten ma charakter warunkowy, jego ogólność może rodzić ryzyko nadmiernej interpretacji. Zasadne wydaje się doprecyzowanie tego typu regulacji w kierunku jednoznacznego wskazania, że rozbiórka może nastąpić wyłącznie w sytuacjach uzasadnionych, po przeprowadzeniu stosownych ekspertyz oraz z zachowaniem procedur wynikających z przepisów o ochronie zabytków.

Podsumowując, obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Miasta Krosna w znacznej części zawierają prawidłowe i kompleksowe zapisy dotyczące ochrony zabytków. Jednakże część planów wymaga aktualizacji i ujednolicenia, w szczególności w zakresie:

- dostosowania wykazów obiektów do aktualnej Gminnej Ewidencji Zabytków,
- uzupełnienia brakujących zasad ochrony dziedzictwa kulturowego,
- aktualizacji oznaczeń graficznych obiektów i stanowisk archeologicznych,

- doprecyzowania warunków dopuszczalności rozbiórek obiektów zabytkowych.

Dalsze działania w tym zakresie pozwolą wzmocnić skuteczność ochrony dziedzictwa kulturowego oraz zapewnić większą spójność systemu planistycznego Miasta Krosna z aktualnym stanem ewidencyjnym i konserwatorskim.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Miasta Krosna ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka miasta

Miasto Krosno położone jest w południowo-wschodniej Polsce, w południowo-zachodniej części województwa podkarpackiego, na obszarze Pogórza Karpackiego, nad rzeką Wisłok. W latach 1975-1998 pełniło funkcję stolicy ówczesnego województwa krośnieńskiego. Obecnie Krosno posiada status miasta na prawach powiatu oraz jest siedzibą władz powiatu krośnieńskiego, który obejmuje teren dziesięciu sąsiadujących gmin.

Krosno pełni rolę centralnego ośrodka Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego (MOF) Krosno, który tworzy w partnerstwie z sześcioma gminami: Jedlicze, Chorkówka, Miejsce Piastowe, Krościenko Wyżne, Korczyna oraz Wojaszówka. Współpraca w ramach MOF umożliwia realizację wspólnych inwestycji i zintegrowanych działań rozwojowych.

Ponadto miasto znajduje się w strukturze Euroregionu Karpackiego – międzynarodowej inicjatywy współpracy przygranicznej obejmującej wybrane obszary Polski, Słowacji, Ukrainy, Węgier i Rumunii. Przynależność do euroregionu wzmacnia znaczenie Krosna jako ośrodka regionalnego i transgranicznego, sprzyjającego rozwojowi kontaktów kulturalnych, gospodarczych i społecznych w skali ponadlokalnej.

Miasto Krosno charakteryzuje się zróżnicowaną strukturą przestrzenną. W granicach administracyjnych miasta wyodrębniono siedem dzielnic: Białobrzegi, Krościenko Niżne, Suchodół, Polanka, Śródmieście, Zawodzie, Turaszówka oraz pięć osiedli: Stefana Grota-Roweckiego, Ks. Bronisława Markiewicza, Południe, Traugutta, Tysiąclecia.

Zgodnie z regionalizacją fizyczno-geograficzną Polski J. Kondrackiego, Krosno położone jest w obrębie mezoregionu Kotliny Jasielsko-Krośnieńskiej, należącego do makroregionu Pogórza Środkowobeskidzkiego. W ujęciu geomorfologicznym miasto usytuowane jest w środkowej części tzw. Dołów Jasielsko-Sanockich, w dolinie rzeki Wisłok, która odgrywa kluczową rolę w lokalnym układzie hydrograficznym i przestrzennym. W granicach administracyjnych miasta występują dwie główne jednostki morfologiczne: Dolina Wisłoka oraz Wierzchowina trzeciorzędowa, co przekłada się na urozmaicony krajobraz i zróżnicowane warunki przyrodnicze. Rzeźba terenu jest łagodnie pofałdowana – wysokości bezwzględne wahają się od ok. 252 m n.p.m. do 330 m n.p.m.

Krosno jest miastem dobrze skomunikowanym. Miasto przecina również linia kolejowa nr 108 (Stróże – Krościenko), zapewniająca połączenia regionalne i potencjalnie transgraniczne.

Tak ukształtowane położenie geograficzne i infrastruktura transportowa sprawiają, że Krosno pełni funkcję lokalnego centrum o dużym potencjale rozwoju – zarówno pod względem gospodarczym, jak i turystycznym, edukacyjnym oraz kulturalnym.

5.2.2. Rys historyczny miasta

Historia Krosna sięga głęboko w średniowiecze. Pierwsza znana wzmianka o Krośnie pojawiła się w 1282 r. w dokumencie wystawionym przez księcia Leszka Czarnego, w którym wymieniono Krosno jako jedną z 34 małopolskich posiadłości przekazanych biskupstwu lubuskiemu. Mimo że dokładna data lokacji miasta nie jest znana, powszechnie przyjmuje się, że około połowy XIV w. Kazimierz Wielki przekształcił

istniejącą tu osadę w miasto na prawie magdeburskim. Fakt ten potwierdza dokument z 1367 r., dotyczący sprzedaży wójtostwa krośnieńskiego. To właśnie wtedy do Krosna sprowadzono niemieckich osadników, co miało wpływ na szybki rozwój miasta.

Od samego początku Krosno funkcjonowało jako miasto królewskie i pieczętowało się herbem Piastów Kujawskich – z półorłem i półłwem pod koroną. Już w XIV w. rozpoczęto budowę fortyfikacji miejskich – z inicjatywy Kazimierza Wielkiego wzniesiono pierwsze mury obronne, a pełne umocnienia powstały za panowania Władysława Jagiełły. Do miasta prowadziły dwie główne bramy – Węgierska i Krakowska. Dogodne położenie, obwarowania i królewskie przywileje sprzyjały rozwojowi handlu oraz rzemiosła. W 1403 r. powstał pierwszy znany cech – cech rzeźników, a do połowy XV w. istniały już liczne organizacje rzemieślnicze: piekarzy, krawców, szewców, kowali, sukienników czy foluszników.

Krosno szybko stało się ważnym ośrodkiem produkcji sukna, płócien i barchanów. Wyróżniało się także na tle innych miast poziomem rozwoju infrastruktury – już w XIV w. funkcjonował tu system wodociągowo-kanalizacyjny, obsługiwany przez rurmistrza. Przywilej Kazimierza Jagiellończyka z 1461 r. sugeruje, że Krosno było – obok Krakowa i Lwowa – jednym z pierwszych miast w Królestwie Polskim wyposażonych w tego rodzaju udogodnienia.

W XV i XVI w. Krosno przeżywało okres największego rozkwitu. Było nie tylko ośrodkiem rzemiosła, ale i znaczącym punktem na szlakach handlowych prowadzących na Ruś, Węgry i do południowej Europy. Odbływały się tu cotygodniowe targi i trzy doroczne jarmarki, przyciągające kupców z całej Europy Środkowej. Handlowano głównie suknem, płótnem, wyrobami metalowymi, końmi, bydłem oraz importowanym winem węgierskim. W tym czasie Krosno zyskało przydomek parva Cracovia – „mały Kraków” – z uwagi na swoją zamożność, znaczenie i rozwój kulturalny. Funkcjonowała tu szkoła parafialna, a liczni mieszkańcy studiowali na Akademii Krakowskiej.

Na przełomie XVI i XVII w. miasto liczyło około czterech tysięcy mieszkańców, co czyniło je jednym z największych miast Małopolski. W 1617 r. widok Krosna został uwieczniony w znanym dziele *Civitates orbis terrarum*, a w 1659 r. – w atlasie Andrzeja Cellariusza. W mieście działało wówczas 11 cechów zbiorowych, skupiających przedstawicieli aż 79 zawodów. Oprócz rzemieślników tradycyjnych pojawili się złotnicy, grzebiennicy, lutnicy, białoskórnicy, a także Szkoci i Ormianie, w tym słynny kupiec i mecenas – Wojciech Portius.

Jednak 2 połowa XVII w. przyniosła miastu poważne problemy: klęski żywiołowe, najazdy Szwedów, Tatarów i wojsk siedmiogrodzkich, zarazy i zniszczenia wojenne przyczyniły się do jego upadku. W czasie zaborów Krosno, pod rządami austriackimi, straciło dawne znaczenie i stało się jednym z wielu prowincjonalnych miasteczek galicyjskich. Jedynym rozwijającym się rzemiosłem było tkactwo, bazujące na lokalnej uprawie lnu i konopi. Wokół Krosna działały tysiące domowych warsztatów tkackich, z ośrodkami w Komborni i Korczynnie.

Przełom XIX i XX w. przyniósł miastu nowe możliwości rozwoju. W czasach autonomii galicyjskiej Krosno stało się ośrodkiem przemysłu naftowego – w 1856 r. Ignacy Łukasiewicz wraz z Tytusem Trzeciejskim i Karolem Klobassą założyli pierwszą spółkę naftową, a w pobliskiej Chorkówce powstała jedna z pierwszych rafinerii ropy na świecie. W tym samym okresie utworzono powiat krośnieński, a samo miasto zyskało status siedziby powiatu. Powstawały instytucje edukacyjne, towarzystwa społeczne, szkoły rzemieślnicze, a także nowe zakłady przemysłowe, w tym fabryka zegarów wieżowych, huta szkła i szkoła tkacka.

Okres międzywojenny to czas dalszego rozwoju. W 1928 r. rozpoczęto budowę lotniska i przeniesiono tu szkołę lotniczą z Bydgoszczy. Powstały nowe zakłady przemysłowe, w tym Polskie Huty Szkła. Dramatycznym okresem była II wojna światowa, podczas której miasto poniosło ogromne straty: zniszczono zakłady przemysłowe, wywieziono wyposażenie, a ludność cywilna cierpiała zarówno od wojsk niemieckich, jak i sowieckich.

Po wyzwoleniu we wrześniu 1944 r. rozpoczęła się szybka odbudowa. Uruchomiono ponownie hutę szkła i zakłady lniarskie, rozpoczęto badania w dziedzinie wiertnictwa i geologii, powstały nowe zakłady przemysłowe, w tym Fabryka Amortyzatorów „Polmo” i Wytwórnia Sprzętu Komunikacyjnego. Przemysł naftowy, chemiczny i szklarski stały się fundamentami powojennej tożsamości gospodarczej Krosna.

W latach 70. XX w. Krosno uzyskało status miasta wojewódzkiego i stało się stolicą województwa krosnieńskiego (1975-1998). W tym czasie dynamicznie rozwijało się budownictwo mieszkaniowe, szkolnictwo, kultura i infrastruktura. Powstały nowe osiedla, szkoły średnie, instytucje naukowe i kulturalne, w tym domy kultury, muzea i galerie. Kontynuowano rozwój przemysłu szklarskiego, który do dziś pozostaje wizytówką miasta.

5.3. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta – dziedzictwo materialne Miasta Krosno¹

Krajobraz kulturowy jest indywidualnym wizerunkiem miejsca, łączącym elementy przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z działalnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne – kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Materialne dziedzictwo kulturowe to cały dorobek materialny wszystkich pokoleń, jakie zamieszkiwały teren miasta. Są to zarówno tereny zieleni komponowanej, rozwiązania przestrzenne, powstałe przez stulecia budowle i zastosowane w nich rozwiązania architektoniczne, jak również zabytki ruchome w nich zgromadzone oraz zabytki archeologiczne.

5.3.1. Układ przestrzenny

Zabytkowe układy przestrzenne to założenia miejskie i wiejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg. Są to zarówno urbanistyczne układy miast, ruralistyczne układy wsi, także mniejsze zespoły: założenia pałacowo-folwarczne, często połączone z parkami, kościoły i cmentarze przykościelne czy inne cmentarze.

Nie jest znana dokładna data lokacji miasta Krosna. Przyjmuje się, że organizowanie miasta na prawie niemieckim przebiegało etapami, a znany dokument z 1367 r. uważany jest za środkowy etap powstawania miasta w oparciu o nowy kształt prawny.

Na obszarze Starego Miasta zachował się układ komunikacyjno-urbanistyczny z czasu lokacji miasta z czasu lokacji, a nawet ze śladami przedlokacyjnego układu owalnicowego, co uwidacznia się w przebiegu ulic Słowackiego i nieregularności pierzei rynkowych. Średniowieczne Krosno w kształcie owalnicy, otoczone murami obronnymi usytuowane zostało na wysokim wzniesieniu. Założone w widłach Wisłoka i Lubatówki, stanowiło regularny, zwarty układ urbanistyczny z czworokątnym rynkiem i wychodzącą z niego rozplanowaną siecią ulic. Z rynku wybiegały symetrycznie w kierunkach na południe i północ po trzy ulice, które zbiegały się przy bramach miejskich. Z naroży rynku wyprowadzono zapewne tradycyjnie po dwie, prostopadłe względem siebie ulice (częściowo zachowane).

Regularność układu urbanistycznego wskazuje, iż miasto zostało rozplanowane zgodnie z obowiązującymi ówczesnie zasadami. Działki budowlane dla nowych osadników wytyczono poprzez „wpisanie się” w istniejący układ wzgórza i wcześniejszej osady Zgrupowane zostały w regularne, prostokątne bloki otaczające prostokątny rynek usytuowany w centrum układu. Dzięki przeprowadzonym badaniom archeologicznym w obrębie rynku wiadomo, iż najstarszą budowlą był wzniesiony w połowie XIV w. kamienny dom wójtowski, zastąpiony w XVI w. kamiennie-ceglanym ratuszem. Średniowieczne miasto opasane zostało obwodem obwarowań w 1367 r., z dwiema bramami: Krakowską od północnego zachodu

¹ Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Krosna na lata 2022-2025

i Węgierską od południowego wschodu. Dodatkowym elementem w systemie obronnym były baszty. W pobliżu bram miejskich, gdzie wzgórze z obu stron zwęża się do układu owalnicowego, ulice śródmiejskie (podobnie jak i drogi doprowadzające do miasta) skupiały się tworząc przedbramne place. Otoczenie miasta murami obronnymi uwarunkowało rozplanowanie nowych ulic śródmiejskich, w okolicach rynku przebiegających wzdłuż prostokątnych bloków. Z naroży rynku założono zapewne tradycyjnie po dwie ulice, prostopadłe względem siebie. Niektóre z nich zachowane są do dziś w terenie, ślady innych odczytać można na XIX-wiecznym planie katastralnym. Być może nie wszystkie z nich zostały zrealizowane, względnie zostały zabudowane w późniejszym okresie rozbudowy miasta, jak np. ewentualna uliczka obok kościoła franciszkanów w kierunku do rzeki, czy przeciwnie. Mogły to być również jedynie ścieżki „schodzące” na teren podwała i nad rzekę Wisłok, gdzie rozlokowane były różne obiekty użyteczności publicznej i któredy prowadziły ścieżki na pola, do folwarków, itp. W pobliżu bram miejskich, gdzie wzgórze z obu stron zwęża się do układu owalnicowego – ulice śródmiejskie skupiały się, tworząc place przedbramne podobnie jak i drogi doprowadzające do miasta od zewnątrz. Wzdłuż murów przebiegała ponadto ulica podmurna dla straży.

W granicach obwarowań wzniesiony został kościół parafialny z XIV-XVII w. (w północno-zachodniej części), kościół i klasztor O.O. Franciszkanów z XIII-XVI w. (w południowo-wschodnim kwartale przekątniowym) oraz Pałac Biskupi sięgający swymi początkami XIV w.

Jeśli chodzi o zabudowę miasta w tym okresie sądzić należy, iż zabudowa mieszczańska była głównie drewniana, poza przyrynkową. Zapewne też nie wypełniała w całości wszystkich rozplanowanych bloków budowlanych, które być może w części zajmowała jeszcze zabudowa wcześniejszej osady, sukcesywnie wypierana przez nową. Sylwetę miasta kształtowały murowane budowle użyteczności publicznej: kościoły, baszty, bramy, ratusz, pałac biskupi.

Stosunkowo szybko obszar miasta poszerzył się o teren poza murami po obu stronach traktu handlowego biegnącego na terenie miasta wzdłuż osi północ-południe. Za bramą Krakowską powstało przedmieście Dolne (Niższe, zwane też Krakowskim). Stanowiło ono ważny wówczas ośrodek gospodarczy, gdyż tu rozchodziły się drogi biegnące z południa na północ i zachód. Za bramą Węgierską rozwinęło się przedmieście Górne (Wyższe, zwane też Węgierskim). Przebiegały tu trzy drogi: na Węgry oraz w kierunku Sanoka i Przemyśla.

Ważnymi obiektami związanymi z miastem, lecz zlokalizowanymi poza obrębem murów był istniejący do dziś drewniany kościół św. Wojciecha (wzniesiony w XV w. na tzw. Przedmieściu Górnym) oraz nieistniejące: kościół i szpital ubogich św. Ducha (za Bramą Krakowską) i kościół św. Jakuba (za Bramą Węgierską).

W XVI-XVII w. następuje zasadnicze „wypełnienie” zabudową kanwy średniowiecznego miasta. Rozbudowane i przebudowane zostają miejskie mury obronne. W XVI w. założono drugą linię zewnętrzną od zachodu i południa. Nowe formy przybiera architektura sakralna. Oba gotyckie kościoły wzbogacają się o dobudowane kaplice, kościół farny otrzymuje nową plebanię i dzwonnice, gruntownej przebudowie ulegają budynki w miejscu pałacu biskupiego. Zasadnicze przekształcenia odnoszą się ówczesnie zwłaszcza do kamienic rynkowych, przebudowanych w stylu późnego renesansu. Ulega również zmianie rozplanowanie działki, w zapleczu której wznoszone są m.in. browary mieszczańskie. Znaczącą inwestycją dokonaną w XVII w. było wzniesienie w obrębie murów miejskich (w narożu południowo-zachodnim) kompleksu zabudowań jezuitów (kolegium, klasztor i kościół). Elementem ukształtowania z okresu renesansu jest przecięcie na dwie niemal równe części rynku i wzgórza miejskiego ulica główną. W okresie tym wprowadzono również podcienia na rynku. Sieć ulic miejskich nie uległa większym zmianom.

Od 2 połowy XVII w. mury obronne Krosna ulegały stopniowej destrukcji, a po I rozbiorze Polski prace rozbiórkowe obwarowań prowadzone były w sposób planowy. W XVIII w. miała też miejsce likwidacja bram miejskich. Likwidacja obwarowań wpłynęła na poszerzenie terenu starego miasta m.in. poprzez zasypanie fos miejskich i wtórne zagospodarowanie terenów dawnych murów. Dotyczy to m.in. terenu zespołu jezuitów, gdzie zapewne w celu uzyskania dogodniejszego dojazdu poszerzony został cypel. W rejonie zespołu franciszkanów podregulowano fosę przy ul. Fortecznej (zapewne dla uzyskania większego zaplecza dla ul. Franciszkańskiej). W okresie tym zmienia się przede wszystkim sylweta miasta, które zostaje pozbawione swych zasadniczych dominant i wyrazu przestrzennego, jaki nadawały mu baszty obronne.

Odrębnym, późniejszym (XVIII/XIX w.) elementem w strukturze przestrzennej miasta był kompleks klasztorny oo. Kapucynów, położony na południowy wschód od rynku. Pod koniec XVIII w. powstała obecna ulica ks. S. Staszica.

Wyraźnie wyodrębnioną w układzie miasta strukturę z tego okresu stanowi usytuowany u zbiegu ulic Krakowskiej i A. Lewakowskiego Stary Cmentarz, powstały u schyłku XVIII w. (prawdopodobnie ok. 1786 r.) na mocy sanitarnych rozporządzeń zaborczych władz austriackich. Założony na planie nieregularnego czworoboku, dostosowany do ukształtowania terenu przeciętego wąwozem. Układ cmentarza nie kwaterowy, z główną osią kompozycyjną, którą stanowi aleja biegnąca równolegle do ulicy Krakowskiej. Oprócz ciągów pieszych i wielu ciekawych nagrobków godnym uwagi elementem składowym tej nekropolii jest starodrzew (ok. 100-letni) stanowiący w tej części miasta jedyny większy element założenia zieleni.

Ustalony w średniowieczu układ pozostał zasadniczo niezmieniony do XIX w. W 1 połowie tego stulecia Krosno znajdowało się w stanie kryzysu. Plan katastralny z 1851 r. uwidacznia wiele pustych placów w obszarze starego miasta użytkowanych jako sady i ogrody, bądź zabudowanych prowizorycznymi budynkami drewnianymi. Przedmieścia były dość szeroko rozbudowane, nie tylko w widłach Wisłoka i Lubatówki, lecz także szeroko po obu ich brzegach. Zabudowa była luźna i występowała zasadniczo między drogą prowadzącą przez Krosno do Jasła i jej odnogą do Głowienki a drogą wiodącą przez Krosno ze wsi Białobrzegi do Krościenka Niżnego.

Zmiany o charakterze administracyjnym wprowadzane w okresie autonomii galicyjskiej, jak np. ustanowienie w 1865 r. powiatu administracyjno-sądowego, a przede wszystkim przeprowadzenie przez miasto kolei transwersalnej w latach 80. XIX w. i odkrycie w pobliżu miasta złóż ropy naftowej pobudziły rozwój miasta. Wzrastający ruch budowlany (zarówno obiekty użyteczności publicznej jak i inwestycje prywatne) przenosił się stopniowo z dawnego centrum miasta na tereny wokół staromiejskiego wzgórza. Na kierunki rozwoju zabudowy mieszkaniowej wpłynęło usytuowanie dworca od strony zachodniej miasta oraz obiektów administracji publicznej na południu miasta. Przeprowadzenie przez miasto kolei i budowa dworca kolejowego wpłynęły na ukształtowanie nowej dzielnicy zw. „Działki”, noszącej cechy planowanego układu przestrzennego. Następuje wytyczenie i stopniowa zabudowa nowych ulic: m.in. Kolejowej, R. Mielczarskiego, A. Lewakowskiego, Naftowej, I. Łukasiewicza, T. Kościuszki. W okresie prosperity przemysłu naftowego tereny te były stopniowo zabudowywane, stając się załącznikiem dzielnicy przemysłowej, która rozwinęła się na większą skalę w przeciągu XX w., zajmując znaczny obszar na zachód od Starego Miasta.

W ostatnim dziesięcioleciu XIX w. nastąpiła zasadnicza zmiana wizerunku krośnieńskiego rynku. Powstały nowe kamienice, istniejące parterowe otrzymały piętra, częściowo zniesiono podcienia, zlikwidowano gontowe dachy. Po pożarze, który miał miejsce w 1893 r. odbudowano kamienice w zachodniej części rynku.

Dbając o wizerunek miasta magistrat wyznaczył okręg, w którym miały stać tylko domy piętrowe. Obszar ten obejmował obecne ulice: ks. S. Staszica, Lwowską, J. Słowackiego, Pawła z Krosna, Grodzką, Kazimierza Wielkiego, Ordynacką, Franciszkańską. Upiększeniu miasta służyć też miały regulacje ulic. Na przełomie XIX i XX w. zrekonstruowano ul. Blich i Zjazdową.

Oprócz przesłanek ekonomicznych (rozwój transportu i przemysłu) istotny wpływ na ożywienie miasta miała też reforma administracyjna oraz działania władz samorządowych, które usilnie dążyły do powstawania nowych budynków publicznych. Na przełomie XIX i XX w. wzniesiono dwa nowe okazałe budynki szkolne, zlokalizowane przy nowo wytyczonej ulicy Seminaryjnej (ob. ul. P. Skargi) łączącej ul. Tkacką ze ks. S. Staszica. Jako pierwszy ukończono budynek Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego, następnie budynek Wyższej Szkoły Realnej. Do niezwykle istotnych inwestycji z tego okresu należy budowa w centralnej części miasta dwóch reprezentacyjnych obiektów: Rady Powiatowej (1903-1904) i Sądu Powiatowego (1910-1913). Równolegle do ul. ks. P. Skargi zostaje wytrasowana ul. T. Walslebena. Przy dawnym trakcie węgierskim (ob. ul. Grodzka) wzniesiony zostaje gmach „Sokoła” oraz budynek fabryki blichu i apretury płócien. W latach 1898-1901 wzniesiono też parterowy budynek szpitala powszechnego.

Do wybuchu I wojny światowej krajobraz miasta uległ znaczącym przemianom, w jego krajobrazie pojawiło wiele okazałych gmachów użyteczności publicznej stanowiących znaczące akcenty architektoniczne,

wyznaczono nowe ulice, założono park miejski, wały przeciwpowodziowe wzdłuż Lubatówki, prowadzono prace remontowe przy budynkach, ulicach i placach.

Przed I wojną światową wyznaczono też miejsce dla nowego cmentarza komunalnego (przy obecnej ul. Wyszyńskiego), na którym pochówki prowadzono od 1913 r., przy czym przez pewien czas czynny był jeszcze Stary Cmentarz przy ul. Krakowskiej.

Stosunkowo długo nie zmieniała się zasadniczo powierzchnia miasta, które w XIX w. wchłonęło jedynie podmiejską Guzikówkę.

Dalszy rozwój miasta i przemiany w jego układzie przestrzennym miały miejsce po odzyskaniu niepodległości. Władze miasta widząc potrzebę uregulowania i uporządkowania zabudowy już w 1923 r. podjęły decyzję o sporządzeniu planu regulacyjnego dla miasta, jednak plany te zostały zrealizowane dopiero w latach 1928-1930. Wykonane w oparciu o te plany prace spowodowały m.in. wytyczenie tzw. linii regulacyjnych przyszłej zabudowy, wyprostowano i poszerzono wiele ulic m.in. ul. Lwowską, wytyczono nowe ulice, podjęto decyzje o regulacji rzeki Wisłok w obrębie miasta. W okresie dwudziestolecia międzywojennego przybyły miastu nie tylko nowe ulice ale wybudowano też szereg nowych obiektów komunalnych oraz związanych z administracją powiatową. Powstały także nowe pomniki, parki, a dzięki staraniom władz miejskich powiększył się znacząco obszar miasta poprzez włączenie doń Krościenka Niżnego i Białobrzegów. Zakończenie w 1928 r. budowy stadionu wpłynęło także na regulację ul. Bursaki.

Bardzo ważną inwestycją z tego czasu była budowa (trwająca w zasadzie przez cały okres międzywojenny) zakładów wytwarzających szkło budowlane i wyroby szklane. Pierwsze zakłady powstały jako Polskie Huty Szkła w latach 1920-1924 i zlokalizowane zostały w południowej części miasta niedaleko szpitala. W 1935 r. dalsze zakłady Huty Szkła budowane były na tzw. „Wójciu” niedaleko stacji kolejowej. W tym okresie powstała też nowa fabryka Zakładów Gumowych „Wudeta”, rozwijały się Zakłady Przemysłu Lnianego.

Trwałą pozostałością ówczesnych działań była decyzja o budowie w Krośnie lotniska, na które Rada Miasta już w 1928 r. przeznaczyła znaczny obszar gruntu zlokalizowany na oddalonych o ok. 2 km od miasta tzw. „Tłokach” (powiększony w latach 30. XX w.) Poświęcenie lotniska nastąpiło w 1932 r., a w kolejnych latach wybudowano hangary, trasy dojazdowe i pasy startowe. Tuż przed wybuchem II wojny światowej teren lotniska poszerzono o grunty na terenie wsi Głowienka i Polanka. W związku z budową lotniska nastąpiła w mieście przebudowa prowadzącej do niego ul. Czajkowskiego.

Należy tu również wspomnieć o części miasta w rejonie ulic I. Łukasiewicza, T. Kościuszki i I. Paderewskiego, gdzie zabudowa willowa występuje w otoczeniu ogrodowym oraz szpalerów drzew wzdłuż ulic Ogrodowej i I. Paderewskiego. Ta ostatnia stanowi oś widokową na górującą na jej zamknięciu krośnieńską farą. Dzielnica ta reprezentuje cechy „miasta ogrodu”, które łączą się tu z elementami zabudowy przemysłowej.

Poza omówionym powyżej terenem miasta w obecnych granicach administracyjnych Krosna znajdują się obszary, które w przeszłości tworzyły co najmniej kilka odrębnych organizmów (jako odrębne miejscowości, przysiółki, przedmieścia itp.), z czasem podporządkowanych (ekonomicznie i administracyjnie) i przyłączonych do Krosna. Organizmy te charakteryzowały się własną strukturą gospodarczą, przestrzenną i społeczną, a obiekty uznawane dzisiaj za zabytkowe pozostawały w zupełnie innym kontekście funkcjonalnym, kulturowym i przestrzennym niż obecnie, kiedy są zgrupowane w jednym, wspólnym, dużym organizmie miejskim. Do takich odrębnych jednostek należały: Guzikówka, Suchodół, Krościenko Niżne, Białobrzegi, Polanka, Turaszówka. Część z nich (jak np. Guzikówka) od wieków ciążyła ku miastu, inne (jak np. Suchodół, Polanka czy Turaszówka) włączone zostały do granic administracyjnych miasta stosunkowo niedawno, w latach 50. 60. i 70. XX w.

Białobrzegi to dawna wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1410 r. jako przedmieście Krosna, położona na północ od miasta, po obu stronach rzeki Wisłok, zlokalizowana przy dawnych drogach o przebiegu pokrywającym się z obecnymi ulicami: S.Okrzei, Białobrzeskiej, M. Kopernika i M. Drzymały.

Polanka to również wieś o średniowiecznej metryce. Najstarszą część wsi lokalizuje się w południowej części, po obu stronach potoku, na południe od obecnego przebiegu linii kolejowej. W pocz. XVI w. powiększona o tzw. Polankę Dolną (usytuowaną na północ od Polanki Górnej). W związku z funkcjonującym

tu folwarkiem przekształca się w typową wieś zagrodniczą. W połowie XIX w. w Polance istniał murowany dwór i folwark złożony z kilku drewnianych obiektów. W końcu XIX w. zespół rozbudowano, najpierw z inicjatywy Tytusa Trzecieckiego, a następnie Wiktora Klobassy. W szybkim czasie następuje przekształcenie terenu pierwotnego folwarku w zespół o charakterze przemysłowo-mieszkalnym. Powstaje też kilka obiektów związanych z uruchomioną tu cegielnią. Stan zachowania zabytkowego budownictwa drewnianego na terenie Polanki jest w chwili obecnej szczątkowy. Najcenniejszym, najmniej przekształconym fragmentem zabudowy Polanki jest zlokalizowany na wprost stacji kolejowej (przy obecnej ul. ks. J. Popiełuszki) zespół kościoła z plebanią oraz cegielni. Poważnie przekształcony poprzez zlokalizowanie nowej wielorodzinnej zabudowy został natomiast zespół pałacowo-parkowy. Zespół pałacowy w Polance zbudowany został najprawdopodobniej ok. 1890 r. z inicjatywy Wiktora Klobassy, na miejscu wcześniejszego dworu Trzecieckich. Został częściowo przebudowany w latach 30. XX w., a w latach 50. i 60. XX w. adaptowany na dom kultury krośnieńskich hut szkła. Obecnie odnowiony pałac pełni funkcję hotelu i restauracji. Usytuowany w parku, który pochodzi z pocz. XIX w. i związany jest z rodziną Trzecieckich. Około 1880 r. część terenu została zajęta pod prowadzoną tu linię kolejową. W latach 60. i 70. XX w. na terenie założenia rozpoczęto wznoszenie osiedla mieszkaniowego, co spowodowało znaczące zniszczenie pierwotnego założenia. Z dawnego zespołu zachowały się, poza tym: budynek gumna, zwany też oficyną (ob. mieszkania) oraz budynek destylarni ropy naftowej (ob. dom mieszkalny).

Turaszówka dawna wieś wzmiankowana w 1428 r. Najstarsza część Turaszówki położona jest na południe od obecnej drogi do Jasła. Układ pierwotnych siedlisk dostosowany był do ukształtowania terenu nie tworząc sztywnego założenia. Powiększenie wsi nastąpiło zapewne w XV w. poprzez rozszerzenie pierwotnego układu. Nowe siedliska powstawały wzdłuż dróg biegnących na południe obu brzegami doliny potoku, kontynuując swobodny „łańcuchowy” charakter zabudowy. Istniejące w Turaszówce, wymieniane w dokumentach już w XVI w. dwa folwarki i dwa dwory nie zachowały się. W końcu XIX w. istotnym elementem zabudowy Turaszówki były drewniane domy pracowników kopalni ropy naftowej uruchomionej w pobliskim Potoku. W 1930 r. powstała w Turaszówce wzdłuż drogi do Rzeszowa (ob. ul. Rzeszowska) kopalnia ropy naftowej.

Suchodół także był wsią o średniowiecznej genezie. Obecnie jest to obszar, który zachował zarówno charakterystyczny układ owalnicowy, jak również wyjątkowo duży zasób stosunkowo dobrze zachowanych zagród jednobudynkowych. Z zachowanych obiektów murowanych wspomnieć należy o dwóch budowlach z przełomu XIX/XX w. i z pocz. XX w. – obecnej szkole podstawowej i bibliotece (ob. rada dzielnicy Suchodół). Charakterystycznym elementem tej podmiejskiej dzielnicy Krosna są także bardzo liczne przydrożne kapliczki.

Stare Miasto Krosno z zachowanym układem przestrzennym historycznego ośrodka miejskiego jest przykładem miasta ukształtowanego w średniowieczu, posiadającego wiele cech typowych, takich jak:

- usytuowanie na dość wyniosłym wzgórzu ujętym dwoma rzekami,
- zwartość i określenie granic układu pod wpływem czynnika warowności,
- nałożenie elementów układu miasta regulowanego na samorodny układ starszej osady targowej,
- owalnicowy obwód średniowiecznych umocnień obronnych z klasycznym zestawem wszystkich elementów fortyfikacji miasta średniowiecznego o wyższej randze (np. podwójny ciąg murów, przynajmniej na pewnych odcinkach obwodu),
- typowy system umocnień ścianowo-zatokowych,
- czytelnie usytuowanie głównych budynków użyteczności publicznej, zgodnie z logiką planu miasta zarówno średniowiecznego jak i nowożytnego,
- klasyczne usytuowanie rynku w centrum układu, na płaskim terenie, z otaczającym go zespołem bloków mieszkalnych oraz pasmowa struktura gruntów podmiejskich.

Występują w układzie urbanistycznym miasta również cechy indywidualne, takich jak:

- rozplanowanie placu rynkowego w poprzek układu pasmowego miejskiego założenia oraz w poprzek wzgórza staromiejskiego,
- układ łączy w sobie przesłanki układu jednoosiowego, pasmowego i krzyżowego,
- zachowane podcienia na dość dużych odcinkach.

Układ przestrzenny przedmieść Miasta Krosna typowy jest dla wyżej scharakteryzowanego historycznego ośrodka (miasto o układzie "zamkniętym"), jako konsekwencja rozwoju wzdłuż głównych dróg wylotowych. Rozwój przestrzenny miasta w okresie XVIII-XIX/XX w. posiada wiele pozytywnych cech, takich jak:

- włączenie czynnika kompozycji przestrzennej, przejawiającej się w wyborze lokalizacji pod budowę zespołu kapucynów, w nawiązaniu do głównej osi urbanistycznej Starego Miasta,
- odpowiedni wybór terenu pod rozwój centrum administracyjno-kulturowe w XIX/XX w. na terenie dawnego przedmieścia węgierskiego
- założenie osiedla naftowego (ob. ul. Naftowa, Kolejowa i A. Lewakowskiego), którego jest dowodem wpływów ówczesnej nowoczesnej myśli urbanistycznej. Charakteryzuje się sztywnym, geometrycznym układem, w którym uwzględnione są potrzeby funkcjonalne,
- wprowadzenie zabudowy willowo-ogrodowej, ujętej wzdłuż ulic monumentalnymi ogrodzeniami.

5.3.2. Zabytki sakralne

Zabytki sakralne Krosna tworzą wyjątkowo bogaty i zróżnicowany zespół architektoniczny, obrazujący wielowiekową historię miasta. Najstarsze kościoły, jak Fara czy klasztor oo. Franciszkanów, łączą w sobie elementy średniowiecza, gotyku i późniejszych przekształceń barokowych. Z kolei klasztor oo. Kapucynów i kaplica Oświęcimów są przykładami barokowej architektury i sztuki sakralnej o wysokiej klasie artystycznej. W krajobrazie miejskim istotne znaczenie mają także dawne kolegium jezuitów, świadczące o roli Krosna jako ośrodka edukacji, oraz drewniany kościół św. Wojciecha, będący jednym z nielicznych zachowanych przykładów dawnego budownictwa drewnianego. Młodsze obiekty, jak kościół NMP Królowej Polski w Polance czy kaplica Emaus, wzbogacają panoramę zabytków o realizacje z przełomu XIX i XX w. oraz czasów nowożytnych. Całość tych zespołów sakralnych nie tylko dokumentuje rozwój sztuki i architektury w regionie, ale także świadczy o żywotności tradycji religijnych i kulturowych miasta.

Zespół kościoła pw. Św. Trójcy (ul. J. Piłsudskiego 5) – składa się z kościoła pw. Św. Trójcy, dzwonnicy, plebani oraz organistówki. Obecny wygląd fary to głównie efekt przebudowy z lat 40. XVII w. Elementy średniowieczne zachowały się dość wyraźnie w murach obecnej świątyni. Pierwsza murowana budowla sakralna powstawała w kilku fazach w ciągu XIV w. i z dużym prawdopodobieństwem można utożsamić ją z pierwszym kościołem parafialnym fundowanym wg tradycji przez Kazimierza Wielkiego w 1342 r. Budowę rozpoczęto od prezbiterium, które początkowo funkcjonowało jako samodzielna budowla sakralna z zakrystią od północy. W latach 60. XIV w. wzniesiono mury obronne oraz basztę w pobliżu kościoła, której pozostałości wyraźnie widoczne są w przyziemiu części południowo-zachodniej obecnej świątyni. W 2 połowie XIV w. połączono prezbiterium z wieżą dobudowując pomiędzy nimi obszerny korpus nawowy, którego trójdzielne sklepienie wsparte było na czterech filarach ustawionych na osi. Do tak ukształtowanej budowli w 1 połowie XV w. dodano najpierw kaplicę pw. św. Anny (przed 1402 r.) oraz kaplicę św. Wojciecha (1448 r.), było to wynikiem rozwoju i bogacenia się miasta. W 1456 r. wybuchł pożar, nie był on jednak tak groźny w skutkach, jak wcześniej twierdzono. Z dzisiejszych badań wynika, że sklepienia przetrwały, zachowała się bowiem, jako najstarszy element średniowiecznego wystroju, Grupa Ukrzyżowania z belki tęczowej. Prace kontynuowano na przełomie XV i XVI w. Dobudowano wówczas kaplicę Matki Boskiej Szkaplerznej oraz śś. Piotra i Pawła, ale główny nacisk położono na część prezbiterialną i to właśnie wtedy zastąpiono stare sklepienie późnogotyckim sklepieniem sieciowym. Pociągnęło to za sobą konieczność przemurowania szczytu wschodniego i korpusu nawowego i w takim stanie kościół przetrwał do 1 połowy XVII w., kiedy to rozpoczęto przebudowę w duchu nowożytnym.

Dużą rolę, zwłaszcza przy wyposażeniu kościoła, odegrał bp Stanisława Tarło piastujący wcześniej godność kanonika krakowskiego i sandomierskiego. W czasie kolejnego wielkiego pożaru w 1638 r. prawdopodobnie częściowo uszkodzona została więźba dachowa, wnętrze świątyni ocalało. Przyspieszono przebudowę, zmieniono wystrój wnętrza. Prace związane z modernizacją bryły architektonicznej zainicjowane zostały przez ks. Tadeusza Wayglickiego już w 1637 r. Większość prac sfinansował możny rajca krośnieński

Szkot Wojciech Robert Porcusz. Podstawowym założeniem miało być stworzenie iluzji formy bazylikowej, zrezygnowano ze środkowych filarów dzielących korpus na dwie równe nawy. Przystąpiono do budowy sklepienia kolebkowego z lunetami w nawie głównej oraz krzyżowo-kolebkowego w kaplicach, które odnowiono w nowym duchu. Kaplice św. Piotra i Pawła zgodnie z założeniami głównego fundatora przekształcono na dwukopułowe mauzoleum rodziny Porcuszów. Autorem przebudowy był architekt mediolański Wincenty Patroni. Kolejną fundacją Porcusza była także wczesnobarokowa dzwonnica (1637-1651), trójkondygnacyjna, zwieńczona wydatnym gzymsem wspartym na profilowanych krokwistynach, nakryta monumentalnym, baniastym hełmem. W takiej formie krośnieńska fara przetrwała do początków XX w., kiedy to przeprowadzono jej staranną restaurację odsłaniając wiele zatartych cech i elementów stylowych. Plebania została zbudowana w latach 30. XVII w., jako siedziba Kolegium Mnsjonarzy. Usytuowano ją bezpośrednio przy dzwonnicy, na południowy wschód od fary. Jest murowana, piętrowa, częściowo podpiwniczona. Organistówka wzniesiona w XVIII w. zawiera cechy klasycystyczne. Zbudowana jest z cegły oraz bloków kamiennych w dolnych partiach muru, otynkowana, parterowa i częściowo podpiwniczona. Wnętrze przebudowano na przełomie XIX i XX w.

W latach 2021-2024 Kościół pw. Świętej Trójcy w Krośnie (tzw. Fara) był objęty licznymi pracami remontowo-konserwatorskimi:

- 2021 r.: konserwacja kamieniarki okiennej i witraży – m.in. montaż podwójnych szyb w dwóch oknach (północna i zachodnia kaplica św. Anny); konserwacja XIX-wiecznego obrazu – jedna stacja Drogi Krzyżowej w kaplicy św. Anny; wnętrza kaplicy św. Anny – prace nad nawarstwieniami malarskimi; elewacja od strony wschodniej – obejmująca zakrystię i skarbiec.
- 2022 r.: konserwacja malowideł ściennych Franciszka Daniszewskiego (1899) – I etap prac w średniowiecznym prezbiterium bazyliki. Ponadto kontynuowano konserwację elewacji północnej (zgodnie z kontynuacją wcześniejszych działań).
- lata 2023-2024: kontynuacja konserwacji elewacji kościoła.

Zespół klasztorny oo. Franciszkanów (ul. Franciszkańska 5) – składa się z murowanego klasztoru, kościoła pw. Nawiedzenia NMP, cmentarza przykościelnego, bramy dzwonnej, kaplicy Oświęcimów, studni oraz ogrodu z 2 bramkami.

Franciszkanie przybyli do Krosna w związku z działalnością misyjną na terenie Rusi Czerwonej i Mołdawii, która rozpoczęła się jeszcze przed pierwszym najazdem tatarskim. Oficjalnie zakon osiedlił się w Krośnie w 1378 r., decyzją biskupa przemyskiego Eryka, także franciszkanina. W 1397 r. królowa Jadwiga zatwierdziła nadanie konwentowi ziemi, a Władysław Jagiełło potwierdził to w roku 1407.

Powstanie pierwotnego kościoła franciszkańskiego, zwłaszcza kwestie związane z jego ufundowaniem i lokalizacją, nie są jednoznacznie określone w źródłach, dlatego długo stanowiły przedmiot sporów badaczy. Hipoteza o istnieniu drewnianego kościoła, który spłonął w pożarze w 1400 r. nie da się już obronić. Wg aktualnego stanu badań kościół i klasztor na obecnym miejscu stanął na długo przed 1400 r. i przetrwał wspomniany pożar. W tym samym roku franciszkanie zakupili grunt pod rozbudowę kościoła i być może nowych zabudowań klasztornych na skraju murów obronnych między dwiema basztami. Pozyskali również dla sprawy przychylność rajców miejskich ofiarowując środki na ufortyfikowanie miasta w części południowo-wschodniej.

Piotr Łopatkiewicz wyróżnił 5 faz budowy kościoła gotyckiego na podstawie zachowanych relikwów architektonicznych, planów, rysunków i źródeł archiwalnych. Faza pierwsza obejmuje części kamiennego prezbiterium oraz nieco późniejszy skarbiec (dzisiejsza zakrystia) wzniesionych prawdopodobnie pod koniec XIII w. przez zakład niefranciszkański złożony z osadników z zachodu, sprowadzonych w wyniku akcji kolonizacyjnej biskupstwa lubuskiego po drugim najeździe tatarskim. Kamienne prezbiterium, zdaniem badacza, może być utożsamiane z kaplicą Przemienienia Pańskiego, przy której przez pewien czas funkcjonowała aktywna misyjna placówka franciszkańska. Na północ od kościoła zaczęto wznosić zabudowania klasztorne. Najazd tatarski w latach 1287-1288 kończy etap pierwszy. Faza druga to okres napraw i kontynuowania prac w wykonaniu zakładu już franciszkańskiego, a świadczy o tym sposób układania cegły typowy dla realizacji medykańskich. Faza trzecia obejmuje 2 połowę XIV w., kiedy to franciszkanie wznoszą na przedłużeniu skarbcza ceglana kaplicę, której na pamiątkę wezwania pierwszego kościoła nadano nazwę

Przemienienia Pańskiego. W fazie czwartej, czyli w latach 1400-1402, powstały górne partie dzisiejszego prezbiterium oraz jego sklepienie krzyżowo-żebrowe z rzeźbionymi zwornikami. Przetrwało ono do 1872 r. W fazie ostatniej wzniesiono pseudohalowy korpus nawowy nawiązujący do realizacji dominikańskich i franciszkańskich we Lwowie. Zrównano posadzkę z prezbiterium podnosząc ją i organizując w tym miejscu krypty grobowe. Nawę i prezbiterium przykryto wspólnym dachem i poszyto gontem.

W 1 połowie XVII w. dobudowano trzy kaplice: MB Różańcowej, Męki Pańskiej (rozebrana na początku XIX w.) oraz w 1647 r. kaplicę Oświęcimów, która jest dzisiaj jednym z najpiękniejszych zabytków wczesnego baroku w Polsce. Fundował ją Stanisław Oświęcim, dworzanin króla Władysława IV. Zachowała się bez żadnych zmian i uszkodzeń do dnia dzisiejszego. Jest dziełem dwóch włoskich mistrzów: Wincentego Petroniego z Mediolanu (architekta) oraz Jana Chrzyciela Falconiego (sztukatora). Na początku XVIII w. wzdłuż fasady kościoła, po lewej stronie, ze względu na obraz Matki Boskiej Murkowej dobudowano kaplicę. W 1872 r. podczas pożaru kaplica została zniszczona i rozebrano ją ostatecznie podczas odnowienia kościoła w 1902 r. Pracami kierował konserwator Tadeusz Stryjeński. Wyburzono wówczas część prezbiterium, zrekonstruowano fasadę i przywrócono okna gotyckie. Fundacja murowanego klasztoru w 1591 r., który powstał z wykorzystaniem murów miejskich, na miejscu wcześniejszego – drewnianego, łączy się z osobą Jerzego Mniszcha. Klasztor w 1638 r. uległ częściowo pożarowi, w XVIII w. groziła mu ruina. Na początku XIX w. wojsko austriackie wykorzystało południowe skrzydło na magazyn zboża. Dziś jest to wolnostojący, murowany budynek, który wskutek zniszczeń i przeróbek stracił cechy stylowe. Kościół franciszkański w Krośnie przez wiele lat był niedoceniony przez historyków i historyków sztuki. Po wielu badaniach odkryto, że posiada on dobrze zachowane fragmenty świątyni ze schyłku XIII w. jako jedyny w południowo-wschodniej Polsce. Jest to również przykład najstarszego przesklepienia części nawowej kościoła na naszym terenie.

W latach 2023-2024 przeprowadzono przebudowę ceglanego muru klasztornego od strony ul. Fortecznej, wykonując I etap inwestycji, za kwotę 225 698,40 zł – inwestorem była Gmina Miasto Krosno.

Zespół klasztorny oo. Kapucynów (Pl. Konstytucji 3 Maja 2) – składa się z kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Św., klasztoru, ogrodu i ogrodzenia z bramą, usytuowany jest na południowy wschód od rynku. Jego początki łączą się z fundacją rejenta sanockiego Aleksandra Jaworskiego. W 1753 r. zakupiono działkę, a w 1757 r. przekazano zakonnikom, osadzonym początkowo w kościele św. Jakuba, zakupiony grunt. Rozpoczęcie budowy przypadło prawdopodobnie na koniec lat 50. bądź początek 60. XVIII w. Najpierw wzniesiono niewielką kaplicę (obecny chór zakonny) oraz część istniejącego do dzisiaj budynku klasztornego. W 1770 r. przybył do Krosna Innocenty Barth, wg tradycji pierwszy projektant i kustosz kościoła, odpowiedzialny za jego ostateczny wygląd. Na początku lat 80. XVIII w. przerwano prace budowlane ze względu na dekret cesarski o konfiskacie majątków wszystkich klasztorów. Był to najtrudniejszy okres w historii krośnieńskich kapucynów. Świątynia w stanie surowym czekała na decyzję o ostatecznej likwidacji, która jednak nie nadeszła. Na początku XIX w. nadeszło pozwolenie kontynuacji prac. Nawę i prezbiterium nakryto kolebkowym sklepieniem, sprowadzono także malarzy: nieznanego z imienia Smuglewicza i Andrzeja Kucharskiego z Krosna, którzy wykonali malowidła w technice al fresco. Aktu konsekracji dnia 14 września 1811 r. dokonał bp przemyski Antoni Gołaszewski, ale nie doczekał jej ojciec Innocenty Barth, który zmarł w 1809 r. Długi proces kształtowania klasztoru oo. Kapucynów został zakończony. Kolejne działania miały charakter remontów lub przebudów wynikających z aktualnych potrzeb. Równocześnie trwały prace we wnętrzu kościoła związane z odnowieniem malowideł i wymianą wyposażenia ruchomego. W 2021 r. zespół kościoła oo. Kapucynów w Krośnie otrzymał 50 000 zł dotacji na drugi etap prac remontowo-konserwatorskich fasady kościoła, zgodnie z dokumentacją – ten etap zakończono po roku, co oznacza wykonanie odnowienia frontowej elewacji i konstrukcji fasady w 2022 r. W latach 2023-2024 wykonano remont zabytkowego muru klasztornego oo. Kapucynów.

Kościół oo. Kapucynów jest na terenie południowo-wschodniej Polski zjawiskiem wyjątkowym. Rzut, układ przestrzenny i wielkość kościoła spełniają wymagania zawarte w konstytucjach zakonnych, ale nie można tego samego powiedzieć o elewacjach zewnętrznych, jak również o plastycznym wystroju wnętrza. W odróżnieniu od skromnej, modelowej fasady świątyni kapucyńskiej, która posiadać powinna gładko otynkowane ściany urozmaicone jedynie profilowanym gzymsem, delikatne obramienia okien i skromne portale, parawanowa fasada krośnieńska wyraźnie nawiązuje do kościoła Il Gesu w Rzymie. Odpowiedzialny

za tego rodzaju odstępstwa od normy jest ojciec Innocenty Barth, któremu władze dały odpowiednie pełnomocnictwo, a przełożeni wyrazili zgodę na częściową liberalizację przepisów ograniczając się jedynie do zatwierdzenia planu. Centrum uwagi Bartha skupione zostało przede wszystkim na świątyni. Klasztor zszedł na dalszy plan zarówno na etapie projektowania, jak i realizacji, a dowodem tego może być fakt ukończenia północno zachodniego skrzydła wg projektu Tomasza Jaźwieckiego dopiero w latach 50. XIX w. Założenie całości, przylegającej do kościoła od północnego-wschodu, nie odbiega od kapucyńskich norm. Trzy jednakowe boki dziedzińca zgrupowano wokół wirydarza w kształcie litery U, północny bok wyznacza masyw kościoła. Elewacje są gładkie, zwieńczone profilowanym gzymsem, okna wielokwaterowe, bez obramień.

Kościół pw. św. Wojciecha (ul. Korczyńska) – zlokalizowany jest poza terenem dawnych obwarowań miejskich, na dawnym tzw. Przedmieściu Górnym. Kościół drewniany, usytuowany w północno-wschodniej części miasta, ok. 1 km od Starego Miasta, po lewej stronie drogi z Krosna do Korczyny. Położony na szczycie wzgórza. Na północ od budowli znajduje się współczesna dzwonnica. Plac kościelny wytyczony jest współczesnym ogrodzeniem i starodrzewem. Kościół wzniesiony ok. poł. XV w., konsekrowany w 1460 r. przez biskupa przemyskiego Mikołaja Błażejowskiego pod wezwaniem św. Jerzego, Wojciecha, Walentego, Dziesięciu Tysięcy Męczenników, Małgorzaty, Heleny i Zofii. Kościół w końcu XVIII w. opuszczony i zaniedbany, zagrożony był całkowitym zniszczeniem. W latach 1855-1856 staraniem ks. Leona Świtalskiego, wikariusza krośnieńskiego przeprowadzono remont budowli (dzięki wsparciu finansowemu rodziny Urbańskich z Komborni i Marianny Zygmuntońskiej, dziedziczki Żeglec). Kościół został na nowo poświęcony w 1856 r. W 1903 r. kościół całkowicie przebudowano, wg projektu architekta Tadeusza Stryjeńskiego, zachowując ogólne proporcje poprzedniej świątyni (wymieniono i przebudowano podmurowanie, wieńce ścian, konstrukcję dachu i stropów, chór muzyczny, wzniesiono nową wieżyczkę na sygnaturkę, a dach pokryto blachą, od strony zachodniej dobudowano kruchtę, likwidując wejście od południa). Wyposażenie kościoła poddano restauracji i wzbogacono o nowe elementy. Powtórnie remontowano kościół w latach 1945-1947, po uszkodzeniach spowodowanych działaniami wojennymi.

Kościół orientowany, wybudowany w konstrukcji zrębowej, na kamiennym podmurowaniu, oszalowany dwustronnie deskami w układzie poziomym. Jednonawowy, złożony z prezbiterium na rzucie prostokąta zamkniętego od wschodu trójbocznie, z zakrystią od północy oraz szerszej, prostokątnej nawy, z kruchtą od zachodu. Dach jednokalenicowy, dwuspadowy z czworoboczną wieżyczką na sygnaturkę z latarnią. Trójkątne szczyty szalowane są deskami w układzie pionowym. Kruchta nakryta daszkiem dwuspadowym, zakrystia pulpitowym. Pokrycie dachów stanowi blacha. W prezbiterium i nawie pozorne sklepienia kolebkowe o łuku eliptycznym z zaskrzynieniami i zastrzałami. Prezbiterium oddziela od nawy belka tęczowa wsparta na fazowanych kroksztynach. Chór muzyczny wsparty na dwóch kolumnach z faliście wygiętym ku wnętrzu parapetem. Ściany wewnętrzne szalowane deskami w układzie poziomym, bez dekoracji malarskiej.

Dawne kolegium jezuickie (ul. Kazimierza Wielkiego 6 i 8) – dawny zespół kolegium, kościoła i klasztoru jezuitów wzniesionym w XVII w. w obrębie murów miejskich, którego pozostałości zachowały się do dnia dzisiejszego. Jezuitów sprowadzono do Krosna w 1614 r. Pierwotne, drewniane kolegium wzniesione w latach 1630-1634 wzdłuż dawnej ul. Sukienniczej, spłonęło w 1638 r. Fundatorem nowego, murowanego założenia wzniesionego dopiero w latach 1660-1667 był sędzia ziemski sandomierski Stanisław Zaremba. Zachowane do dzisiaj skrzydło wschodnie zostało wzniesione w międzymurzu fortyfikacji krosnieńskich, skrzydło południowe oparto na wewnętrznym murze obronnym. W miejscu dzisiejszego dziedzińca szkolnego ten sam fundator wznosił kościół dla jezuitów pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Panny Marii. Od momentu odnowienia kolegium cieszyło się rosnącą popularnością. Rocznie kształciło 250 uczniów prezentując wysoki poziom naukowy. W 1760 r. została erygowana katedra teologii, a sześć lat później konwikt szlachecki. W 1773 r. po kasacie zakonu jezuitów kolegium zostało zamknięte, a w jego miejsce, w 1774 r. okupacyjne władze austriackie otworzyły eksjezuickie gimnazjum państwowe. Działo ono zapewne do 1786 r., do powstania szkoły trywialnej, a następnie szpitala wojskowego (od 1806). W 1807 r. Austriacy zburzyli kościół jezuicki, a jego wyposażenie, niezwykle cenny zespół sakralnej sztuki barokowej, sprzedano na aukcji. Była to niepowetowana strata dla Krosna. W 1849 r. pożar strawił częściowo gmach dawnego

kolegium. Pomimo likwidacji kolegium, jego tradycje były nadal żywe, a mieszkańcy Krosna nie przestawali wysyłać do władz austriackich petycji z prośbą o odnowienie. Potwierdzeniem tego jest fakt, że jedną z pierwszych inicjatyw samorządu w okresie autonomii było przejęcie pojezuickich ruin. Pod koniec XIX w. najbardziej zniszczone skrzydło południowe zostało odbudowane z wykorzystaniem dobrze zachowanych XVII-wiecznych piwnic dla potrzeb Szkoły Tkackiej. Budynek dawnego kolegium jezuickiego, dominanta architektoniczna w panoramie miasta od strony południowo-wschodniej, stanowi ważny element historycznego założenia urbanistycznego. Obecnie mieści się tam Państwowa Akademia Nauk Stosowanych (PANS) – Instytut Humanistyczny.

Kościół parafialny pw. NMP Królowej Polski (ul. ks. S. Decowskiego 2) – w granicach administracyjnych obecnego Krosna znajduje się także kościół parafialny dawnej wsi Polanka. Świątynia wybudowana została w latach 1927-1928 wg projektu lwowskiego architekta Mariana Osińskiego. Budowlę zaprojektowano jako kompleks złożony z kościoła, plebanii, ogrodu i zieleni. Kościół otoczony jest wysokim ceglanym murem z osiowo usytuowanymi w obwodzie dwoma kaplicami połączonymi z kościołem podcieniowymi przewiązkami. Bryła kościoła zdominowana przez wysoki dwuspadowy dach z czworoboczną ostrosłupową wieżą od frontu zwieńczoną pseudoizbicą stanowi ciekawy i charakterystyczny element zabudowy dawnej wsi.

W 2023 r. Parafia uzyskała dotację w ramach Wojewódzkiego Programu Ochrony Zabytków na konserwację malowideł ściennych w nawie głównej. Prace stanowiły kontynuację rozpoczętego wcześniej etapu. W listopadzie 2024 parafia ogłosiła przetarg na opracowanie dokumentacji projektowej dla I etapu prac budowlano-konserwatorskich zabytkowego muru kościoła w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

Kaplica Emaus (ul. Kletówki 38) – jest jedynym z istotnych zabytków sakralnych z terenu miasta Krosna. Wybudowana latach 1775-1799. Usytuowana na południowy zachód od starego miasta, przy ul. Kletówki. Należała do zakonu oo. Jezuitów aż do czasu ich kasaty. Następnie przeszła pod opiekę kościoła farnego. Zachował się przekaz ustny, iż świątynia stała na miejscu krzyża, który upamiętniał miejsce pochówku żołnierzy szwedzkich z 1665 r. W 1930 r. rozbudowano świątynię, dodając prezbiterium z zakrystią oraz portyk frontowy. Kaplica murowana, z nawą na planie kwadratu z zaokrąglonymi narożami i długim prezbiterium zamknięte wewnątrz półkoliście, z zewnątrz trybocznie. Z prezbiterium dostępna kwadratowa w planie zakrystia. Elewacja nawy ujęta w płaskie, szerokie pilastry. Portyk filarowy zwieńczony gzymsem profilowanym. Kaplica łączy w sobie cechy stylowe późnego baroku prowincjonalnego z modernizmem okresu międzywojennego.

W 2024 r. parafia pw. Trójcy Przenajświętszej otrzymała środki w wysokości 10 000 zł z budżetu miejskiego na konserwację tynków w kaplicy.

5.3.3. Inne budowle sakralne lub związane z obiektami sakralnymi

Pałac Biskupi, ob. Muzeum Podkarpackie (ul. J. Piłsudskiego 16) – pierwsza wzmianka o dworze biskupim pochodzi z 1389 r. Wg tradycji bp Eryk z Winsen, ze względu na dobre ufortyfikowanie Krosna, zdecydował wówczas o zakupieniu drewnianego domu, który na wypadek zagrożenia miał spełniać funkcję rezydencji biskupiej. Następcy Eryka rozbudowali budowlę. Jak wynika ze źródeł pisanych w 1524 r. w związku z najazdem tatarskim schronił się tu biskup przemyski, a w roku następnym kapituła przewiozła do pałacu swoje archiwum. Prawdopodobnie z inicjatywy biskupa Tarły drewniany dwór przebudowano w duchu renesansowym. Relikty z tego czasu zachowały się w dolnych partiach skrzydła południowo-wschodniego dzisiejszego pałacu, jego piwnicach i fragmentach parteru. Najstarszą częścią pałacu jest właśnie skrzydło południowe. Czasowa siedziba biskupów przemyskich w Krośnie istniała aż do 1624 r., kiedy to biskup Achacy Grochowski urządziwszy i ufortyfikawszy pałac biskupi w Brzozowie, pałac krośnieński darował kapitule przemyskiej. Kapituła w 1630 r. sprzedała go kasztelanowej połanieckiej Zofii z Ligęzów Skotnickiej, która po pożarze w 1638 r. rozbudowała go o piętrowe skrzydło zachodnie. Zachowały się do dziś w tej części

pierwotne sklepienia kolebkowe z lunetami oraz amfiladowy układ komunikacji poziomej. Z czasów Skotnickiej pochodzi także: przesklepiona sień przejazdowa prowadząca na dziedziniec oraz portal bramny z figurą Chrystusa Króla w niszy środkowej na trójkątnym przyczółku ponad nim. Przyczółek flankują dwa kute z piaskowca kartusze: Jana Skotnickiego po lewej stronie z herbem Grzymała II, Junosza, Gozdawa i Poraj oraz po prawej stronie z herbami Półkozic, Trąby i Leliwą – odnoszącymi się do Zofii z Ligęzów Skotnickiej. Po przebudowie, zakończonej w 1646 r., budynek zyskał formę miejskiego pałacu. Jest murowany, piętrowy, podpiwniczony, trójskrzydłowy z głównym korpusem od ulicy. W pomieszczeniach posiada sklepienia kolebkowe, w piwnicach kolebkowe z lunetami. W głównym budynku znajduje się sień przejazdowa na dziedziniec. W XVII w. od północy dostawiono jeszcze drewniane zabudowania gospodarcze, które w 2 połowie XVIII w. rozebrano, a w XIX w. wzniesiono w tym miejscu zachowane do dzisiaj skrzydło murowane. Ostatecznie po wielu przebudowach pałac stracił wiele cech stylowych. Budowla w przeszłości włączona była bezpośrednio w system fortyfikacji miasta. Fragmenty średniowiecznych murów obronnych oraz baszt pochodzących z XVI w. zostały w ostatnich latach odkryte i zakonserwowane. Od połowy XVII w. pałac kilkakrotnie zmieniał właścicieli. Zofia przekazała go ufundowanemu przez siebie kolegium Rorantystów przy krośnieńskiej farze, potem przeszedł w ręce kolegium wikariuszy. W 1841 r. budynek zagrożony ruiną sprzedano mieszczaninowi Józefowi Dembowskiemu, a od 1873 r. stał się własnością miasta. Od tego czasu „pałac biskupi” był siedzibą szkoły tkackiej, poczty, urzędu podatkowego oraz seminarium nauczycielskiego. Dziś gospodarzem obiektu jest Muzeum Podkarpackie.

W 2024 r. wykonano remont elewacji, konserwację detali kamiennych, kartuszy, rzeźby, stolarki. Prace dofinansowane były z budżetu wojewódzkiego – około 47 tys. zł, i Rządowego Programu Odbudowy Zabytków – około 2,29 mln zł. W kwietniu 2024 r. rozpoczęto prace kolorystyczne: elewacja zmieniała barwę z ciemnożółtej na jasnokremową. Równocześnie trwa remont wnętrza pałacu: wymiana instalacji (elektrycznej, wod-kan, CO), przebudowa i unowocześnienie sal wystawienniczych oraz edukacyjnych. Pełna modernizacja wnętrza kończy się najprawdopodobniej do 2026 r.

5.3.4. Obiekty obronne

Do tej kategorii należą pozostałości murów miejskich w Krośnie. Mury obronne miasta rozpoczęto wznosić w latach 60. XIV w. z fundacji Kazimierza Wielkiego. Badacze przypuszczają, że najwcześniej został zrealizowany odcinek muru w sąsiedztwie kościoła Farnego i przyszłego Pałacu Biskupiego. W obwód murów obronnych włączona została wieża-dzwonnica ówczesnego kościoła farnego, której przyziemie zachowało się w narożniku południowo-zachodnim kościoła. Do końca XIV w. zrealizowany został najprawdopodobniej jedynie odcinek od późniejszej Bramy Krakowskiej do linii wschód-zachód na wysokości obecnych ul. Zjazdowej i Blich. Prawdopodobnie do połowy XV w. zakończony został I etap budowy fortyfikacji, kiedy to powstał pełny obwód obwarowań, w większości murowanych. W tym czasie wzniesiono dwie bramy: Karkowską od północnego-zachodu i Węgierską od południowego wschodu.

Krośnieńskie fortyfikacje posiadały baszty, których mogło być w okresie do połowy XV w. pięć. Dwie z nich zostały zlokalizowane w trakcie badań archeologicznych: pierwsza usytuowana w sąsiedztwie Pałacu Biskupiego, druga w pobliżu późniejszego kolegium jezuitów. Trzecia baszta istniała obok kościoła Farnego (od strony południowo-zachodniej). Źródła wzmiankują również dwie baszty w sąsiedztwie zespołu oo. Franciszkanów (najprawdopodobniej baszty drewniane), na planie prostokąta, przyścienne. Obwarowania Krosna posiadały też basztę o formie półkolistej, której relikty odkryto w sąsiedztwie zabudowań kolegium jezuickiego. Ówczesne fortyfikacje miasta wzmocnione były dodatkowo wałami i fosami. W XVI w. rozpoczęto wznosić w Krośnie zewnętrzny murowany obwód warowny.

W końcu XVI w. Krosno należało do najlepiej ufortyfikowanych miast polskich. Wojny szwedzkie, zubożenie miasta w 2 poł. XVII w. spowodowały destrukcję i stopniową destrukcję fortyfikacji. W trakcie rozbudowy kolegium jezuickiego w latach 60. XVII w. południowy fragment muru wewnętrznego został rozebrany. W źródłach archiwalnych z XVIII w. zachowały się informacje o złym stanie krośnieńskich murów obronnych, o ich częściowej rozbiórce i wykorzystaniu przy reperacjach kościoła farnego, o rozbiórce muru

zewnętrznego w pobliżu zabudowań jezuickich oraz o niwelacji w tym obszarze wału i fosy. Prace rozbiórkowe w sposób planowy nastąpiły po I rozbiórce Polski.

5.3.5. Założenia rezydencjonalne oraz zabytkowa zieleni

Na terenie Miasta Krosna występują obszary zieleni komponowanej, m.in.: parki (w zespole pałacowym w Krośnie-Polance, w zespole pałacowym przy ul. Grodzkiej oraz park miejski przy ul. S. Okrzei), ogrody (w zespole klasztornym oo. Kapucynów, Ogród Jordanowski przy ul. Parkowej), niewielkie skupiska lub pojedyncze drzewa rosnące przy zabytkowych obiektach architektonicznych: kościołach i budynkach mieszkalnych oraz na cmentarzach.

Zespół pałacowo-parkowy w Krośnie-Polance (ul. ks. J. Popieluszki 103) – w 1803 r. Polankę kupuje Jan Michał Trzeciecki herbu Strzebię. Wówczas w Polance stał stary, drewniany dwór. W 1808 r. nowi właściciele wzniesli murowany, piętrowy pałac na rzucie zbliżonym do kwadratu. W 1854 r. Ignacy Łukasiewicz wraz z właścicielem dworku Tytusem Trzecieckim i przedsiębiorcą Karolem Klobassą utworzyli w tym miejscu pierwszą na świecie spółkę, która miała na celu poszukiwanie i wydobywanie ropy naftowej.

Pałac zbudowany w stylu neorenesansowym, murowany, zdobiony dekoracją sztukatorską, posiada korpus zbliżony do kwadratu. Z północno-zachodniego narożnika wysunięte skrzydło występujące przed i równoległe do elewacji zachodniej. Korpus posiada środkowe ryzality od wschodu i południa, arkadowy podcień, kryty taras z 8-boczną altaną przy północno-wschodnim narożu oraz wykusz w południowo-wschodnim narożu. Wokół pałacu w późniejszym czasie założono rozległy park krajobrazowy. Park najprawdopodobniej został założony w latach 40. XIX w. Inicjatorem prac związanych z powstaniem założenia parkowego był ówczesny właściciel Tytus Trzeciecki. Park zaprojektowany w stylu angielskim z elementami romantycznymi, ukształtowany został z wyjątkową dbałością o krajobrazowy charakter kompozycyjny. W skład założenia wchodził drzewostan parkowy oraz leśny. Sprowadzono także egzotyczne gatunki drzew i krzewów m.in. tulipanowce amerykańskie, platany klonolistne. Przyłączono do parku także starą aleję grabową. Ze względu na małe możliwości rozbudowy, park uzyskał powierzchnię około 3 ha. Wykorzystane zostały walory rzeźby terenu. W wyniku sztucznego spiętrzenia wody na przepływającym w pobliżu potoku powstały wydłużone stawy. Jak podają źródła historyczne w projektowaniu polanieckiego ogrodu miał swój udział Wincenty Pol, poeta i podróżnik. Specjalnie dla niego wybudowano w ogrodzie Kabanek, rodzaj wiejskiej chatki, z której roztaczał się widok na ruiny pobliskiego zamku w Odrzykoniu. Pałac wraz z parkiem obecnie pełni funkcje hotelarskie (Pałac Polanka Hotel Restauracja Spa).

Zespół pałacowo-parkowy Kaczkowskich (ul. Grodzkiej 41) – znajduje się na osiedlu Grot-Roweckiego, przy ul. Grodzkiej 41 wraz z 2 ha parku. Historia pałacu związana jest z początkami przemysłu szklarskiego w Krośnie. Pałac wzniesiono ok. 1902 r., po wojnie użytkowany był jako Zakładowy Dom Kultury Krośnieńskich Hut Szkła. Położony na skraju niewielkiego parku. Budynek pałacu murowany, o urozmaiconym obrysie, niesymetryczny, dwutraktowy, od zachodu parterowy, od wschodu piętrowy. Autorstwo projektu przypisywane jest T. M. Talowskiemu. W okresie międzywojennym dobudowano do pałacu od strony północnej kaplicę oraz przyległy do niej aneks usytuowany na przedłużeniu ryzalitu.

We wrześniu 2024 r. pałac i park zostały oficjalnie zakupione przez miasto, z przekazaniem Muzeum Rzemiosła w Krośnie. Planowana jest kompleksowa modernizacja pałacu i zabytków – Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego przyznało ok. 43,5 mln zł na modernizację Pałacu Kaczkowskich, jako część projektu „Przestrzeń Nauki, Kultury i Sztuki w Krośnie. Całość inwestycji wyceniono na ok. 66 mln zł, w tym adaptacja pałacu, budowa nowego budynku, mediateka, pracownia, przestrzeń dla społeczności oraz konserwacja zabytkowych elementów.

Ogród w zespole klasztornym oo. Kapucynów (Pl. Konstytucji 3 Maja 2) – znajduje się w centrum miasta przy klasztorze oo. Kapucynów (1794-1811). Otoczony jest murem z kamienia krośnieńskiego i surowego betonu, a od frontu kościoła z otynkowanej cegły. Przed bramą główną znajduje się niewielkie skupienie starodrzewu z przewagą wiązu górskiego. Dendroflora pochodzi z końca 2 połowy XX w. W składzie

florystycznym znajduje się 30 gatunków i odmian. W ogrodzie rosną również drzewa owocowe oraz drzewa obcego pochodzenia.

Ogród Jordanowski (ul. Parkowa) – znajduje się w centrum miasta nad wysokim brzegiem potoku Lubatówka. Powstał na początku 1 połowy XX w. Z tego okresu pochodzą najstarsze drzewa. W składzie florystycznym dominuje jesion wyniosły, robinia akacjowa, lipa, kasztanowiec. Ponadto rosną: klon zwyczajny, paklon i dąb. Ogród pełni funkcje parku miejskiego, który został zrewitalizowany. Od potoku Lubatówka ogród oddzielony jest wałem ziemnym. Inwentaryzacja zieleni na obszarze Ogrodu Jordanowskiego była prowadzona od lat 90. XX w. do 2002 r. W oparciu o te opracowania prowadzono kompleksowe zabiegi pielęgnacyjne. Dodatkowo w 2010 r. wprowadzono nowe nasadzenia zieleni średniej i wysokiej.

Park miejski (ul. S. Okrzei) – znajduje się na stoku wzniesienia, na rzucie zbliżonym do kwadratu. Wewnątrz parku położona jest wielka elipsowata polana, otoczona licznymi drzewami liściastymi, jak: brzoza, klon, jesion, lipa. Do elipsy przylega pięć zewnętrznych dróg parkowych. Drzewostan parku pochodzi z 1 połowy XX w. W jego składzie gatunkowym przeważają: klon zwyczajny, brzoza brodawkowata, sosna pospolita, grab pospolity, lipa drobnolistna i szerokolistna, jesion wyniosły. Domieszką są dąb szypułkowy, dąb czerwony, klon jawor odmiana purpurowa i klon polny, czereśnia ptasia, kasztanowiec biały, modrzew europejski, robinia akacjowa, klon jesionolistny, świerk pospolity i sosny czarne. Jest to zespół zieleni ujęty w pewien układ przestrzenny, założenie, którego zbliżone jest do parków krajobrazowych, potraktowane bardzo schematycznie.

W latach 2021-2023 miasto prowadziło prace renowacyjne w parku: odnowiono parkowe alejki, ogrodzenie, wykonano nasadzenia drzew, krzewów i bylin, zamontowano street workout oraz siłownię na powietrzu. W latach 2023-2024 uruchomiono linowy plac zabaw oraz przeprowadzono modernizację placu zabaw.

5.3.6. Kamienice

Pierwotny XIV-wieczny plac targowy zwany w źródłach ratuszowym mieścił się najprawdopodobniej między kościołem Farnym, a późniejszym pałacem biskupów przemyskich. Trwała zabudowa rynku powstała w XV w. i z tego czasu pochodzą najstarsze jego fragmenty.

Na środku rynku istniały dwa obiekty: wcześniej wybudowany gotycki dom wójta z połowy XIV w. (w zachodniej części) i późniejszy renesansowy ratusz z początków XVI w. (po wschodniej stronie rynku). Obrys murów obydwu budowli, odkrytych w trakcie badań archeologicznych w latach 1999-2000, został zaznaczony na powierzchni płyty rynku.

Dzisiejszy rynek to prostokątny plac, siedmiowylotowy, z główną trasą biegnącą przez jego środek, przecinającą pierzeję południową i północną. Obie te pierzeje zabudowane są kamienicami z charakterystycznymi podcieniami. Z wieków XVI i XVII zachowały się dość dobrze dwa ich odcinki w pierzei południowej między ul. Franciszkańską i H. Sienkiewicza i w północnej między ul. J. Słowackiego i J. Piłsudskiego. Podcienia kamienic pierzei południowej między ul. H. Sienkiewicza i K. Wielkiego są już tylko próbą rekonstrukcji zrealizowaną na przełomie XIX i XX w. Pożar z 1893 r. zniszczył drewniane podcienia pierzei zachodniej. Odbudowane kamienice otrzymały formy neostylowe.

XVI i XVII-wieczne kamienice wielokrotnie przebudowywano, zwłaszcza w XIX w. Wszystkie są podpiwniczone, w niektórych piwnicach zachowały się kamienne portale. W znaczący sposób zabudowa przyrynkowa zmieniła oblicze w ostatnim dziesięcioleciu XIX w. Wybudowano wówczas kilka nowych kamienic, istniejące zostały nadbudowane o jedną kondygnację, zlikwidowano gontowe pokrycia dachów. Po pożarze w 1893 r., który największych strat dokonał w zachodniej pierzei rynku zlikwidowano w tej części istniejące tu wcześniej drewniane podcienia.

Wśród kamienic przyrynkowych na szczególną uwagę zasługuje kamienica nr 7, zwana Wójtowską. Powstała w XVI w. w wyniku rozbudowy wcześniejszego drewniano-murowanego domu i w następnych wiekach była gruntownie remontowana i przekształcana. Od XVI do XIX w. własność mieszczan

krośnieńskich m. in. Hieronima Stano – rajcy miejskiego odpowiedzialnego za przebudowę renesansową. Z tego okresu pochodzą cztery kamienne kolumny jońskie oraz bogaty renesansowy portal z piaskowca złożony z półkolistej arkady wspartej na filarach zdobionych konchowymi niszami, wolutami i ornamentem groteskowym. W zwieńczeniu portalu znajduje się tarcza z orłem zygmuntońskim z przeplecioną literą S podtrzymywana przez dwa lwy. W kluczu arkady widoczna jest tarcza z gmerkiem i literami IS odnoszącymi się być może właśnie do właściciela (Ieronima) bądź do budowniczego krośnieńskiego Jana Schelnera. Warto zwrócić uwagę na wmurowany filar przyścienny - pręgierz.

U zbiegu rynku i ul. Franciszkańskiej znajduje się kamienica nr 5. To tzw. Curia Praetoriana mieszcząca na początku XVI w. siedzibę Rady Miejskiej. W XVI w. posiadała zapewne drewniany podcień i piętro. Zrujnowana w XVII w. została odbudowana w 1 połowie XVIII w. otrzymując murowane podcienia i murowane piętro.

Dwie kamienice w pierzei południowej (nr 13 i 14) jeszcze w początku XX w. były budynkami parterowymi. Kamienica nr 13 wzniesiona została w latach 1911-1912 w duchu estetyki propagowanej na tym terenie przez Talowskiego. Kamienica nr 9 (narożna z ul. H. Sienkiewicza) jest jedynym dwupiętrowym budynkiem zlokalizowanym w rynku. Powstała zapewne na zrębie XVI-wiecznym, zbudowana w XIX w. i znacząco przebudowana na początku XX w. (wówczas to nadbudowano II piętro i zwężono budynek likwidując jedną arkadę podcieni).

Kamienice pierzei zachodniej, w większości XVI-wieczne, dzisiejszy wygląd zyskały w końcu XIX w. w trakcie odbudowy po pożarze. Jedynie kamienica nr 22 (narożna z ul. Zjazdową) jest późniejsza, powstała dopiero na początku XX w.

W pierzei północnej znajduje się m.in. kamienica nr 27, która w połowie XVII w. stanowiła własność Wojciecha Portiusa, bogatego rajcy krośnieńskiego, komendanta obrony miasta w czasie potopu szwedzkiego, fundatora i inicjatora wielu przedsięwzięć architektoniczno-artystycznych. Zachował się kamienny portal z arkadą o późnorenesansowym podłuczu zdobionym kasetonowymi płycinami z rozetami. W kluczu portalu widnieje data 1640 i litery RP (Robert Porcjusz) oraz AP (Anna Porcjuszowa). Kamienicę gruntownie przebudowano w 1908 r.

Pozostałe kamienice usytuowane na terenie Starego Miasta pochodzą w większości z końca XIX i początków XX w. Stylistycznie reprezentują historyzm (względnie secesję). W znakomitej większości nie zostały one znacząco przekształcone, zachowały swoją pierwotną bryłę, podziały elewacji, mniej lub bardziej dekoracyjnie opracowaną dekorację architektoniczną elewacji oraz zabytkową stolarkę i żeliwne elementy wystroju w postaci balustrad balkonów, schodów wewnętrznych itp. W tej grupie obiektów zabytkowych wymienić warto m.in. kamienice: ul. J. Słowackiego 2/Blich 1, Franciszkańska 3, 9, 10, 13, 15, 17, Kapucyńska 3, 7, Pl. Konstytucji 3 Maja 3, Pl. Konstytucji 3 Maja 4/F. Czajkowskiego 1, Ordynacka 1, J. Piłsudskiego 8, 11, 15, 51, ul. J. Słowackiego 4, 9. Na uwagę zasługuje także kamienica przy ul. J. Piłsudskiego 19 – dawna Fabryka Zegarów Wieżowych (ob.oddział Muzeum Rzemiosła) z 2 poł. XIX w./pocz. XX w. Na wyraźne odnotowanie zasługuje również zasób obiektów pochodzących z okresu międzywojennego, stanowiących na ogół dobre przykłady architektury modernistycznej. Na zasób ten składają się m.in. kamienice: Franciszkańska 19, K. Wielkiego 1, 2, Krakowska 122, Ordynacka 5, H. Sienkiewicza 13, J. Słowackiego 6, ks. S. Staszica 21, 23. Natomiast dom położony przy ul. J. Piłsudskiego 23 jest jedynym budynkiem w Zespole Staromiejskim świadczący o zabudowie tej części Krosna sprzed dużych inwestycji z lat 20.-30. XX w. oraz okresu powojennego.

5.3.7. Wille i domy

Cechą wspólną wszystkich krośnieńskich willi jest ich malowniczość wynikająca w dużej mierze z konfiguracji terenu, lokalnych tradycji i indywidualnych predyspozycji architektów.

Większość domów powstałych w Krośnie na przełomie XIX i XX w., reprezentuje typ budynku parterowego na planie prostokąta z niewielkim ryzalitem środkowym w elewacji górnej, wzniesionego z cegły o detalu wykonanym w kamieniu lub jasnym tynku i cokole oblicowanym piaskowcem. Pokrywa je dach

dwuspadowy. Z reguły posiadają dwa wejścia: do pomieszczeń ogólnodostępnych od ulicy oraz do pomieszczeń prywatnych od ogrodu. Geneza tego typu założeń tkwi w budownictwie dworkowym. Modyfikacje powyższego schematu były uzależnione od pomysłu właściciela lub inwestora. Wymienić należy jako przykład m. in. przy ul. A. Lewakowskiego dawny dom J. Mrówki czy T. Bonieckiego. Charakterystyczny był tu sztywny schemat kompozycji bryły i dyspozycji wnętrza.

Przykładem willi drewnianej reprezentującej cechy budownictwa dworkowego, małomiasteczkowego, charakterystycznego dla Galicji poł. XIX w. zachowanego na terenie miasta jest dom przy ul. Niepodległości 47.

Przełom XIX i XX w. przyniósł nawiązania do „małowniczego eklektyzmu” występujące w Galicji pod wpływem architekta Teodora Talowskiego. Charakterystycznymi cechami oprócz przemierzania stylów są tutaj: nieregularność bryły, kontrastujące ze sobą barwy i materiały oraz usytuowanie blisko natury. Wśród krośnieńskich założeń mieszczących się w tym nurcie wymienić można dwa domy zaprojektowane przez Jana Sasa Zubrzyckiego, należące do krośnieńskich artystów. Pierwszy z nich należał do rzeźbiarza Andrzeja Lenika (ul. Lwowska 6), kolejny, przy ul. ks. S. Staszica 1 był własnością malarza Stanisława Bergmana. Na uwagę zasługuje również willa położona przy ul. Lwowskiej 1 z ok. 1904 r. wzniesiona dla gwardiana krośnieńskiej parafii – ks. Dziubka.

W drugim dziesięcioleciu XX w. krośnieńskie wille stają się mniej dekoracyjne, a ich architektura jest bardziej spokojna i klarowna. Nawiązania do stylów historycznych są mocno uproszczone, jak np. w willi L. Słotwińskiego przy ul. ks. S. Staszica 3-5 wg planów Jana Skóry, czy willi Zdanowiczów przy ul. Wojska Polskiego 1. W obu przypadkach charakterystyczne jest natomiast funkcjonalne rozwiązanie wnętrza. Wille wzniesione po 1918 r. nawiązują także do wykształconego ok. 1910 r. wzorca dworku barokowo-klasycystycznego. Elementy stylu zakopiańskiego pojawiają się sporadycznie, co może dziwić ze względu na silne oddziaływanie tu środowiska krakowskiego i stosunkowo niedużą odległość od Zakopanego. Bardzo dobrym przykładem realizacji stylu dworkowego w duchu klasycyzującym ze względu na symetryczność kompozycji, umiar, powściągliwość i przejrzystość form, jest willa Dunikowskiego projektu Bergmana przy ul. Prochownia 4.

Istotne również są domy projektu Wiktora Sikorskiego, szczególnie przy ul. gen. W. Sikorskiego i I. Łukasiewicza.

Warto wspomnieć o własnym domu Wiktora Sikorskiego (ul. T. Kościuszki 14). Dom zbudowany został prawdopodobnie w 1907 r. na gruncie zakupionym w 1900 r. przez Wiktora Sikorskiego, krośnieńskiego budowniczego miejskiego i przedsiębiorcy od hr. Stefana Grabowskiego. Wiktor Sikorski był też zapewne autorem projektu i wykonawcą inwestycji. Prawdopodobnie przed 1923 r. dom został rozbudowany o obszerną werandę przylegającą do elewacji południowo-zachodniej budynku. Jest to przykład budynku charakterystycznego dla architektury Krosna z przełomu XIX/XX w. – domu w ogrodzie – typu parterowego budynku z użytkowym poddaszem, o ceglanych elewacjach i skromnym detalu wykonanym w kamieniu lub jasnym tynku.

Awangardowa architektura, która po 1925 r. rozwinęła się niemalże w całej Europie, na terenie Krosna nie pojawiła się nigdy w swej skrajnej postaci. Najbliżej założeń funkcjonalizmu jest dom własny młodego wówczas architekta Alfreda Kołdera przy ul. Lwowskiej 17 lub willa mecenasa Ćwioka przy ul. T. Walslebena 10.

5.3.8. Budownictwo drewniane

Z pokaźnego zasobu dawnego budownictwa drewnianego występującego we wsiach przyłączonych obecnie do Krosna: Białostrzegów, Krościenka Niżnego, Polanki, Suchodołu, Turaszówki a także z terenów dzielnic miejskich i przedmiejskich zachowały się do dzisiaj nieliczne domy, chałupy i budynki gospodarcze z XIX i pocz. XX w. Powszechnie występujące kiedyś na prawie całym obszarze dzisiejszego Krosna zagrody jednobudynkowe nie stanowią obecnie szczególnie licznej grupy. Można je spotkać w formie mniej lub bardziej przekształconej, ze zmienioną najczęściej funkcją pomieszczeń gospodarczych, wymienioną stolarką

okienną i drzwiową, a także zmienioną formą dachów. Te najstarsze, zachowane jeszcze przykłady, wznoszone były na obłap z dużych, przepołowionych bali drewnianych, niekiedy przeplatanych okrągłakami z nierównymi ostatkami, najczęściej mieszczące pod jednym dachem część mieszkalną oraz gospodarczą – niewielką stodołę z boiskiem oraz oborę. Niektóre z tych obiektów zachowały się jeszcze w stosunkowo dobrym stanie, chociaż w przypadku kilku najstarszych zachowały się jedynie izby mieszkalne podczas gdy pozostałe części budynku poddane zostały gruntownym przekształceniom. Inny typ – zagroda wielobudynkowa spotykana kiedyś przede wszystkim na obszarze Turaszówki już w zasadzie nie występuje. Zdobnictwo ostatków tragarzy, piętek krokwi, szczytów w budynkach starszych w zasadzie nie występuje. Przeważają proste deskowania szczytów o skromnie wyrzynanych dolnych końcach desek.

Późniejsze budownictwo drewniane (lata 20.-30. XX w.) charakteryzuje się znaczną różnorodnością form i zdecydowanie większym indywidualizmem. Przejawia się to nie tylko w stosowanych formach dekoracyjnych, ale również w rozwiązaniach konstrukcyjnych i przestrzennych. Zagrody jednobudynkowe już w zasadzie nie występują. Pojawia się dom mieszkalny, najczęściej dwutraktowy. Obok często dekoracyjnie traktowanych, silnie przeszklonych, niekiedy olbrzymich ganków, okien o bogatych podziałach wewnętrznych, z odcinkowo kształtowanymi szczeblinami i niekiedy rzeźbiarsko traktowanych drewnianych ramach, naśladujących formy okien występujących w budynkach murowanych, listwach imitujących nadokienniki, wprowadza się duże okna zgrupowane przy narożnikach ścian. Warto jeszcze wspomnieć o osobliwej dekoracji ostatków płatwi.

Zachowane chałupy drewniane posiadają obecnie w zdecydowanej większości dachy dwuspadowe, co naturalnie jest wynikiem późniejszych przekształceń formy dachu. Powszechne do k. XIX w. dachy czterospadowe występują obecnie sporadycznie.

5.3.9. Obiekty użyteczności publicznej

Obiekty użyteczności publicznej cechuje duża różnorodność form, skali założenia oraz rozwiązań architektonicznych. Usytuowanie, kompozycja, rozplanowanie funkcji uzależnione były przeważnie od kształtu działki. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że miasto rozwijało się przez cały okres autonomii nie dysponując całościowym planem urbanistycznym i dopiero w 1928 r. podpisano w tym celu umowę z inż. Romanem Felińskim. Przede wszystkim uporządkowano centrum miasta, sprostowano i poszerzono istniejące ulice, zwłaszcza Lwowską, powstały pomniki, obiekty komunalne, parki, uregulowano także koryto Wisłoka. Większość architektów na stałe związanych z Krosnem lub przebywających tu przez dłuższy czas, wywodziła się ze środowiska krakowskiego. Do najważniejszych należą: Wiktor Sikorski, Jan Skóra, Stanisław Bergman (rodowity mieszkaniec Krosna), Alfred J. Kołder, Eugeniusz Ronka.

U progu autonomii władze podjęły dla miasta szereg ważnych decyzji i działań. Pierwszą większą inicjatywą samorządową stało się przejęcie ruin pojezuickiego kolegium (ul. Kazimierza Wielkiego 6 i 8) zniszczonego przez pożar w 1849 r. Rada Miejska planowała założyć tu gimnazjum klasyczne, ale w rezultacie skończyło się na czteroklasowej męskiej Szkole Głównej oraz czytelni miejskiej zaprojektowanych przez Karola Gregorego i obejmujących tylko fragment ruiny. Resztę, zajął Gmach Krajowej Szkoły Tkackiej wzniesiony dopiero w latach 90. XIX w. (inż. Wiktor Sikorski).

Zupełnie nowym, murowanym obiektem użyteczności publicznej był dworzec kolejowy (ul. Kolejowa 29A), zbudowany w 1883 r. (w 1886 r. dobudowano kryty peron). Zbudowano go według typowych projektów dworcowych, z materiałów częściowo sprowadzonych z Austrii. Początkowo składał się z wyższego budynku, niższa część powstała prawdopodobnie w 20-leciu międzywojennym. To właśnie dzięki linii kolejowej (budowa w latach 1881-1883) oraz rozwojowi przemysłu naftowego w latach 80. XIX w. nastąpił znaczny rozkwit miasta, co od razu przełożyło się na nowe realizacje budowlane. Przykładem na to była siedziba Towarzystwa Zaliczkowego (ul. Kapucyńska 1), wspierającego rozwój rzemiosła i przemysłu. Ten elegancki, neorenesansowy budynek zaprojektował Adolf J. Stapf z Tarnowa. Pod względem użytych rozwiązań architektonicznych i dekoracyjnych budynek stanowi typowy przykład jego twórczości, opartej w głównej mierze o formy renesansowe. Prace budowlane w latach 1893-1894 wykonała firma Eugeniusza Ronki. Fryz

sgraffitowy z podobiznami założycieli budynku namalował Franciszek Daniszewski, któremu przypisywano również autorstwo budynku Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (ul. Grodzka 15) realizowanego w latach 1898-1899. Historyzująca dekoracja tegoż okazałego, piętrowego założenia, ograniczona była do trójkątnego zwieńczenia środkowego ryzalitu godłem towarzystwa. Późniejsze przebudowy oraz powojenny remont zatęrzyły pierwotny wygląd „Sokoła”.

Duży nacisk położono na budynki oświatowe, a główną rolę odegrał w tej kwestii społecznik i zasłużony burmistrz miasta Feliks Czajkowski. Na przełomie wieków na przeciwnych stronach nowopowstałej ul. Seminaryjnej (ob. ks. P. Skargi) wzniesiono dwa budynki szkolne. Pierwszy z nich to zwieńczone szczytami neogotyckimi Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie (ul. Skargi 3), wzniesione w latach 1898-1899, którego projekt wykonał budowniczy Bałaban, ale do zaprojektowania fasady i nadzoru nad jej wykonaniem zaproszono Teodora Talowskiego. Drugi z gmachów szkolnych przeznaczony dla Wyższej Szkoły Realnej (ul. ks. P. Skargi 2) wzniesiony został w postaci strojnej, eklektycznej budowli. Zaprojektował ją w 1903 r. Bolesław Mańkowski, a w 1905 r. zrealizowała spółka budowlana Antoniego Fleischa, Gracjana Jaworskiego i Oskara Łozińskiego. Równocześnie udało się przeznaczyć część funduszy na sfinalizowanie budowy szkoły żeńskiej (ul. Kazimierza Wielkiego 4), która w 1903 r. stanęła nieopodal rynku, a jej projektantem i budowniczym był inż. Wiktor Sikorski. W 1904 r. oddano do użytkowania internat Seminarium Nauczycielskiego Męskiego, usytuowany tuż obok seminarium przy ul. Seminaryjnej. W końcu XIX w. z inicjatywy Wydziału Powiatowego wybudowano też Krajową Szkołę Rolniczą w Suchodole (ul. F. K. Dmochowskiego 12). Powstał duży kompleks obiektów złożony z gmachu szkoły, internatu, domu dla nauczycieli, budynku mleczarni, stodoły oraz budynku inwentarskiego.

Wśród ważnych dla miasta instytucji wymienić należy budynek szpitala powszechnego (ul. Grodzka 45a) oraz Dom Towarzystwa Mieszczańskiego „Zgoda” (ul. J. Piłsudskiego 14), którego zadaniem było podnoszenie poziomu kulturalnego i ekonomicznego społeczeństwa. Jego siedzibę dzieloną także z Cechem Wielkim Rzemieślników usytuowano między Pałacem Biskupim, a istniejącą XIX-wieczną zabudową. Budynek wzniesiony został w 1909 r. Autor budynku nie jest znany.

Do ostatnich długo wyczekiwanych obiektów użyteczności publicznej, które zbudowano w mieście przed I wojną światową należą okazałe gmachy Rady Powiatowej (ul. ks. S. Staszica 2) oraz Sądu Powiatowego (ul. H. Sienkiewicza 12). Pierwszy z nich wzniesiony został w latach 1903-1904 wg projektu Oskara Łozińskiego. Odbywały się tu posiedzenia reprezentacji powiatu, w części parterowej działał urząd pocztowy i telegraficzny. Gmach sądowy zbudowano w latach 1910-1913 wg projektu krośnieńskiego inż. Stanisława Bergmana. Jest to budynek historyzujący o formach późnego renesansu i manieryzmu.

Autorem ochronki ss. Józefitek (ul. Grodzka 2) z tego samego dziesięciolecia jest prawdopodobnie Jan Sas Zubrzycki. Kamienne inkrustacje oraz „romańskie” biforia wybudowanej tu kaplicy decydują o historyzującej, choć nieco przestarzałej formie obiektu.

W okresie międzywojennym powstawały kolejne ważne budynki użyteczności publicznej, m.in. Szpital zakaźny (1925, ul. Suchodolska), Ubezpieczalnia Społeczna (1933, ul. I.J. Paderewskiego 4) – prawdopodobnie dzieło Stanisława Bergmana oraz budynek domu kultury „Górnik” (ul. Kolejowa 1) – także przypisywane S. Bergmanowi. W 1933 r. oddano do użytku bursę dla młodzieży gimnazjalnej przy ob. ul. ks. S. Szpetnara 9.

Należy tu również wspomnieć o niezachowanym obecnie dawnym ratuszu. Został on zbudowany na początku XVI w. Mieścił się we wschodniej części Rynku. Wzniesiony został z materiału porożbiórkowego z wcześniejszego XIV-wiecznego gotyckiego Domu Wójtowskiego zbudowanego z kamienia, cegły i drewna. Była to budowla na planie prostokąta o wymiarach 15 x 20,8 m. Piwnice wykonane zostały z piaskowca, a część naziemna z cegły. Całość przykryta była ceramiczną dachówką. Pełnił funkcję siedziby władz miejskich, funkcje handlowe – zlokalizowane były w nim sklepy, piwiarnie i składy, a także mieściło się w nim więzienie. Pożar jaki wybuchł w 1818 r. zakończył czasy świetności budynku i doprowadził do jego całkowitej i ostatecznej rozbiórki.

5.3.10. Zabytki przemysłu i techniki

Pod koniec XIX w. dokonano odkrycia złóż ropy naftowej na terenie powiatu jak i w samym Krośnie. W latach 1881-1888 powstały kopalnie ropy naftowej m.in. w Bóbrce, Wietrznie, Równem, i Krościenku Niżnym. Pierwsze wzmianki o ropie naftowej, a także o jej zastosowaniu do oświetlenia pomieszczeń krośnieńskich datuje się już od XVI w., kiedy to miasto otrzymało przywilej na oświetlenie mieszkań „olejem skalnym”. O źródłach naftowych w niektórych miejscowościach wchodzących w obszar obecnego miasta pochodzą także z XVII i XVIII w. Pierwsze ważniejsze ośrodki górnictwa naftowego w okolicach Krosna powstały na terenach dzisiejszej Bóbrki, samo zaś miasto pełniło funkcje administracyjne i dopiero w przyszłości rozwinęło się jako stolica całego zagłębia.

Tytus Trzeciecki pierwszy zwrócił uwagę na wycieki ropy w Bóbrce i wspólnie z Ignacym Łukasiewiczem oraz właścicielem Bóbrki – Karolem Klobassą, zorganizował pierwszą kopalnię ropy naftowej w Polance (ob. część Krosna). W 1861 r. Trzeciecki z Łukasiewiczem urządzili destylarnię ropy naftowej. W 1874 r. w miejscowości Turaszówka (ob. część Krosna) stwierdzono istnienie gazu i ropy. W 1890 r. rozpoczęto regularne wiercenia, które jednak nie dały podstaw do podjęcia wydobywania ropy na szeroką skalę. Dopiero w 1930 r. przystąpiono do systematycznej eksploatacji złóż. W założeniach kopalnia w Turaszówce miała rozwijać się jako stacja doświadczalna metod wydobywania ropy. W latach II wojny światowej na skutek rabunkowej gospodarki władz hitlerowskich tereny roponośne Turaszówki zostały całkowicie zwiercone i wyczerpane.

Obok wierceń w Turaszówce, z końcem XIX w. wiercenia podjęto w innych dzielnicach dzisiejszego Krosna (Suchodół, Krościenko Niżne). Istnienie licznych pul roponośnych stwierdzono w Krościenku Wyżnym. W 1913 r. zakupiła je francuska firma oraz istniejąca na terenie miasta Krosna kopalnia „Poznań” stanowiąca własność Galicyjskiego Akcyjnego Towarzystwa Naftowego „Galicja”. W 1928 r. wszystkie nowopowstałe kopalnie, a także kopalnia w Krościenku weszły w skład nowego koncernu – „Małopolska” Grupa Francuskich Towarzystw Przemysłowych i Handlowych w Polsce. W 1944 r. wszystkie kopalnie koncernu „Małopola” przeszły pod zarząd Państwowego Urzędu Naftowego w Krośnie.

Z końcem XIX w. do stacji kolejowej w mieście podłączone zostały ropociągi. W ten sposób miasto Krosno stało się głównym ośrodkiem przeładunkowym ropy, a następnie centrum całego ośrodka naftowego na Podkarpaciu. W 1905 r. w Krośnie powstaje pierwsza rafineria ropy naftowej bazująca na urządzeniach rozebranej wcześniej rafinerii w Chorkówce – Zakład Rafinerii Ropy Naftowej. Pozostałością po niej są zachowane budynki przy ul. Naftowej 8, m.in. kotłownia, warsztat mechaniczny, budynek destylacji oleju rafinerii nafty. Rafineria została zlikwidowana po II wojnie światowej.

W związku z rozwojem prac wiertniczych w Krośnie uruchomiono w 1917 r. na terenie miasta Fabrykę Maszyn i Narzędzi Wiertniczych. W 1928 r. fabrykę tę przejęła firma „Naftowy Przemysł Małopolski”, która dalej prowadziła ją pod nazwą „Warsztaty i Odlewnia”. Po II wojnie światowej od 1 stycznia 1951 r. Warsztaty i Odlewnia w Krośnie stały się samodzielnym przedsiębiorstwem (obecnie NAFTOMET).

Od końca XIX w. rozwijał się w Krośnie przemysł tkacki. W 1891 r. powstała fabryka blichu i pretury (fabryczna bielarnia i wykańczalnia płótna) przy ul. Grodzkiej 12 (obecnie budynek rozebrany, zachowana jedynie fasada frontowa, zachował się budynek bramny, częściowo zrekonstruowany). Po kilku latach w skutek braku surowca fabryka zawiesiła swoją działalność.

W 1887 r. w Polance powstała cegielnia parowa i fabryka wyrobów glinianych „Karol” (ul. ks. J. Popiełuszki).

W 1888 r. uruchomiono miejską cegielnię. Oprócz tego w okresie tym działały fabryka zapalek, stearyny i towarzystwo wyrobu i sprzedaży szat liturgicznych.

W 1924 r. w Krośnie przy ul. Grodzkiej powstała pierwsza huta szkła należąca do spółki „Polskie Huty Szkła”. Jej rozwój przerwała II wojna światowa – dnia 9 września 1944 r. Niemcy podpalili zakład. Huta została odbudowana i wznowiła produkcję w styczniu 1945 r. Początkowo wytwarzano szkło do lamp naftowych, szklanki i słoje, a w 1945 r. zatrudniano 267 osób. W kolejnych latach huta dynamicznie się rozwijała. W 1953 r. rozpoczęto eksport do Anglii, Kanady i Brazylii. Powstawały nowe zakłady: w 1958 r. hala w Polance, w 1962 r. – Krosno II, w 1970 r. – Krosno III. W 1959 r. utworzono Zasadniczą Szkołę

Szklarską, a w 1967 r. włączono Hutę Jasło. W 1990 r. KHS została wybrana do pilotażowej prywatyzacji i zadebiutowała na warszawskiej giełdzie. Wkrótce jednak nadszedł kryzys. Po trudnych latach i wygaszeniu pieców w 2006 r., w 2009 r. ogłoszono upadłość. W 2016 r. Krosno zostało przejęte przez Krosno Glass, należące do funduszu Coast2Coast. W 2012 r. Krosno ogłoszono Miastem Szkła, a dzięki środkom unijnym i miejskim powstało Centrum Dziedzictwa Szkła. Obecnie zachowały się: budynek administracyjny, który pozostaje opuszczony i zdewastowany. W przestrzeni dawnej hali funkcjonują lokale handlowe, a oba kominy zachowały się jako relikty dawnej infrastruktury hutniczej i istotne elementy tożsamości miejsca.

Od 1928 r. w Krośnie działały Zakłady Gumowe „Wudeta”. Zorganizowano je w budynkach dawnej huty szkła. Zostały zniszczone przez Niemców na początku II wojny światowej. Niedługo później, w 1940 r., otwarto fabrykę obuwia, która przejęła pozostałe maszyny oraz pracowników. Kolejnym zakładem, który w tym czasie powstał w Krośnie była fabryka lnu. Z innych większych zakładów przemysłowych działających wówczas w mieście była Tkalnia Mechaniczna oraz Stolarska Hala Mechaniczna firmy „Bepede”.

W 1930 r. podjęto decyzję o budowie lotniska. Powstało ono na tzw. „Tłokach” w latach 1930-1932. W 1934 r. Ludomił Rayski (Dyrektor Departamentu Aeronautyki Ministerstwa Spraw Wojskowych) przedstawił władzom miasta propozycję rozbudowy lotniska. Miasto przyjęło propozycję utworzenia centrum szkolenia podoficerów lotnictwa oraz budowy zakładów lotniczych. Szkoła Podoficerów Lotnictwa dla Małoletnich zbudowana została w latach 1937-1938, była jedną z najnowocześniejszych tego typu placówek w ówczesnej Europie. Składała się z trzech grup obiektów. W grupie pierwszej znajdowały się budynki: komendy centrum wyszkolenia, aresztu z wartownią przy bramie wjazdowej, kasyna oficerskiego i hotelu, jadalni dla cywili, świetlicy, dwóch budynków koszarowych, hamowni, kotłowni, garaży, warsztatów, budynku portu lotniczego, dwóch hangarów i magazynu materiałów pędnych. Całość uzupełniał pełnowymiarowy stadion sportowy. Druga grupa budynków składała się z posterunku, koszar szeregowych oraz podoficerów, kasyna, świetlicy i jadalni, magazynu, kotłowni, łaźni, pralni, remizy straży pożarnej oraz dwóch hangarów. W trzeciej grupie budynków znajdowały się: warsztaty remontowe, magazyny gazów technicznych, garaże kolumny samochodowej z mieszkaniami kierowców oraz warszatem, magazyny materiałów pędnych i smarów, hamownia, kotłownia, magazyn złomu i rampa wyładownicza. Każda z trzech grup lotniskowych obiektów posiadała własny, niezależny węzeł energetyczny i wodociągi. Lotnisko posiadało również rozległą sieć drenażu i odwodnienia zbudowaną z kanałów ceramicznych które były w owym czasie nowością technologiczną. Również przepływający przez całą długość płyty lotniska potok „Marzec” został ukryty w kanałach. W miejscowościach Łężany oraz Moderówka, leżących w pobliżu Krosna zaadoptowano łąki na lotniska pomocnicze krośnieńskiej szkoły pilotów. Jesienią 1938 r., jeszcze w trakcie niezakończonych budowy centrum, przeniesiono z Bydgoszczy do Krosna Szkołę Podoficerów Lotnictwa dla Małoletnich. Komendantem Szkoły mianowano ppłk pilota obs. Adama Juliusza Zalewskiego. Rozpoczęte w Bydgoszczy szkolenia elewów w specjalnościach pilot, strzelec pokładowy – radiotelegrafista oraz mechanik pokładowy były kontynuowane w Krośnie aż do wybuchu wojny. Na terenie kompleksu zachowały się również historyczny układ drogowy oraz oryginalny pas startowy z okresu II wojny światowej.

Dnia 1 września 1939 r. lotnisko w Krośnie zostało zbombardowane przez Niemców, jednak straty w zabudowaniach okazały się niewielkie i po naprawach uruchomiono tu szkołę lotniczą, działającą do jesieni 1944 r. Tuż przed nadejściem Armii Czerwonej Niemcy ewakuowali sprzęt, a większość obiektów szkolnych i remontowych wysadzili w powietrze – ocalała jedynie stołówka i sala gimnastyczna. Po krótkim okresie użytkowania lotniska przez Rosjan, w 1946 r. przejął je Korpus Ochrony Pogranicza, a w 1957 r. budynek dawnych obiektów socjalno-sportowych trafił do Lotniczych Zakładów Naprawczych Aeroklubu PRL, przekształconych w 1963 r. w Centralną Składowicę Materiałów Technicznych. W latach 80. przeprowadzono gruntowną przebudowę, m.in. zamurowując dawne przeszklenia i dodając nowe przybudówki.

Do obiektów przemysłowych należą także: budynek młyna przy ul. Krakowskiej z XIX/XX w. oraz hala remontowa i zajezdnia PKS przy ul. Tysiąclecia z lat 1953-1960. Budynki te wymagają przeprowadzenia prac remontowych.

5.3.11. Cmentarze

Cmentarze jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi.

Na terenie miasta istnieje kilka zabytkowych cmentarzy:

Stary Cmentarz przy ul. Krakowskiej – założony w 1786 r., gdy z rozkazu władz austriackich zakazano grzebania zmarłych na placu przy kościele farnym. Zamknięty dla pochówków od 1950 r. Plan cmentarza trapezowaty z asymetrycznie rozplanowanymi alejkami. Zadrzewiony równomiernie wewnątrz kwater i przy granicy założenia. Na cmentarzu zostało pochowanych wielu zasłużonych obywateli Krosna, co znajduje odzwierciedlenie w wysokiej randze artystycznej znajdujących się na nim nagrobków. W większości są to pomniki kamienne w formie obelisków, krzyży, rzeźb figuralnych (Chrystus Dźwigający Krzyż, NMP Niepokalanie Poczęta) na cokółkach. Najstarszy nagrobek pochodzi z ok. lat 20. XIX w., najcenniejszy burmistrza Sylwestra Jaciewicza z 1895 r. wykonany w czerwonym piaskowcu przez rzeźbiarza Józefa Sroczyńskiego z Dębowca. Należy także zwrócić uwagę na wykonany w 1903 r. przez krośnieńskiego artystę Andrzeja Lenika wg proj. Napoleona Nawarskiego Pomnik ku czci poległych powstańców styczniowych. Można tu również spotkać nagrobki innych krośnieńskich twórców: Wojciecha Dudka, Piotra Kędzierskiego, Józefa i Jana Paczosów oraz Wojciecha Wojtowicza.

Cmentarz rzymsko-katolicki, komunalny przy ul. kard. S. Wyszyńskiego – plan cmentarza prostokątny. Zadrzewiony równomiernie w kwaterach oraz wzdłuż ogrodzenia i alej. Występują na nim wartościowe nagrobki, pochodzące m.in. z warsztatów krośnieńskich W. Wojtowicza, Krzanowskiego, W. Niezgody. Do ciekawszych nagrobków należą: Grób Nieznanego Żołnierza, kwatery z II wojny światowej (kwatera Lotników i Żołnierzy poległych w 1939 r., kwatera Żołnierzy Armii Krajowej) i grobowce m.in.; generała brygady WP Józefa Kwaciszewskiego (1890-1958), dowódcy oddziałów AK: Franciszka Płonki, mjr Ernesta Buchty, Jana Kopystyńskiego – Jarząbka i wielu innych.

Cmentarz żydowski przy ul. S. Goszczyńskiego – powstanie cmentarza żydowskiego w Krośnie wiąże się z ok. 1900 r. Nekropolia ta została częściowo zniszczona podczas II wojny światowej. Obecnie zachowało się ok. 300 macew. Macewy dekorowane tradycyjnymi symbolami żydowskimi jak korona, świecznik, ptaki, kwiaty oraz tekstami hebrajskimi będącymi pozytywnymi opisami życia zmarłego. Wśród macew na uwagę zasługuje nagrobek Bernarda Munza. Zachowany w formie złamanego drzewa i dwujęzyczną inskrypcją upamiętnia Bernarda Munza, zmarłego w 1930 r. Na terenie cmentarza znajduje się także zbiorowa mogiła Żydów rozstrzelanych w czasie II wojny światowej.

Cmentarze przykościelne:

- przy kościele farnym pw. Św. Trójcy, założony w XIV w., pochówki znajdują się na terenie przykościelnym oraz we wnętrzu kościoła, zachowany drzewostan przy ogrodzeniu,
- przy kościele pw. Narodzenia NMP w zespole klasztorным oo. Franciszkanów, pochodzi z XVI-XVII w., nagrobki zachowane we wnętrzu kościoła,
- cmentarz przy kościele św. Wojciecha.

Cmentarz wojenny żołnierzy radziecki, zlokalizowany w pobliżu zespołu klasztorного oo. Kapucynów (Placu Konstytucji 3 Maja). W 43 mogiłach indywidualnych pochowano poległych w 1944 r. Mogiły mają formę lastrykowych nagrobków. Na szczycie każdego z nich, na niewielkiej poduszce, umieszczona jest tabliczka z danymi spoczywającego w mogile żołnierza. Akcent centralny stanowi pomnik z piaskowca ustawiony na szczycie głównej alei biegnącej od wejścia na cmentarz.

Cmentarz choleryczny – znajduje się na niewielkim wzniesieniu, przy ul. Białobrzeskiej. Upamiętnia ofiary epidemii z lat 1848-1872. Znajduje się w odległości około 150 m od szczytu góry Garncarskiej w kierunku wschodnim. Znajduje się na nim metalowy krzyż z tabliczką.

5.3.12. Pomniki i kapliczki

Zachowało się wiele kapliczek, wśród których można wyróżnić kilka typów:

- figuralne: grupa kapliczek ze Św. Rodziną (ul. Grodzka, Powstańców Śląskich, Wiejska), kapliczki z figurą Matki Boskiej (ul. Jana Pawła II, Ogrodowa, W. R. Portiusa, Wojska Polskiego, S. Żeromskiego, hetm. S. Żółkiewskiego), Chrystusa (ul. gen. J. Bema, E. Orzeszkowej, S. Żeromskiego), Chrystusa upadającego pod krzyżem (ul. ks. S. Decowskiego)
- słupowe – charakterystyczna grupa pochodząca prawdopodobnie z jednego warsztatu (ul. Dębowa, M. Drzymały, Grunwaldzka, Krakowska, J. Stapińskiego, F. Chopina), z krucyfiksem (ul. Franciszkańska).

Do ciekawych obiektów należy pomnik Ignacego Łukasiewicza, wzniesiony w 1932 r., usytuowany na Pl. Konstytucji 3 Maja. Jest on autorstwa wybitnego rzeźbiarza i medaliera Jana Raszki. Interesującym dziełem jest również pomnik poświęcony Poległym w I wojnie światowej i wojnie z bolszewikami z 1921 r., usytuowany przy ul. ks. S. Decowskiego, projektu Alfreda I. Kołdera, budowniczego miejskiego. Jego projektu jest także pomnik przy ul. Powstańców Warszawskich. Na terenie miasta występują także pomniki Poległych na ul. Krakowskiej, kard. S. Wyszyńskiego/Suchodolskiej.

5.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to tradycja, żywe przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom. Jest to niezmiernie ważny aspekt dziedzictwa kulturowego, istotny w procesie kształtowania tożsamości każdej grupy społecznej i jednostki. Dziedzictwo niematerialne obejmuje tradycje i przekazy ustne, w tym język – jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r., kładzie nacisk na ochronę praktyk, wyobrażeń, przekazów, wiedzy i umiejętności oraz na związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową. Dziedziczenie tradycji, jej utrwalanie i przekazywanie kolejnym pokoleniom stanowi zasadniczą formę jej ochrony. W projekcie Programu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przygotowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, założono wdrożenie celowych działań, które powinny odbywać się na płaszczyźnie krajowej, regionalnej i lokalnej.

• TRADYCJE

Spuścizną dziedzictwa kultury niematerialnej, które wpisuje się w dziedzictwo kulturowe miasta jest rękodzieło tkackie. Tradycje tkackie są bardzo charakterystyczne zwłaszcza dla okolic Krosna. Już na przełomie XV i XVI w. płótna krośnieńskie znane były szeroko od Czech po Mołdawię, szczególnym uznaniem ciesząc się na Węgrzech. Największy rozkwit rzemiosła przypada na XVIII w., kiedy to w Krośnie i okolicach tkactwem trudniło się kilkanaście tysięcy rodzin. Silne tradycje związane z produkcją wyrobów z lnu zaowocowały powstaniem w Krośnie w latach 30. XX w. zakładów lniańskich, produkujących tkaniny lniane na skalę przemysłową, w okresie PRL-u zakłady nosiły nazwę „Krosnolen”. Zakład nie przetrwał zmian gospodarczych na początku lat 90. i przestał istnieć. Mimo upadku zakładu Krosno nawiązuje do dawnych tradycji organizując Międzynarodowe Biennale Artystycznej Tkaniny Lnianej „Z krosna do Krosna”, imprezę, której celem jest m.in. zachowanie i upowszechnienie historii tkactwa lnianego oraz promowanie idei ekologii przez nawiązanie do tej tradycji.

Krosno posiada bardzo bogate i wieloletnie tradycje hutnicze, którego początki sięgają okresu międzywojennego. W 1923 r. na terenie części posiadłości wykupionej od hrabiny Cecylii z Potockich Kaczkowskiej przedstawiciele spółki akcyjnej „Polskie Huty Szkła” z Krakowa zbudowali pierwszą hutę szkła w Krośnie. Wyroby krośnieńskiej huty trafiały na eksport do krajów Europy Zachodniej oraz USA, Ameryki

Południowej i Australii, a marka stopniowo zyskiwała renomę na całym świecie. Z usług zakładu korzystali nawet monarchowie i głowy państw.

Krosno jest też ściśle związane z narodzinami światowego przemysłu naftowego. Wszystko za sprawą Ignacego Łukasiewicza – polskiego konstruktora prototypu lampy naftowej i założyciela pierwszej na świecie kopalni ropy naftowej w Bóbrce koło Krosna. Ignacy Łukasiewicz był też współtwórcą Towarzystwa Zaliczkowego w Krośnie, w którym na co dzień prowadził interesy i działalność charytatywną. Ignacy Łukasiewicz znacząco przyczynił się do rozwoju Krosna i okolic w 2 połowie XIX w. i sprawił, że stało się ono ważnym miejscem na naftowej mapie świata. Do dziś w niektórych miejscach miasta działają tzw. kiwony – charakterystyczne „koziółki”, służące do wydobywania ropy naftowej.

Turyści, którzy chcą zgłębić tajemnice przemysłu naftowego w regionie, mogą również udać się w podróż transgranicznym szlakiem naftowym, który łączy ze sobą miejsca związane z narodzinami i historią przemysłu naftowego. W Krośnie znajduje się również Muzeum Podkarpackie. Jego chlubą jest jedna z największych w Europie kolekcji lamp naftowych (licząca około 900 eksponatów) oraz pamiątki po Ignacym Łukasiewiczu.

Co roku w Krośnie organizowane jest wydarzenie „Świet(l)ne Miasto”, upamiętniające całość naftowego dziedzictwa. Impreza odbywa się pod koniec lipca, na pamiątkę uczczenia rocznicy zapalenia przez Ignacego Łukasiewicza pierwszej lampy naftowej. Tego dnia w 1853 r. w szpitalu we Lwowie odbyła się również pierwsza operacja przy sztucznym świetle.

• ZWYCZAJE

Zwyczaje i tradycje ludowe są istotnym elementem dziedzictwa niematerialnego miasta Krosna. Choć miasto miało charakter rzemieślniczy i mieszczański, od wieków funkcjonowało w ścisłym związku z kulturą okolicznych wsi pogórzańskich. Relacje rodzinne, migracje ludności oraz wspólne obrzędy sprawiły, że wiele tradycji wiejskich zakorzeniło się także w krośnieńskim życiu społecznym.

Do najtrwalszych i najbardziej rozpowszechnionych należą zwyczaje doroczne, związane z cyklem kalendarza liturgicznego i rytmem przyrody. W okresie Bożego Narodzenia istotną rolę odgrywało kolędowanie – grupy kolędników odwiedzały domy z gwiazdą, turoniem, szopką, czasem odgrywając sceny Herodów. Praktyka ta, obecnie w części inscenizowana przez dzieci i zespoły folklorystyczne, w przeszłości miała wymiar obrzędowy i ochronny. W Wielkanoc celebrowano święcenie pokarmów i wykonywano palmy wielkanocne, ozdobiane barwinkiem, trawami i bibułkowymi kwiatami. Poniedziałek Wielkanocny upływał pod znakiem śmigusa-dyngusa, czyli wzajemnego polewania wodą. Z kolei wczesną wiosną dzieci i młodzież uczestniczyły w topieniu Marzanny – słomianej kukły symbolizującej zimę i zło, którą wrzucano do rzeki lub palono na stosie. Latem obchodzono dożynki, będące świętem plonów, z symbolicznym wieńcem, pieśniami dziękczynnymi i wspólną zabawą. Dziś również w Krośnie organizowane są miejskie dożynki, często z udziałem zespołów ludowych.

W Krośnie wciąż aktywnie działają zespoły ludowe, które pielęgnują lokalne tradycje muzyczne, taneczne i śpiewacze. Jednym z najbardziej znanych jest Kapela Stachy, założona w 1965 r. przy Krośnieńskich Hutach Szkła. Zespół zdobył ogólnopolską rozpoznawalność, występując m.in. na Festiwalu w Opolu i współpracując z Telewizją Polską. Reprezentuje muzykę ludową regionu Pogórza z bogatym repertuarem pieśni i melodii tanecznych.

Krośnieńską scenę folklorystyczną tworzą również Kamratki – kobiecy zespół śpiewaczy działający od ponad 40 lat, wykonujący pieśni pogórzańskie, religijne i obrzędowe. Przy Państwowej Akademii Nauk Stosowanych działa z kolei Zespół Pieśni i Tańca, skupiający młodzież prezentującą tańce narodowe i regionalne, a także kolędy i przyśpiewki.

Warto wspomnieć także o orkiestrze górniczej, która w przeddzień święta górników – Barbórki (dnia 4 grudnia) szła przez miasto pod pomnik I. Łukasiewicza, gdzie odbywały się uroczystości związane z tym świętem. Górnicza orkiestra grała także podczas innych uroczystości. Obecnie aktywnie działa Miejska Górnicza Orkiestra Dęta, która uczestniczy w licznych wydarzeniach kulturalnych w mieście).

Od niedawna przy Etnocentrum Ziemi Krośnieńskiej funkcjonuje również nowa grupa śpiewacza, która skupia się na tradycyjnych pieśniach dorocznych i rodzinnych, ożywiając dawne teksty i melodie w formie współczesnych interpretacji. Uzupełnieniem krajobrazu muzyki ludowej w mieście jest Kapela Białobrzeżanie,

działająca w dzielnicy Białobrzegi, grająca na tradycyjnych instrumentach, takich jak skrzypce, akordeon czy cymbały.

Zespoły te aktywnie uczestniczą w życiu kulturalnym miasta, występując podczas lokalnych uroczystości, festiwali i wydarzeń promujących dziedzictwo regionu. Ich działalność przyczynia się do zachowania i popularyzacji bogatej tradycji muzyczno-obrzędowej Krosna i Pogórza Karpackiego.

Istotną rolę w kulturze regionu odgrywają także zwyczaje rodzinne, związane z najważniejszymi momentami w życiu człowieka – narodzinami, ślubem i śmiercią. Chrzest dziecka wiązał się z szeregiem zwyczajów i przesądów – od symbolicznego wybierania chrzestnych po wróżby dotyczące przyszłości noworodka. Wesela miały rozbudowaną strukturę: od błogosławieństwa w domu rodzinnym, przez orszaki i przyśpiewki, po oczepiny i taniec do rana. Tradycyjne pogrzeby zawierały elementy rytuałów przejścia – czuwania przy zmarłym, zasłaniania luster, śpiewania modlitw oraz poczęstunku dla gości.

Obok zwyczajów praktykowanych w rodzinach, trwałym elementem życia wspólnotowego Krosna były również tradycje sąsiedzkie i religijne, takie jak procesje Bożego Ciała, strojenie kapliczek, wspólne modlitwy przy krzyżach i figuraliach przydrożnych. Do dziś żywe są także tradycje związane z przygotowaniami do świąt – malowanie pisanek, tworzenie wieńców adwentowych czy wykonywanie ozdób choinkowych według dawnych wzorów.

Współcześnie wiele z tych zwyczajów przetrwało w formie zrekonstruowanej lub symbolicznej. Są one kultywowane przez instytucje kultury, parafie, szkoły i zespoły folklorystyczne. W Krośnie ich propagowaniem zajmują się m.in. Muzeum Rzemiosła, Centrum Dziedzictwa Szkła, Regionalne Centrum Kultur Pogranicza, a także liczne stowarzyszenia i grupy artystyczne. Organizowane są konkursy palm wielkanocnych, widowiska kolędnicze, warsztaty świąteczne i dożynki miejskie – działania te pozwalają przekazywać wiedzę o tradycjach ludowych młodszemu pokoleniu i utrwalać poczucie ciągłości kulturowej.

Zwyczaje i tradycje ludowe pełnią w Krośnie nie tylko funkcję obrzędową czy estetyczną, ale także tożsamościową i społeczną. Tworzą więzi międzypokoleniowe, integrują lokalną społeczność i stanowią ważny element kształtowania dumy z lokalnego dziedzictwa.

• LEGENDY

Legendy i podania ludowe stanowią wyjątkowy składnik niematerialnego dziedzictwa Krosna. Przekazywane ustnie z pokolenia na pokolenie, stanowią połączenie historii, lokalnej wyobraźni, wierzeń oraz topografii miasta. Odzwierciedlają mentalność dawnych mieszkańców i budują poczucie przynależności do miejsca.

Jedna z najsłynniejszych krośnieńskich legend dotyczy króla Węgier – Karola Roberta, który podczas podróży zatrzymał się w Krośnie. Urzeczon gościnnością mieszkańców miał nadać miastu herb z Trójcą Świętą i koroną królewską. W rzeczywistości herb ten pochodzi z XIV wieku, ale legenda utrwaliła się jako symbol królewskiej łaski i znaczenia miasta.

Legenda o gołębiach i zarazie – według ludowego podania, w czasie zarazy, która nawiedziła Krosno, gołębie z pobliskiego klasztoru miały roznieść po mieście zioła, co pomogło uratować mieszkańców. Od tej pory gołębie miały być uważane za symbol opieki boskiej i dobrej wróżby – do dziś są częstym motywem miejskiej narracji, a karmienie ich na rynku jest nieformalną tradycją.

Legenda o czarownicy z Naftowej – mówi o kobiecie zamieszkującej okolice obecnej ul. Naftowej, która miała zajmować się „czarami” i leczeniem ludzi ziołami. Po jej śmierci w miejscu dawnego domostwa długo nie rósł las ani trawa. Opowieść ta odzwierciedla wiejskie korzenie miasta i stosunek do ludowej medycyny oraz obcych, niezrozumiałych praktyk.

Według innej legendy, w wieży kościoła farnego straszy duch nieszczęśliwego rycerza, który miał popełnić zdradę i zginąć podczas mszy świętej. W nocy jego postać ma się pojawiać przy dzwonach. Opowieść ta wiąże się z miejscowym kultem świątyń i próbą moralizowania dziejów lokalnych.

Legenda o Annie i Stanisławie Oświęcimach z Krosna należy do najsłynniejszych opowieści Podkarpacia. Według podań przyrodnie rodzeństwo połączyła zakazana miłość, a Stanisław miał udać się aż do Rzymu, by uzyskać papieską zgodę na ślub. Niestety, zanim wrócił, Anna zmarła z tęsknoty, co pogrążyło go w rozpacz. W dowód wiecznego uczucia ufundował Kaplicę Oświęcimów przy kościele Franciszkanów, w której dziś spoczywają oboje. Historia ta rozpałała wyobraźnię romantyków i poetów XIX wieku, stając się

symbolem tragicznej miłości. Badania historyczne pokazują jednak, że Stanisław nigdy nie wspominał o planach małżeństwa, a śmierć Anny była skutkiem choroby. Faktem pozostaje tylko to, że rodzeństwo łączyła bliska więź, a kaplica stała się trwałym pomnikiem ich pamięci. Dzięki temu prawda i legenda spłótły się w jedną z najbardziej poruszających opowieści Krosna.

Wśród miejskich podań funkcjonują też opowieści o tajnych podziemiach pod rynkiem i ukrytych skarbach, które miały należeć do kupców lub zakonników. Najśłynniejsza z tych legend mówi o „szklanej grocie” pod pałacem Kaczkowskich, gdzie – jak głosi opowieść – ukryto bezcenne dzieła sztuki i szkło z czasów świetności Krosna.

• KULTURA

Miasto Krosno zapewnia warunki do rozwoju wielu dziedzin kultury oraz powszechny dostęp do jej dóbr. Głównymi partnerami w tworzeniu, upowszechnianiu i rozwijaniu kultury w mieście są instytucje, organizacje pozarządowe, twórcy i artyści indywidualni, szkoły artystyczne oraz inne podmioty działające w tej sferze. W Krośnie działają instytucje kultury podległe samorządowi województwa podkarpackiego, tj. Muzeum Podkarpackie w Krośnie, Wojewódzka Biblioteka Pedagogiczna oraz miejskie instytucje kultury: Regionalne Centrum Kultur Pogranicza, Biuro Wystaw Artystycznych, Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Krośnieńska Biblioteka Publiczna. Ważnym ośrodkiem życia kulturalnego w mieście jest Regionalne Centrum Kultur Pogranicza (RCKP). Realizuje i prezentuje projekty artystyczne, wspiera pracę warsztatową oraz działania w zakresie edukacji i upowszechniania kultury. Organizuje miejskie artystyczne imprezy plenerowe, m.in. Karpackie Klimaty, Balony nad Krosnem, Letnie Niedziele w Rynku, Widowisko Obrzędowe Sobótka nad Wisłokiem.

W proces utrwalania dziedzictwa kultury niematerialnej wpisuje się również, działające w Krośnie Policealne Studium Animatorów Kultury, które jako jedyne w Polsce kształci w zawodzie animator kultury regionalnej. Istotną rolę w pielęgnowaniu dziedzictwa lokalnej kultury ludowej czy też lokalnej kuchni, pełni wspomniane już Etnocentrum Ziemi Krośnieńskiej, które oprócz działalności muzealno-wystawienniczej, spełnia również rolę edukacyjną.

• WYDARZENIA KULTURALNE

Krosno to miasto dynamicznie rozwijające się jako centrum kulturalno-turystyczne Podkarpacia. W ciągu roku odbywa się tu wiele wydarzeń, które przyciągają mieszkańców i gości swoją różnorodnością – od międzynarodowych festiwali muzycznych, przez imprezy plenerowe, po lokalne jarmarki i wystawy.

Każdego lata miasto tętni życiem dzięki serii atrakcji plenerowych. Już w maju odbywa się impreza **Balony nad Krosnem** – trzydniowe święto lotnicze i muzyczne, z pokazami balonów na lotnisku, nocnymi dyskotekami i warsztatami – wydarzenie łączące sportową pasję z rozrywką kulturalną. W czerwcu i lipcu na Rynku odbywają się cykliczne **Krośnieńskie Potańcówki** i plenery artystów miejskich, a także „Letni Ogródek Sztuki” – malarskie warsztaty dla dzieci i dorosłych.

Na przełomie lipca odbywa się wyjątkowy **Young Arts Festival** – święto muzyki i sztuki prezentujące twórcze eksperymenty. Coroczną imprezą są także **Karpackie Klimaty** – impreza folklorystyczno-muzyczna promująca muzykę pogórzańską.

Ponadto latem, od 20 lipca do 7 września, odbywa się **Krośnieński Festiwal Smaków** na Rynku – cykl niedzielnych wydarzeń tematycznych („Grill na Starówce”, „Smaki Świata”, „Słodkie Krosno”, „Swojskie Smaki”) z kuchniami z różnych kontynentów, muzyką oraz konkursami kulinarnymi.

Życie kulturalne miasta wzbogacają także wydarzenia edukacyjno-historyczne, jak **Święto Murów** – plenerowe spotkanie na Rynku w pierwszy weekend lipca, łączące rekonstrukcje historyczne, warsztaty rzemiosła i opowieści o przeszłości Krosna, oraz **Magiczna Noc Muzeów**, która w maju otwiera instytucje na wyjątkowe, darmowe zwiedzanie.

Na jesień przypada cykl wydarzeń w **Regionalnym Centrum Kultur Pogranicza**, gdzie odbywają się koncerty (kabarety, stand-up, muzyka klasyczna i rozrywkowa).

Nie brakuje również imprez tematycznych i sportowych: **Speedland Festival** – motoryzacyjne show na lotnisku dla fanów supersamochodów i driftingu, a także lokalne **rozgrywki Karpat Krosno** – drużyny piłkarskiej z 4 ligi, oferujące sportowy wymiar kultury.

Krośnieński kalendarz zamyka się jarmarkami staroci i rękodzieła – np. **Jarmark Staroci** przy Etnocentrum – oraz wydarzeniami sąsiedzkimi, jak Festiwal Sąsiedzki na Osiedlu Tysiąclecia

Razem te imprezy tworzą szeroki przekrój kulturalny miasta: od prestiżowych festiwali muzycznych, przez aktywizację przestrzeni miejskiej, po regionalną kuchnię i historię. Dzięki nim Krosno zyskuje pozycję atrakcyjnej destynacji turystycznej o bogatej ofercie, dostępnej przez cały rok.

5.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

W Krośnie działa szereg instytucji muzealnych i placówek dokumentujących i udostępniających dziedzictwo materialne regionu. Najważniejszymi z nich są: Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Muzeum Podkarpackie, Centrum Dziedzictwa Szkła, a także mniejsze, tematyczne jednostki muzealne i kolekcjonerskie.

Muzeum Rzemiosła w Krośnie ma swoją siedzibę w domu „Pod zegarem” – dawnej Fabryce Zegarów Wieżowych Michała Mięrowicza. Muzeum powstało w 1990 r., z inicjatywy krośnieńskiego środowiska rzemieślniczego i Cechu Rzemiosł Różnych. Muzealia gromadzono już od połowy lat 80., głównie dzięki darowiznom rzemieślników, władz miasta oraz Izby Rzemieślniczej w Rzeszowie. Główną ekspozycją muzealną jest wystawa „Dzieje rzemiosła Polski południowo-wschodniej”, prezentująca narzędzia, warsztaty i produkty związane z takimi profesjami jak: stolarstwo, zegarmistrzostwo, modniarstwo, tkactwo, fryzjerstwo, kowalstwo, szewstwo czy krawiectwo. Muzeum w 2023 r. zostało tymczasowo zamknięte z powodu generalnego remontu, w efekcie którego odtworzono tam Fabrykę Zegarów Wieżowych (otwartą dla zwiedzających w 2026 r.). Zbiory Muzeum z zakresu rzemiosła będą natomiast udostępnione zwiedzającym w nowym budynku – kamienicy przy ul. Blich 1, po zakończonych tam pracach remontowych. Ekspozycja zostanie udostępniona zwiedzającym w 2027 r. Od 2006 r. muzeum prowadzi także Piwnicę PodCieniami przy Rynku 5, służącą organizacji wystaw czasowych i wydarzeń kulturalnych. Udostępniana do zwiedzania jest również zabytkowa Wieża Farna z 1908 r., stanowiąca dzwonnice kolegiaty Świętej Trójcy. Drugą ważną instytucją jest **Muzeum Podkarpackie w Krośnie**, działające nieprzerwanie od 1954 r. Jego siedzibą jest zabytkowy pałac biskupi przy ul. J. Piłsudskiego 16 oraz budynek Towarzystwa Zgoda przy ul. J. Piłsudskiego 14. Placówka posiada liczne działy merytoryczne: archeologiczny, historyczny, artystyczny, historii szkła, historii oświetlenia, a także bibliotekę i działy edukacyjne. Szczególnie cenna jest kolekcja lamp naftowych – jedna z największych i najcenniejszych w Europie – prezentowana w ramach wystawy „Historia oświetlenia”. Oprócz tego w muzeum można zobaczyć ekspozycje: „Przeszłość ożywiona” (archeologia), „Z dziejów Krosna i regionu”, galerię twórców krośnieńskich XIX i XX w. oraz „Szkło podkarpackich hut”, ukazującą przemysł szklarski regionu.

Ważnym i unikalnym obiektem jest również **Centrum Dziedzictwa Szkła** – pierwsza w Polsce placówka zajmująca się tematyką szkła artystycznego i użytkowego w formie interaktywnej. CDS mieści się w dwóch lokalizacjach: główny budynek przy ul. Blich 2 oraz piwnice przedprożne zlokalizowane w zachodniej pierzei krośnieńskiego Rynku. Placówka umożliwia uczestnikom zwiedzania bezpośredni udział w pokazach hutniczych i warsztatach szklarskich, a także prezentuje wystawy stałe i czasowe poświęcone szklanemu rzemiosłu. W zbiorach CDS znajdują się dzieła wybitnych artystów związanych z Krosnem, m.in. Jerzego i Mateusza Marajów, Henryka i Rafała Ryszów, Pawła i Stanisława Jana Borowskich, Macieja Habrata czy Marzeny Krzemińskiej-Baluch. Centrum zdobyło liczne wyróżnienia turystyczne i kulturalne, m.in. tytuł Najlepszego Produktu Turystycznego Polski w 2013 r.

Poza trzema głównymi instytucjami muzealnymi, w Krośnie działa kilka mniejszych placówek o profilu tematycznym. **Muzeum Misyjne Sióstr Misjonarek św. Piotra Klawera**, działające od 2002 r. w budynku zakonnym zgromadzenia, prezentuje eksponaty przywiezione z czterech kontynentów: Afryki, Azji, Ameryki Łacińskiej i Australii. W zbiorach znajdują się m.in. stroje, ozdoby, instrumenty, broń i przedmioty codziennego użytku.

W Zespole Szkół Ponadpodstawowych nr 3 funkcjonuje **Muzealna Izba Motoryzacji**, dokumentująca historię pojazdów z lat 1950-1989. Kolekcja liczy ponad 80 jednośladów i samochodów, m.in. SHL z 1954 r., WFM z 1956 r., motorowery Osa, Żak, Komar oraz samochody Warszawa M20 i Syrena 103. Znajdują się tu

również pojazdy produkcji czechosłowackiej, niemieckiej i radzieckiej, a także silniki i podzespoły mechaniczne.

Ciekawym przykładem prywatnej inicjatywy jest **Muzeum Podkarpackich Pól Bitewnych**, założone przez Dorotę i Piotra Kiełtyków oraz Lesława Wilka. Otwarte w 2013 r., mieści się przy ul. Czajkowskiego 92. Ekspozycja obejmuje militaria z różnych okresów historycznych, prezentowane zarówno w budynku, jak i na wystawie półplenerowej. Częścią muzeum jest także największy w Krośnie schron przeciwlotniczy z czasów II wojny światowej, dostępny do zwiedzania.

Krosno może poszczycić się zróżnicowaną i stale rozwijaną ofertą muzealną. Od tradycyjnych ekspozycji historycznych i artystycznych po nowoczesne, multimedialne prezentacje szkła czy unikalne zbiory misyjne i motoryzacyjne – instytucje te odgrywają ważną rolę w zachowaniu, popularyzacji i twórczym interpretowaniu dziedzictwa miasta i regionu.

5.6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Miasta Krosno funkcjonują trzy z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5.6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Miasta Krosno znajduje się 125 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, w tym 7 stanowisk archeologicznych (Tabela nr 1) Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie miasta. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Miasta Krosna

LP.	ADRES	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTEKÓW
1	-----	historyczny układ urbanistyczny zespołu staromiejskiego miasta Krosna	A-376 z 27 sierpnia 2009 r.
2	-----	historyczny układ urbanistyczny części Krosna w rejonie ulic Kościuszki, Paderewskiego, Łukasiewicza	A-475 z 22 grudnia 2015 r.
3	ks. Stanisława Decowskiego 2	kościół parafialny p.w. NMP Królowej Polski	A-131 z 2 marca 1989 r.
4	ks. Stanisława Decowskiego 2	ogrodzenie oraz dwie kaplice przy murze wraz z przewiązkami w zespole kościelnym	A-1848 z 19 listopada 2025 r.
5	Franciszkańska 5	kaplica Oświęcimów w zespole klasztornym oo. Franciszkanów	A-1407 (d. 10) z 30 listopada 1947 r.

6	Franciszkańska 5	dzwonnica kościelna w zespole klasztornego oo. Franciszkanów	A-130 z 15 lipca 2005 r.
7	Franciszkańska 5	klasztor w zespole klasztornym oo. Franciszkanów	A-130 z 15 lipca 2005 r.
8	Franciszkańska 5	studnia w zespole klasztornym oo. Franciszkanów	A-130 z 15 lipca 2005 r.
9	Franciszkańska 5	kościół p.w. Nawiedzenia NMP w zespole klasztornym oo. Franciszkanów	A-1407 (d. 10) z 30 listopada 1947 r.
10	Franciszkańska 5	ogrodzenie z 2 bramkami w zespole klasztornego oo. Franciszkanów	A-130 z 15 lipca 2005 r.
11	Franciszkańska 9	dom	A-1258 z 26 czerwca 2014 r.
12	Franciszkańska 5	oficyna w zespole klasztornym O.O Franciszkanów	A-130 z 15 lipca 2005 r.
13	Forteczna	ogrodzenia zespołu klasztornego oo. Franciszkanów od strony ul. Fortecznej	A-1759 z 09.08.2022 r.
14	Seweryna Goszczyńskiego, dz. nr 2724, obr. Białobrzegi	Cmentarz Żydowski	A-1273 (d. A-338) z 26 maja 1995 r.
15	Grodzka 2	ochronka p.w. św. Józefa przy Zgromadzeniu SS. Józefitek, ob. Caritas	A-1308 (d. A-202) z 7 maja 1990 r.
16	Grodzka 4	dom	A-81 z 23 marca 2004 r.
17	Grodzka 6	dom, ob. Katolickie Liceum Ogólnokształcące	A-145 z 30 grudnia 1988 r.
18	Grodzka 15	Dom Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, ob. budynek nieużytkowany	A-109 z 21 kwietnia 1987 r.
19	Grodzka 41	pałac Kaczkowskich	A-128 z 30 grudnia 1988 r.
20	Grodzka 41	park pałacowy	A-128 z 30 grudnia 1988 r.
21	Kapucyńska 1	budynek Krośnieńskiego Towarzystwa Zaliczkowego	A-304 z 2 grudnia 1993 r.
22	Kazimierza Wielkiego 1 / Ordynacka 10	dom	A-1324 (d. A-243) z 3 lipca 1991 r.
23	Kazimierza Wielkiego 2	dom	A-880 z 10 sierpnia 2012 r.
24	Kolejowa 29a	dworzec kolejowy	A-75 z 28 sierpnia 2003 r.
25	Korczyńska	kościół pw. św. Wojciecha	A-146 z 16 maja 1989 r.
26	Tadeusza Kościuszki 14	dom	A-116 z 10 marca 1988 r.
27	Krakowska	Stary Cmentarz	A-41 z 5 stycznia 1984 r.
28	Augusta Lewakowskiego 1	dom, ob. budynek usługowy	A-278 z 20 października 2008 r.
29	Augusta Lewakowskiego 1	budynek gospodarczy, ob. budynek usługowy	A-278 z 20 października 2008 r.
30	Augusta Lewakowskiego 4	dom	A-311 z 22 lipca 1994 r.
31	Augusta Lewakowskiego 6	dom	A-98 z 25 czerwca 1986 r.
32	Augusta Lewakowskiego 16	dom	A-179 z 17 listopada 1989 r.
33	Augusta Lewakowskiego 22	dom	A-231 z 14 lutego 1991 r.
34	Augusta Lewakowskiego 24	dom	A-203 z 10 maja 1990 r.
35	Augusta Lewakowskiego 35	dom	A-132 z 20 stycznia 1989 r.
36	Lwowska 1	willa	A-1503 z 7 grudnia 2017 r.
37	Lwowska 6 (d. 14)	dom A. Lenika	A-1289 (d. A-292) z 20 maja 1993 r.
38	Lwowska 15	dom (dworek)	A-154 z 27 lipca 2006 r.
39	Lwowska 19	willa z ogrodem	A-171 z 11 sierpnia 2006 r.
40	Lwowska 19	pomnik (popiersie F. Chopina)	A-171 z 11 sierpnia 2006 r.
41	Lwowska 24	dom	A-36 z 16 grudnia 1983 r.
42	Ignacego Łukasiewicza 1	dom	A-136 z 23 lutego 1989 r.
43	Ignacego Łukasiewicza 5	dom	A-107 z 3 marca 1987 r.
44	Ignacego Łukasiewicza 5	budynek gospodarczy	A-107 z 3 marca 1987 r.

45	Adama Mickiewicza 8	dom	A-205 z 10 września 1990 r.
46	Romualda Mielczarskiego 9	pocztą	A-263 z 29 stycznia 1992 r.
47	Mostowa 5	dom	A-60 z 30 stycznia 1985 r.
48	Mostowa 5	budynek gospodarczy	A-60 z 30 stycznia 1985 r.
49	Nadbrzeżna 2	willa „Zacisze”	A-1043 (d. A-152) z 23 czerwca 1989 r.
50	Naftowa 18	dom, ob. budynek biurowy	A-1609 (d. 274) z 17 marca 1992 r.
51	Niepodległości 47	dom	A-484 (d. 100) z 27 czerwca 1986 r.
52	Ignacego Jana Paderewskiego 2	budynek Ubezpieczalni Społecznej, ob. dom	A-1205 (d. 108) z 9 kwietnia 1987 r.
53	Ignacego Jana Paderewskiego 4	budynek Ubezpieczalni Społecznej, ob. budynek usługowy	A-1205 (d. 108) z 9 kwietnia 1987 r.
54	Pawła z Krosna 8	rozlewnia piwa, ob. budynek mieszkalno-usługowy	A-1069 z 25 stycznia 2013 r.
55	Józefa Piłsudskiego 1/Rynek 23	dom	A-22 z 30 września 1982 r.
56	Józefa Piłsudskiego 5	kościół parafialny p.w. Św. Trójcy	A-1408 (d. 9) z 21 listopada 1948, a także wpis do rejestru zabytków przez LWKZ z 6 lutego 1931 r.
57	Józefa Piłsudskiego 5	dzwonnica w zespole kościoła p.w. Św. Trójcy	A-1408 (d. 9) z 21 listopada 1948, a także wpis do rejestru zabytków przez LWKZ z 6 lutego 1931 r.
58	Józefa Piłsudskiego 5	plebania w zespole kościoła p.w. Św. Trójcy	A-1408 (d. 9) z 21 listopada 1948, a także wpis do rejestru zabytków przez LWKZ z 6 lutego 1931 r.
59	Józefa Piłsudskiego 8	dom	A-1440 z 8 lutego 2017 r.
60	Józefa Piłsudskiego 14	Dom Towarzystwa Mieszczańskiego „Zgoda”, ob. Cech Rzemiosł Różnych	A-1230 z 27 lutego 2014 r.
61	Józefa Piłsudskiego 15	dom	A-369 z 2 października 1997 r.
62	Józefa Piłsudskiego 16	pałac biskupi, ob. Muzeum Podkarpackie	A-52 z 25 listopada 1952 r.
63	Józefa Piłsudskiego 19	Fabryka Zegarów Wieżowych Michała Mięslowicza, ob. Muzeum Rzemiosła	A-221 z 12 listopada 1990 r.
64	Józefa Piłsudskiego 23	dom	A-215 z 17 listopada 2008 r.
65	Pl. Konstytucji 3 Maja 2	kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Św. w zespole klasztornym O.O. Kapucynów	A-11 z 21 listopada 1948 r.
66	Pl. Konstytucji 3 Maja 2	klasztor O.O. Kapucynów	A-11 z 21 listopada 1948 r.
67	Pl. Konstytucji 3 Maja 2	ogród w zespole klasztornym O.O. Kapucynów	A-11 z 21 listopada 1948 r.
68	Pl. Konstytucji 3 Maja 2	mur ogrodzeniowy dziedzińca pielgrzymkowego, ogrodzenia frontowego w bramą i mur ogrodzeniowy ogrodu klasztoru w zespole klasztornym O.O. Kapucynów	A-1823 z 23.07.2024 r.
69	Pl. Konstytucji 3 Maja 3	dom	A-118 z 5 maja 1988 r.
70	Podkarpacka 1	dom	A-137 z 2 marca 1989 r.
71	ks. Jerzego Popiełuszki 103	pałac Trzeciejskich	A-130 z 16 stycznia 1989 r.
72	ks. Jerzego Popiełuszki 103	park w zespole pałacowym	A-130 z 16 stycznia 1989 r.
73	Wojciecha Roberta Portiusa 2 / Rynek	dom	A-21 z 30 września 1982 r.
74	Wojciecha Roberta Portiusa 4	kamienica	A-1470 z 24 czerwca 2017 r.

75	Prochownia 4	dom Dunikowskiego	A-175 z 9 listopada 1989 r.
76	Rynek 1	dom – kamienica, ob. PANS w Krośnie	A-1 z 21 września 1982 r.
77	Rynek 1a	dom – kamienica, ob. PANS w Krośnie	A-2 z 21 września 1982 r.
78	Rynek 2	dom – kamienica	A-3 z 21 września 1982 r.
79	Rynek 3	dom – kamienica	A-4 z 22.09.1982
80	Rynek 4	dom – kamienica	A-485 (d. 5) z 23 września 1982 r.
81	Rynek 5	dom – kamienica „Curia Praetoriana”	A-6 z 23 września 1982 r.
82	Rynek 6	dom – kamienica	A-7 z 24 września 1982 r.
83	Rynek 7	dom – kamienica „Wójtowska”	A-163 z 1 czerwca 1960 r.
84	Rynek 8	dom – kamienica	A-8 z 24 września 1982 r.
85	Rynek 9	dom – kamienica	A-1283 (d. 328) z 20 stycznia 1995 r.
86	Rynek 10	dom – kamienica	A-282 z 1 sierpnia 2008 r.
87	Rynek 11	dom – kamienica	A-1394 (d. 9) z 24 września 1982 r.
88	Rynek 12	dom – kamienica	A-10 z 24 września 1982 r.
89	Rynek 13	dom – kamienica	A-11 z 27 września 1982 r.
90	Rynek 14	dom – kamienica	A-12 z 27 września 1982 r.
91	Rynek 15	dom – kamienica	A-13 z 27 września 1982 r.
92	Rynek 16	dom – kamienica	A-529 (d. 14) z 28 września 1982 r.
93	Rynek 17	dom – kamienica	A-15 z 28 września 1982 r.
94	Rynek 18	dom – kamienica	A-16 z 28 września 1982 r.
95	Rynek 19	dom – kamienica	A-17 z 28 września 1982 r.
96	Rynek 20	dom – kamienica	A-18 z 29 września 1982 r.
97	Rynek 21	dom – kamienica	A-19 z 29 września 1982 r.
98	Rynek 22	dom – kamienica	A-20 z 29 września 1982 r.
99	Rynek 24 / Józefa Piłsudskiego 2	dom – kamienica	A-23 z 1 października 1982 r.
100	Rynek 25	dom – kamienica	A-24 z 1 października 1982 r.
101	Rynek 26	dom – kamienica	A-25 z 1 października 1982 r.
102	Rynek 27	dom – kamienica	A-26 z 1 października 1982 r.
103	Rynek 28/Juliusza Słowackiego 1	dom – kamienica	A-27 z 1 października 1982 r.
104	Henryka Sienkiewicza 12	Gmach Sądu	A-1361 (d. 239) z 7 czerwca 1991 r.
105	ks. Piotra Skargi 3	Seminarium Nauczycielskie Męskie, ob. Miejski Zespół Szkół nr 5	A-1188 (d. 336) z 1 sierpnia 1995 r.
106	Jana Stapińskiego 6	dom (dworek)	A-217 z 5 listopada 1990 r.
107	ks. Stanisława Staszica 1	dom	A-151 z 23 czerwca 1989 r.
108	ks. Stanisława Staszica 3-5 (d. 5)	willa z ogrodem	A-291 z 31 marca 1993 r.
109	ks. Stanisława Staszica 10	dom	A-31 z 23 listopada 2000 r.
110	ks. Stanisława Szpetnara 9	bursa Gimnazjum Miejskiego, murowana ob. Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych nr 2	A-111 z 25 sierpnia 1987 r.
111	Wojska Polskiego 4	dom	A-127 5 listopada 1989 r.
112	Wojska Polskiego 6-8	dom	A-124 z 9 września 1988 r.
113	Wojska Polskiego 10	dom	A-123 z 9 września 1988 r.
114	Wojska Polskiego 12	dom	A-129 z 6 grudnia 1989 r.
115	Wojska Polskiego 14	dom	A-125 z 10 października 1988 r.
116	Wojska Polskiego 22	dom „Wojnarówka”	A-133 z 3 lutego 1989 r.
117	kard. Stefana Wyszyńskiego	most na Badoniu	A-215 z 5 listopada 1990 r.

118	Żwirki i Wigury 3	budynek jadalni i sali gimnastycznej Szkoły Podoficerów Lotnictwa dla Młodzieży, ob. nieużytkowany	A-1444 z 15 lutego 2017 r.
-----	-------------------	--	----------------------------

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE

NR STAN. W MIEJSCOWOŚCI	NR AZP I NR STAN. NA OBSZARZE	RODZAJ STANOWISKA	CHRONOLOGIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW
1	110-74/51	Obszar Starego Miasta Krosna	okres prahistoryczny, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	C-1 z 13.12.2000 r.
		osada X-XI w., relikty dwóch budowli kamiennych (ratusz gotycki, ratusz renesansowy), elementy infrastruktury miejskiej oraz nawarstwienia i obiekty prahistoryczne	okres prahistoryczny (epoka kamienia, epoka brązu, okres lateński), wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	C-1 z 13.12.2000 r.
		relikty murów miejskich, skarpa i dziedziniec przykościelny oraz cmentarz w zespole kościoła farnego	średniowiecze	C-2 z 12.06.2006 r.
		relikty murów miejskich, fundamenty skrzydła klasztornego w zespole klasztoru O.O. Franciszkanów	późne średniowiecze, okres nowożytny	C-3 z 12.06.2006 r.
		zespół staromiejski, teren przy ul. Piłsudskiego, w sąsiedztwie kościoła farnego – relikty architektury murowanej (kamienica mieszczańska)	okres nowożytny	C-5 z 14.01.2009 r.
2	110-74/49	osada (ul. Grodzka 20)	okres lateński, kultura przeworska (?)	A-459 z 14.07.1969 r. A-a 11/90
3	110-74/52	osada (wzniesienie „Góra garncarska”)	okres rzymski	A-449 z 23.12.1968 A-a 7/90

5.6.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detale architektoniczne. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujące historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu Miasta Krosna wpisane zostały do rejestru zabytków ruchomych (Tabela nr 2). Stanowią one wyposażenie kościołów, zabytkowe nagrobki oraz obiekty małej architektury.

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Miasta Krosna

LP.	MIEJSCE PRZECHOWYWANIA, ADRES	OBIEKT	NE REJESTRU ZABYTEKÓW
1	kościół farny	wyposażenie kaplicy śś. Piotra i Pawła przy kościele farnym	B-466 z 24.09.1998 r. (stary nr B-14)
2	kościół farny	wyposażenie i wystrój kościoła parafialnego	B-95 z 21.04.2004 r.
3	kościół farny	stelle i Stacje Drogi Krzyżowej w kaplicy św. Anny	B-995 z 22.02.2021 r.
4	kościół klasztorny oo. franciszkanów	4 nagrobki przyściennie we wnętrzu kościoła: Jana Kamienieckiego (po 1560), Barbary z Kamienieckich - Mniszchowej (po 1580), Jana i Elżbiety Jędrzejowskich (ok. 1595), Jadwigi z Włodków - Firlejowej (1611)	B-410 z 02.10.1998 r. (stary nr B-15)
5	kościół klasztorny oo. franciszkanów	wyposażenie wnętrza	B-213 z 03.01.2008 r.
6	kościół klasztorny br. mn. franciszkanów	obrazy z retabulum ołtarza w kaplicy p.w. MB Różańcowej przy kościele	B-286 z 07.04.2010 r.
7	kościół klasztorny br. mn. franciszkanów	malowidło ściennie „Chrystus Ukrzyżowany” z fasady kościoła, portal kamienny we wschodniej elewacji kościoła	B-154 z 27.04.2006 r.
8	kościół klasztorny br. mn. franciszkanów	tablica epitafijna Innocentego Bartha z wnętrza	B-284 z 18.03.2009 r.
9	kościół klasztorny br. mn. franciszkanów	organy piszczałkowe wraz z prospektem oraz parapetem chóru muzycznego	B-652 z 14.02.2014 r.
10	kościół klasztorny i klasztor br. mn. franciszkanów	wyposażenie ruchome kościoła i klasztoru, wraz z malowidłami w kościele	B-802 z 09.11.2016 r.
11	kościół klasztorny br. mn. franciszkanów	polichromia w chórze zakonnym	B-346 z 20.05.2010 r.
12	kościół parafialny św. Wojciecha	wyposażenie drewnianego kościoła parafialnego	B-81 z 01.10.2003 r.
13	kościół parafialny św. Wojciecha	parapet chóru muzycznego	B-330 z 16.02.2010 r.
14	ul. Białobrzaska 57	kapliczka przydrożna – św. Józef z Dzieciątkiem i św. Maria Magdalena – dz. nr 2404	B-804 z 01.12.2016 r.
15	ul. hetm. S. Żółkiewskiego 41	figura przydrożna MB Niepokalanie Poczętej z 1905 r.	B-11 z 10.12.1999 r.
16	ul. Krakowska 151	kapliczka przydrożna wraz z figurą Matki Boskiej	B-135 z 23.12.2005 r.
17	ul. Ignacego Jana Paderewskiego	kapliczka Matki Bożej Niepokalanej	B-275 z 10.11.2009 r.
18	ul. Elizy Orzeszkowej 17	figura przydrożna Najświętsze Serce Pana Jezusa	B-397 z 24.02.2011 r.
19	ul. Stanisława Moniuszki obok domu nr 56, naprzeciw domu nr 85 (na działce nr 2055)	kapliczka słupowa w figurą MB	B-419 z 02.08.2011 r.

LP.	MIEJSCE PRZECHOWYWANIA, ADRES	OBIEKT	NE REJESTRU ZABYTKÓW
20	ul. kard. Stanisława Wyszyńskiego – cmentarz komunalny	grobowiec rodzinny Paczosów w obrębie kwatery C1	B-571 z 29.01.2013 r.
21	ul. Grodzka - kapliczka	kapliczka przydrożna – Święta Rodzina – dz. nr 2950/12	B-952 z 14.10.2019 r.
22	ul. Lwowska 1 - willa	malowidło Personifikacja Sztuk Pięknych	B-989 z 28.01.2021 r.
23	ul. Lwowska 1	drzwi na piętrze willi	B-1077 z 14.11.2023 r.
24	kościół parafialny pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski - Krosno Polanka	polichromia kaplicy św. Józefa pomnik ku czci poległych w I wojny światowej i wojny polsko-bolszewickiej	B-175 z 19.02.2007 r.
25	kościół parafialny pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski - Krosno Polanka	instrument organowy wraz z prospektem i szafą organową	B-580 z 28.01.2013 r.
26	kościół parafialny Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski - Krosno Polanka	wyposażenie ruchome oraz malowidła ściennie	B-860 z 18.08.2017 r.

Najbardziej wartościowa grupa zabytków ruchomych z terenu Miasta Krosna należy do wyposażenia świątyń i klasztorów: kościoła farnego pw. Św. Trójcy, kościoła i klasztoru, oo. Franciszkanów, kościoła i klasztoru oo. Kapucynów, dawnego kościoła parafialnego p.w. św. Wojciecha, kościoła parafialnego pw. NMP Królowej Polski, kaplicy Emaus. Kolejna grupa zabytków ruchomych to nagrobki krośnieńskich nekropolii (Starego Cmentarza, cmentarza przy ul. Stefana Wyszyńskiego i kirkutu) oraz pomniki, kapliczki oraz figury przydrożne położone na terenie miasta.

• MALARSTWO MONUMENTALNE

W 1994 r. czasie prac konserwatorskich prowadzonych przy nagrobku Barbary z Kamienieckich Mniszchowej w prezbiterium kościoła franciszkanów natrafiono na ślady polichromii na ścianie za monumentem. W wyniku przeprowadzonych badań konserwatorskich zostały odkryte najstarsze zachowane na terenie Krosna malowidła. Odsłonięto dwie zróżnicowane chronologicznie, nałożone na siebie warstwy. Pierwsza, starsza przedstawiająca Męczeństwo św. Sebastiana, datowana jest na ok. 1400 r. Druga młodsza, interpretowana jako malowane epitafium Jana Kamienieckiego z przedstawieniem Adoracji św. Anny Samotrzeć powstała prawdopodobnie po 1513 r. Próba rozdzielenia warstw polichromii mogłaby spowodować ich uszkodzenie, dlatego zdecydowano na ukazanie II warstwy, którą translokowano na ścianę kaplicy.

Z zakresu malarstwa monumentalnego należy także wymienić fragmenty XVI-wiecznej dekoracji malarskiej kaplicy Matki Boskiej Szkaplerznej i zakrystii kościoła farnego w Krośnie datowane na ok. 1541 r. W kaplicy przedstawiono sceny z Ewangelii i apokryfów, ornament kandelabrowy, natomiast w zakrystii są to interesujące późnogotyckie-renesansowe dekoracje roślinne wzorowane na ówczesnych zielnikach.

Stylistykę późnobarokową reprezentuje, wykonana przez miejscowego malarza Andrzeja Kucharskiego oraz Antoniego Smuglewicza w 1808 r., w stylu iluzjonistyczno-klasycystycznym polichromia w kościele Kapucynów. Malowidła te zostały odsłonięte i są po konserwacji. Autorstwa tychże jest również polichromia w chórze klasztornym, której odkrywki zostały ukazane podczas prac badawczych w 2003 r. Z końca XIX w. pochodzi polichromia figuralna prezbiterium świątyni franciszkańskiej autorstwa popularnego wówczas rzeszowskiego malarza Jana Tabińskiego. Na przełom XIX/XX w. datuje się neobarokową polichromię w kaplicy pw. Matki Bożej Różańcowej przy tym kościele. Interesującym przykładem XX-wiecznej sakralnej polichromii figuralnej jest realizacja Wojciecha Sawilskiego w kościele pw. NMP Królowej Polski na przedmieściu Polanka.

Poza architekturą sakralną dekoracje ścienne ozdabiały również domy prywatne oraz budynki użyteczności publicznej. Z początku XX w. pochodzą fragmenty polichromii w domu malarza Stanisława Bergmana (ucznia Stanisława Matejki) przy ul. ks. S. Staszica 1 autorstwa artysty.

Zachowały się również w mieście sgraffitowe dekoracje elewacji zewnętrznych budynków. Na dawnym budynku Towarzystwa Zaliczkowego (bud. 1893-1894) dekorację o tematyce naftowej i tkackiej wykonał Franciszek Daniszewski. W tej technice ozdobiona jest również elewacja domu mieszkalnego (1898-1899, 1908) rzeźbiarza Andrzeja Lenika wykonana przez właściciela wraz z Sewerynem Bieszczadem, a przedstawiająca personifikacje sztuk pięknych z łacińską sentencją.

• MALARSTWO

Najcenniejszym dziełem sztuki średniowiecznej na terenie Krosna jest późnogotycki, malowany na desce obraz Koronacji Matki Boskiej znajdujący się w kościele farnym (przed 1480 r.). Na ok. 1500 datuje się kolejne dzieło – obraz Matka Boska z Dzieciątkiem w typie Hodegetrii z tegoż kościoła.

Malarstwo XVI-wieczne to m.in. wczesnorenesansowy obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem tzw. Piekarskiej z fary z kaplicy Matki Boskiej Szkaplerznej. Bardzo bogato przedstawia się malarstwo XVII-wieczne na terenie Krosna. Wiele przykładów dostarcza kościół farny pw. Trójcy Świętej. W ołtarzu głównym znajduje się cenny obraz Adoracja Trójcy Świętej i Matki Boskiej przez Wszystkich Świętych przypisywany Tomaszowi Dolabelli. Natomiast na ścianach kościoła umieszczono wyjątkowy zespół ponad dwudziestu obrazów mający dużą wartość artystyczno-historyczno-obyczajową o charakterystycznych dla tego okresu cechach aktualizacji i aktualizmu. Ważnym przykładem typowego portretu sarmackiego są przedstawienia Porcjuszów w kaplicy tej rodziny, np. w ołtarzu w kaplicy Oświęcimów obraz Wskrzeszenie Piotrawina przez św. Stanisława ze sportretowanymi postaciami rodziny Oświęcimów. Interesujący przykład malarstwa religijnego z mocnym akcentem świeckim wyrażonym w przedstawionych osobach tego zasłużonego dla Krosna rodu. W tejże kaplicy znajdują się również wysokiej klasy portrety członków rodziny fundatora przypisywane m.in. Bartłomiejowi Strobłowi.

Należy także wymienić czczony obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem tzw. Murkowej z kościoła oo. Franciszkanów. Pierwotnie znajdujący się na elewacji kościoła, we wschodniej części elewacji frontowej, został w wyniku coraz szerszego kultu jakim obdarzano przedstawienie przeniesiony do ołtarza głównego w 1779 r.

Wspomniany już malarz Jan Tabiński (1837-1915), który pozostawił po sobie wiele realizacji religijnych na terenie ówczesnej diecezji przemyskiej, w Krośnie wykonał także Stacje Drogi Krzyżowej znajdujące się w kościele farnym oraz obrazy w ołtarzach bocznych w świątyni oo. Kapucynów.

• RZEŻBA

Omawiając rzeźbę na terenie Krosna w pierwszym rzędzie należy wymienić przykłady realizacji gotyckich: znajdujące się w krośnieńskiej farze - Grupa Ukrzyżowania z tęczą (1 ćw. XVI w.) Madonna z Dzieciątkiem z ołtarza bocznego oraz figura nieznanej świętej (1 ćw. XVI w.). Na I poł. XVI w. datuje się rzeźbę św. Mikołaja w kościele św. Wojciecha.

Bardzo dobrze prezentuje się zbiór rzeźby barokowej. Okres wczesnego baroku reprezentują rzeźby nastaw ołtarzowych fary pochodzących z ok. połowy XVII w. Z początku XVIII w. pochodzi jeden z największych w południowej Polsce zespół płaskorzeźbionych w drewnie, figuralnych antepediów z kościoła farnego i z kościoła św. Wojciecha.

W kościele farnym znajduje się najstarszy na terenie Krosna przykład sztuki sepulkralnej w postaci późnogotyckiej heraldycznej tablicy nagrobnej biskupa Stanisława Tarły (1 poł. XVI w.). Z tej świątyni pochodzi również wczesnobarokowy nagrobek Jana i Zofii z Lizęgów Skotnickich (1 ćw. XVII w.), architektoniczny z przedstawionymi klęczącymi postaciami kolatorów krośnieńskiej Fary.

Duże znaczenie dla sztuki polskiej posiadają architektoniczne nagrobki z kościoła franciszkańskiego, począwszy od nagrobka Jana Kamienieckiego (ok. 1560-73 r.) - najstarszego sygnowanego dzieła włoskiego rzeźbiarza Jana Marii Padovano, który jest wybitnym przykładem sztuki sepulkralnej renesansu. Jakub Trwały ze Lwowa wykonał natomiast późnorenesansowy nagrobek Barbary z Kamienieckich Mniszchowej (4 ćw. XVI w.). Nagrobek Jana Jędrzejowskiego (ok. 1550-1596 r.) przypisywany włoskiemu rzeźbiarzowi Santi

Gucciemu. Kolejny włoski artysta to Giovanni Lucano Reitano autor wczesnobarokowego nagrobka Jadwigi z Włodków Firlejowej (1611 r.).

Okres przełomu XIX i XX w. to okres działalności w Krośnie dużej pracowni rzeźbiarskiej Andrzeja Lenika. Wykonał on wyposażenie do wielu kościołów, głównie poza Krosnem. W mieście m.in. odnowił stiuki w kaplicy Oświęcimów oraz dekoracje stiukowe w kościele Św. Trójcy. W tym czasie tworzyli także Stanisław Janik (ołtarze w kościele kapucynów), Piotr Kędzierski i Karol Hukan (uczeń Lenika).

Sztukę lat 30. XX w. reprezentuje ciekawe wyposażenie kościoła pw. NMP Królowej Polski – ołtarze wg projektu Janiny Reichertówny, ambona autorstwa Mariana Osińskiego (projektanta kościoła), konfesjonały, ławki.

• DEKORACJA ARCHITEKTONICZNA

Z epoki renesansu pochodzi bogato dekorowany portal w kamienicy Wójtowskiej w formie półkolistej arkady. W kluczu gmerek z inicjałami ówczesnego właściciela kamienicy. W zwieńczeniu dekorowany tarczą z orłem polskim oraz monogramem Zygmunta Starego. W kamienicy Roberta Wojciecha Portiusa zachował się późnorenesansowy portal dekorowany w podłuchu kasetonami i rozetami. W kluczu data 1640 i monogramy właścicieli.

Krosno może się pochwalić wybitnym dziełem sztukatorstwa jakim jest dekoracja kaplicy Oświęcimów. Najwybitniejsze, źródłowo potwierdzone dzieło Giovanniego Battisy Falconiego, powstałe w 1647 r. Wysokiej klasy artystycznej dekoracje w formie ornamentyki architektonicznej, z kartuszami podtrzymywanymi przez postaci aniołków, płaskorzeźbionymi postaciami putt i Matki Boskiej z Dzieciątkiem, bogatym fryzem z dekoracją roślinną i panopliami.

• RZEMIOSŁO ARTYSTYCZNE

Na terenie Krosna w XVII i pocz. XVIII w. prężnie rozwinęła się sztuka snycerska, której wytworem są odznaczające się wysokim poziomem artystycznym nastawy ołtarzowe, antepedia, stalle. Zachowały się wyjątkowej klasy, bogato dekorowane ołtarze z fary. Ołtarz główny z interesującym tabernakulum (przerobione w 1756 r.) w formie ośmiobocznej świątyni oraz ołtarze boczne przy łuku tęczowym z II ćw. XVII w., pozostałe z ok. połowy XVII w., stalle radzieckie i ławy kolatorskie Porcjusza o bogatej dekoracji snycerskiej i malarskiej, manierystyczna ambona. XVIII w. reprezentują atektoniczne ołtarze w formie tond z przedstawieniami, obramionych bujną dekoracją floralną z postaciami putt będące na wyposażeniu fary i kościoła św. Wojciecha, pochodzące z nie istniejącego kościoła jezuitów.

W kościołach farnym i kapucyńskim zachowały się duże zbiory szat liturgicznych z przełomu XVI/XVII w., XVII, XVIII w. Na uwagę zasługują 4 ornaty z 2 poł. XVIII w., wykonane w technice gobelinu przez manufakturę Romerów w Bieździadce, znajdujące się u kapucynów.

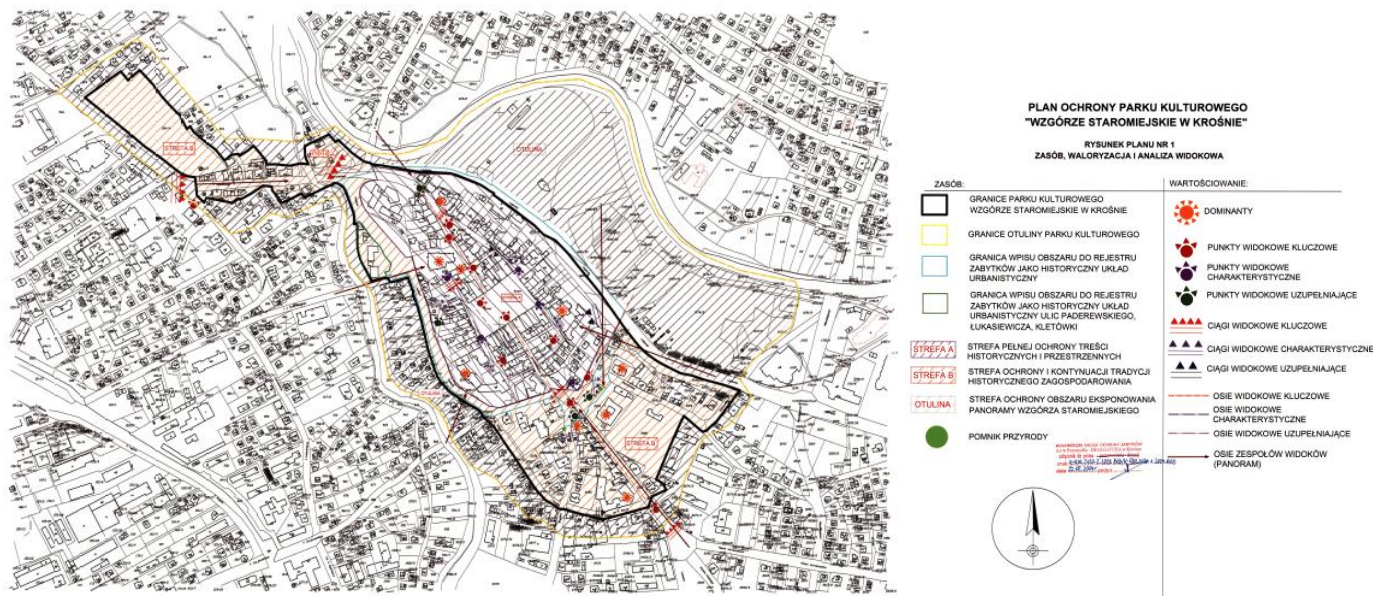
Z bogatych fundacji Wojciecha Roberta Portiusa dla kościoła farnego, z dziedziny rzemiosła artystycznego należy wymienić jedną z najstarszych cynowych chrzcielnic z 1634 r. oraz trzy dzwony w dzwonnicy wybudowanej dzięki staraniom tego wybitnego kupca. Dzwony datowane na 1639 r. nazwano imionami Urban, Jan i Marian. Urban dekorowany przedstawieniem Trójcy Św., gmerkiem fundatora oraz nazwiskami ludwisarzy Szczepana Mautela i Jerzego Oliviera, jest jednym z największych dzwonów w Polsce. Kolejny Jan ozdobiony jest plaketkami z Ukrzyżowaniem i św. Robertem, trzeci Marian – plaketkami z Matką Boską Niepokalaną Poczetą oraz gmerkiem Portiusa.

Sztuka witrażu reprezentowana jest przez dzieło wykonane przez Zakład S.G. Żeleńskiego w Krakowie (kościół p.w. NMP Królowej Polski, wyk. 1935 r. wg proj. W. Jastrzębskiego i Jana Śliwińskiego).

5.6.3. Park Kulturowy – Wzgórza Staromiejskie w Krośnie

Zgodnie z Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie i opiece nad zabytkami Park Kulturowy stanowi jeden z rodzajów form ochrony zabytków. Celem utworzenia parku kulturowego jest ochrona krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

„Park Kulturowy Wzgórze Staromiejskie w Krośnie” został utworzony na mocy Uchwały Nr IV/111/2019 Rady Miasta Krosna z dnia 25 stycznia 2019 r. Został on podzielony na dwie strefy: Strefę A obejmującą tereny Wzgórza Staromiejskiego oraz Strefę B obejmującą pozostałe tereny w granicach Parku.

Rys. nr 1. Granice parku kulturowego w Krośnie

Głównym celem utworzenia parku była poprawa jakości przestrzeni publicznej oraz zagwarantowanie ochrony historycznej części miasta. Ustalenia jakie zostały wprowadzone na terenie Parku Kulturowego Wzgórze Staromiejskie pozwalają na zmniejszenie skali problemów estetyczno-przestrzennych, związanych z szyldami reklamowymi, urządzeniami technicznymi, lokalizacją małej architektury, prowadzeniem prac budowlanych, organizacją imprez, prowadzeniem ogródków gastronomicznych oraz usług handlu. Zgodnie z §3, ust. 1. materialne i krajobrazowe dziedzictwo kulturowe na obszarze Parku chroni się poprzez:

- 1) zachowanie i ekspozycję dziedzictwa kulturowego i krajobrazu historycznego układu urbanistycznego Krosna,
- 2) ochronę historycznej linii zabudowy oraz form architektonicznych,
- 3) ochronę funkcjonalną i kompozycyjną zieleni miejskiej, szczególnie historycznych ogrodów, skwerów oraz zieleni stoków Wzgórza Staromiejskiego, z dopuszczeniem rewaloryzacji terenów zielonych,
- 4) ochronę osi, ciągów i punktów widokowych umożliwiających bliskie i dalekie widoku na charakterystyczne elementy zagospodarowania obszary, ze szczególnym uwzględnieniem widoków na Wzgórze Staromiejskie, oraz widoków z obszaru Parku na charakterystyczne elementy zagospodarowania miasta,
- 5) ochronę krajobrazu kulturowego poprzez przeciwdziałanie nadmiernej rozbudowie działalności handlowej i usługowej, ingerującej w formę architektoniczną obiektów zabytkowych bądź zakłócającej ich ekspozycję, jak również ingerującej lub zakłócającej możliwość ekspozycji przestrzeni publicznej lub sprzecznej z tradycją kulturową Parku i związaną z nią estetyką,
- 6) wprowadzenie na mocy niniejszej uchwały zakazów i ograniczeń w zakresie prowadzenia robót budowlanych, działalności handlowej i usługowej, umieszczania nośników reklamowych i nośników informacji wizualnej oraz zbierania odpadów,
- 7) dążenie do ograniczenia ruchu pojazdów w obrębie najstarszej części miasta.
- 8) W 2024 r. został uchwalony plan ochrony parku – Uchwała Nr LXVIII/1927/24 Rady Miasta Krosna z dnia 29 lutego 2024 r. w sprawie zatwierdzenia „Planu Ochrony Parku Kulturowego Wzgórze Staromiejskie w Krośnie”.

5.7. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (* Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Właściele zabytków mają obowiązek pokrywania kosztów badań archeologicznych jedynie w przypadku prowadzenia własnej inwestycji.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Miasta Krosna została opracowana w 2013 r. W 2019 r. została zaktualizowana i przyjęta Zarządzeniem Nr 828/20 Prezydenta Miasta Krosna z dnia 16 października 2020 r. w sprawie przyjęcia aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Krosna.

Zmiany w GEZ:

- Zarządzenie Nr 875/20 Prezydenta Miasta Krosna z dnia 30 listopada 2020 r. w sprawie zmian w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Krosna;
- Zarządzenie Nr 2278/23 Prezydenta Miasta Krosna z dnia 30 listopada 2023 r. w sprawie zmian w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Krosna;
- Zarządzenie Nr 278/24 Prezydenta Miasta Krosna z dnia 18 grudnia 2024 r. w sprawie zmian w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Krosna;
- Zarządzenie Nr 2399/24 Prezydenta Miasta Krosna z dnia 1 marca 2024 r. w sprawie zmian w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Krosna;
- Zarządzenie Nr 493/25 Prezydenta Miasta Krosna z dnia 14 maja 2025 r. w sprawie zmian w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Krosna;
- Zarządzenie Nr 786/26 Prezydenta Miasta Krosna z dnia 2 lutego 2026 r. w sprawie zmian w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Krosna;
- Zarządzenie Nr 862/26 Prezydenta Miasta Krosna z dnia 30 marca 2026 r. w sprawie zmian w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Krosna.

Przy opracowaniu GPOnZ dokonano aktualizacji ewidencji. Ewidencja została opracowana zgodnie z zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Spis obiektów ujętych w GEZ zawiera Załącznik nr 1 i nr 2.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

5.7.1. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Od końca lat 70. XX w. wdrażany był program AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski – podział terenu całej Polski na pola, na których prowadzi się archeologiczne badania powierzchniowe. Bardziej szczegółowe badania prowadzone są w formie badań ratowniczych i nadzorów archeologicznych nad pracami inwestycyjnymi. Nie jest to zbiór zamknięty i nie można wykluczyć, iż w wyniku dalszej weryfikacji i prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady działalności człowieka.

Wśród zabytków archeologicznych wyróżnić można dwa typy: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to wszelkiego rodzaju przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, zarówno wytwory pracy ludzkiej, takie jak naczynia, narzędzia, ozdoby, broń itp., jak i tzw. ekofakty – występujące na stanowisku pozostałości organiczne i nieorganiczne pochodzące ze środowiska naturalnego.

Stanowiska na terenie Miasta Krosna zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski: 109-73, 110-73, 110-74, 111-73, 111-74. Skutkiem tego było odkrycie 84 stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków (Załącznik nr 2). Wśród stanowisk na terenie miasta występuje 7 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

Wśród stanowisk położonych na terenie miasta wyróżniono cmentarzysko szkieletowe, osady, ślady i punkty osadnictwa. Pochodzą z nich różnorodne materiały ruchome: fragmenty naczyń, narzędzia kamienne i krzemienne, wyroby metalowe, monety, itp. ze wszystkich epok pradziejowych oraz średniowiecza i czasów nowożytnych. Część znalezisk ma dość ściśle określoną chronologię, a wyjątkowo nawet przyporządkowana jest odpowiednim kulturom. Ze znacznej ilości stanowisk zebrano mało charakterystyczny materiał, który sklasyfikowano ogólnie w przedziale prahistoria. Nie pozwala on także dzisiaj na dokładniejsze określenie

chronologii. Kilka stanowisk nie ma dokładnej lokalizacji. Stanowiska te zostały wyróżnione na podstawie luźnych znalezisk, których miejsce odkrycia nie jest w stanie zweryfikować w terenie.

Najstarszy odcinek dziejów człowieka stanowi starsza epoka kamienia – paleolit. Z terenu Krosna znane jest tylko jedno stanowisko nr 82 (AZP 111-74/59), z którego pochodzi narzędzie krzemienne z paleolitu schyłkowego.

Stanowiska z młodszej epoki kamienia – neolitu, będące pozostałościami osad lub obozowisk występują już nieco częściej. Wynikało to z osiadłego trybu życia rolniczych społeczności oraz pojawienia się ceramiki, która obok wyrobów kamiennych stała się głównym wyznacznikiem lokalizacji w terenie śladów osadnictwa. Na terenie Krosna zlokalizowano kilkanaście takich stanowisk, z których tylko nieliczne można jednoznacznie łączyć z konkretnymi kulturami neolitycznymi. Do takich należy stanowisko nr 16 (AZP 110-74/48) będące cmentarzyskiem szkieletowym kultury ceramiki sznurowej, nr 30 (AZP 110-74/46) będącym śladem osadnictwa kultury wstęgowej rytej, nr 33 (AZP 110-74/66) będącym śladem osadnictwa kultury ceramiki sznurowej oraz nr 67 (AZP 111-74/44) będącym śladem osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej rytej. Sporą część stanowisk, z których pochodzą wyroby z krzemienia, rogowca lub margla, tylko ogólnie można datować na okres neolitu lub początek epoki brązu.

Stanowiska datowane na epokę brązu występują w kilku horyzontach chronologicznych. Z wczesnej epoki brązu zarejestrowano jedynie pojedyncze drobne wyroby kamienne. Jednym z ciekawszych znalezisk jest krzemienno-grochowy grodzisko ze stan. 76 (AZP 111-74/53). Intensyfikacja osadnictwa następuje od środkowej epoki brązu (XIII w. p.n.e.) do wczesnej epoki żelaza (VIII-V w. p.n.e.) wraz z rozwojem grupy tarnobrzeskiej i nasileniem oddziaływań zakarpaccich (m.in. kultury Gawa). Na analizowanym obszarze nie znajduje to jednak wyraźnego odbicia, gdyż ślady w postaci skorup naczyń, o cechach tego okresu, wystąpiły jedynie na trzynastu stanowiskach. Wpływy kultur południowych zaobserwowano w materiale z obiektu osadowego odsłoniętego na krośnieńskim Rynku, stan. 1 i w niedalekiej Korczynie.

Na terenie Krosna odkryto również ślady związane z osadnictwem celtyckim, datowanym na III-I w. p.n.e. W prostokątnym palenisku odkopanym na Rynku (stan. nr 1, AZP 110-74/51) odkryto m.in. fragment ceramiki grafitowej. W czasach odpowiadających okresowi rzymskiemu i wędrówek ludów (I-V w. n.e.) zanotowano stanowiska osadowe kultury przeworskiej, w tym także z elementami wskazującymi na pewne wpływy ludów południowych (Daków). Takich obserwacji dokonano podczas badań prowadzonych na terenie budowy szpitala wojewódzkiego – stan. nr 19 (AZP 110-74/35). Wspomnieć należy także o znajdującej się w rejestrze zabytków osadzie garncarskiej ?? w dzielnicy Białobrzegi – stan. nr 3 (AZP 110-74/52). Ważnymi znaleziskami są monety, przy czym najciekawszy, a zarazem bardzo dyskusyjny, choćby ze względu na kontekst i skład, jest tzw. skarb z Turaszówki, stan. 42 (110-73/4), zawierający egzemplarze celtyckie z terenów Hiszpanii z I w. p.n.e., denary rzymskie z pierwszych wieków naszej ery, jak i nowożytnie monety arabskie. Żelazny grot oszczepu z ul. Kolejowej, stan. 14, może być elementem wyposażenia grobu, a zarazem świadectwem istnienia cmentarzyska. Dyskusyjnym znaleziskiem jest również brązowa figurka bogini irańskiej Annahity, znaleziona jakoby w Suchodole – stan. nr 57 (AZP 111-74/34).

Najstarsza faza wczesnego średniowiecza nie jest reprezentowana w materiałach pozyskanych na terenie Krosna. Dopiero okres plemienny, a przede wszystkim wczesnopaństwowy charakteryzuje się istnieniem bardziej intensywnego osadnictwa. Znanych jest kilkanaście stanowisk z tego czasu ze sporą ilością materiału ceramicznego. Wyjątkowo cenne znaleziska stanowią miecz z Turaszówki z poł. XIII w. – stan. 40 (AZP 110-73/2), czy też enkolpion brązowy z podziemi kościoła św. Wojciecha – stan. 6 (AZP 110-74/50). Znaleziska te pochodzą z czasów poprzedzających lokację miasta. Najstarsza wzmianka o rolniczej osadzie krośnieńskiej należącej do biskupstwa lubuskiego datowana jest na 1282 r. Kwestią do końca nie rozstrzygniętą jest jej lokalizacja. Czy był to rejon kościoła św. Wojciecha, czy też teren Rynku i starówki wyjaśnią być może dalsze badania. Ślady słowiańskiej osady z XI w. odkryto na krośnieńskim rynku. Lokacja na prawie niemieckim, która nastąpiła po 1340 r. objęła teren wzniesienia w widłach Wisłoka i Lubatówki, w niedługim czasie otoczonym murami miejskimi. Władza krośnieńskiego wójta już wówczas obejmowała wsie: Białobrzegi, Głowienka, Suchodół i Krościenko Niżne, obecne, z wyjątkiem Głowienki, dzielnice miasta. W trakcie badań powierzchniowych zarejestrowano tam również ślady osadnictwa średniowiecznego.

Z późnego średniowiecza i czasów nowożytnych pochodzi duża ilość materiałów ruchomych. W latach 1999-2001 na Rynku miasta archeolodzy przeprowadzili zakrojone na szeroką skalę badania wykopaliskowe. Objęły one swym zasięgiem prawie 20% powierzchni placu. Ujawnione podczas szerokoprzestrzennych badań relikty murowanych budowli, o których wcale bądź niewiele wspominały źródła historyczne, pozostałości średniowiecznej infrastruktury miejskiej oraz dziesiątki tysięcy zabytków ruchomych pozwalają w nowym świetle ujrzeć początki Krosna i czasy jego największego rozkwitu. Wiele przedmiotów ma charakter unikatowy, świadczący o wysokiej pozycji miasta w hierarchii średniowiecznych ośrodków miejskich Polski południowej. Wykonywane przez krośnieńskie Muzeum badania archeologiczne, zlecone i finansowane przez Gminę Krosno, wspierał finansowo także Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków. Głównym celem było jak najpełniejsze rozpoznanie archeologiczne Rynku, jego kształtu i wielkości, zabudowy oraz wyglądu w poszczególnych okresach. W trakcie badań odsłonięto nawarstwienia odzwierciedlające kształtowanie się rynku i jego wygląd w różnych epokach, natrafiono na relikty budowli kamiennych i drewnianych oraz inne urządzenia infrastruktury miejskiej.

W obrębie krośnieńskiego starego miasta nie ma miejsc, w których prowadzenie prac ziemnych nie ujawniłoby pozostałości pradziejowej oraz historycznej działalności człowieka. Wiele kwestii wymaga dalszego prowadzenia badań archeologicznych, aby możliwe było ich pełne rozpoznanie. Są to m.in. dokładny przebieg murów miejskich oraz położenie bram miejskich, zasięg cmentarza przy kościele farnym, dokładna lokalizacja kościoła O.O. Jezuitów czy też lokalizacja i dokumentacja nieistniejącej już architektury miejskiej.

Wszystkie stanowiska wymagają dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych. Obecnie program AZP się zakończył, planowany jest program AZP+ (prowadzony przez NID), mający na celu dodatkową weryfikację stanowisk archeologicznych. Odkrycia nowych stanowisk może nastąpić przede wszystkim w wyniku prowadzenia wszelkich prac ziemnych podczas nowych inwestycji, przypadkowych odkryć.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta lub wsi o metryce średniowiecznej/nowożytnej powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisano do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

Zgodnie z art. 33. ust. 1 „Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta)”.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 3 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Miasta Krosno.

Tabela nr 3. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE MIASTA KROSNO	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
• bogata historia i dziedzictwo kulturowe miasta; • zabytkowe Stare Miasto położone na wzgórzu, z historycznym układem komunikacyjnym, Rynkiem i jego podcieniową zabudową („parva Cracovia”); • zachowana do dziś charakterystyczna panorama zespołu Starego Miasta z historycznymi dominantami kościołów, atrakcyjnie wyeksponowana dzięki zachowaniu niezabudowanych terenów nad Wisłokiem i potokiem Lubatówka oraz skarp Wzgórza Staromiejskiego; • wiele cennych zabytków, takich jak kamienice, mury obronne, kościoły czy pomniki; • liczne zespoły i obiekty zabytkowe oraz historyczne o różnych wartościach, mające znaczenie dla tożsamości kulturowej miasta oraz dawnych jednostek osadniczych o charakterze wiejskim; • unikalne osiedla willowe i domy wśród zieleni, tworzące architektoniczną mozaikę stylów	• stan zabezpieczenia niektórych obiektów zabytkowych, postępujący proces ich niszczenia; • niewystarczające środki z budżetu miasta przeznaczane na ochronę zabytków; • stosunkowo niewielka dbałość właścicieli o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków; • niski poziom wykorzystania potencjału Starego Miasta; • zanikanie zabudowy drewnianej szczególnie na terenach dawnych wsi znajdujących się obecnie w granicach miasta Krosna; • wypieranie tradycyjnego budownictwa drewnianego przez zabudowę współczesną; • rozproszone działania promocyjne i komunikacyjne nie oddające w pełni potencjału oferty turystycznej;

(dworkowy, historyzujący, modernistyczny, funkcjonalistyczny), zgodne z koncepcją urbanistycznych miast-ogrodów; • zachowane zabytki przemysłowe (przemysł naftowy, włókiennictwo czy nieco późniejsze powstanie i rozwój huty szkła), które są świadectwem rozwoju miasta (w XIX w. i w okresie dwudziestolecia międzywojennego) i są istotnym elementem jego tożsamości kulturowej; • spójny i logiczny układ urbanistyczny Krosna, odzwierciedlający historyczny i współczesny charakter miasta; • bogate tradycje przemysłowe i rzemieślnicze: – tradycje branży naftowo-gazowniczej, Bóbrka koło Krosna, gdzie powstała pierwsza na świecie kopalnia ropy naftowej, – stuletnie tradycje szklarskie, huty szkła i wiele przedsiębiorstw działających w tej branży (prestż szklanych wyrobów z Krosna), – tradycje przemysłu lotniczego – produkcja samolotów, – tradycje tkackie i produkcji wyrobów z lnu; • utworzenie Parku Kulturowego „Wzgórze Staromiejskie w Krośnie”; • podjęta uchwała w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania na terenie Gminy Miasto Krosno obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane; • program rewitalizacji kamienic w zabytkowym centrum miasta (fundusz rewitalizacyjny); • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego oraz wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej; • aktywna działalność instytucji zajmujących się krzewieniem kultury: Muzeum Podkarpackie, Muzeum Rzemiosła, Centrum Dziedzictwa Szkła, Regionalne Centrum Kultur Pogranicza, Biuro Wystaw Artystycznych, Etnocentrum Ziemi Krośnieńskiej, Muzeum Misyjne, Prywatne Muzeum Podkarpackich Pól Bitewnych,	
--	--

Krośnieńska Biblioteka Publiczna; • cykliczne imprezy o zasięgu ponadregionalnym, m.in.: Międzynarodowe Górskie Zawody Balonowe oraz impreza towarzysząca Balony nad Krosnem, Festiwal Kultur Pogranicza „Karpackie Klimaty”, Young Arts Festival, pikniki lotnicze i motoryzacyjne – Speedland Festival, Międzynarodowe Biennale Artystycznej Tkaniny Lnianej „Z krosna do Krosna”; • oferta kulturalna dla mieszkańców Krosna i miejscowości sąsiednich, m.in.: oferta BWA, oferta RCKP, Centrum Dziedzictwa Szkła, muzea, Etnocentrum Ziemi Krośnieńskiej, Dni Krosna, Letnie Niedziele w Rynku, Widowisko Obrzędowe Sobótka nad Wisłokiem, Kiermasz świąteczny, Konkurs Kolęd i Pastorałek Pogranicza; • działalność Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Krośnieńskiej; • sieć szlaków turystycznych wykorzystujących dziedzictwo historyczno-kulturowe Krosna i okolic; • marka miasta – „Krosno – Miasto Szkła”; • produkt turystyczny oparty o dziedzictwo kulinarne Podkarpacia, żywność ekologiczną i tradycje węgierskie (Szlak Kulinaryny Podkarpackie Smaki, chleby, zioła, nalewki, czekolada, wina węgierskie, oferta lokali gastronomicznych wykorzystujących produkty lokalne).	
SZANSE	ZAGROŻENIA
• wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • wzrost powierzchni miasta objętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. • rzeka Wisłok i potok Lubatówka przepływające przez miasto oraz ich potencjał do wykorzystania rekreacyjnego, zakole Wisłoka, tereny wzdłuż Lubatówki; • umacnianie rangi Krosna jako ważnego ośrodka kulturalnego i artystycznego w regionie oraz na	• brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie miasta; • sezonowość turystyki; • nowe inwestycje wpływające negatywnie na krajobraz kulturowy; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • postępująca degradacja techniczna nieużytkowanych obiektów; • spadek zainteresowania turystyką lokalną na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia;

polsko-słowacko-ukraińskim pograniczu; • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie miasta z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • aktywność społeczna i zainteresowanie mieszkańców, którzy wskazują konkretne potrzeby i oczekiwania wobec dziedzictwa; • Krosno jako rdzeń Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego, potencjał współpracy z sąsiednimi gminami; • współpraca w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego miasta pomiędzy Urzędem Miasta Krosna a Urzędem Konserwatorskim; • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie miasta; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	• działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu miasta, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatrącanie więzi z regionem.
--	---

7. Realizacja założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Krosna za lata 2022-2025

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.) Prezydent zobowiązany jest do sporządzania, w cyklu dwuletnim, sprawozdania z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami (GPOnZ) oraz przedkładania go Radzie Miasta Krosna w celu oceny skuteczności podejmowanych działań.

Miasto Krosno sporządziło sprawozdania z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Krosna za lata 2022-2025, obejmujące zakres podjętych działań, wykonanych zadań oraz osiągniętych efektów w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego.

Wykonane zadania oraz szczegółowy opis zrealizowanych przedsięwzięć przedstawiono poniżej.

Przedstawiony zakres działań wykazuje duże zaangażowanie wszystkich podmiotów uczestniczących w realizacji założeń Programu. Podejmowane inicjatywy, zarówno o charakterze konserwatorskim, inwestycyjnym, jak i promocyjnym, świadczą o konsekwentnej i odpowiedzialnej polityce Miasta w zakresie ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego.

Prace konserwatorskie i restauratorskie prowadzone na obszarze Zespołu Staromiejskiego stanowią priorytet, mający na celu poprawę stanu zachowania substancji zabytkowej oraz cennych dla miasta obiektów. Działania te służą podkreśleniu walorów historycznych i artystycznych, a co za tym idzie – również estetycznych – najstarszej części miasta, wzmacniając jej rangę oraz atrakcyjność kulturową i turystyczną.

Rok 2022:

- 1) Organizowano uroczystości oraz imprezy miejskie – Gmina Miasto Krosno brała udział w upamiętnianiu i utrwalaniu w pamięci mieszkańców ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem itp. poprzez działalność wydawniczą, prowadzenie przez miejskie instytucje kultury cyklicznych wystaw, imprez i festiwali promujących dziedzictwo kulturowe tj.: Międzynarodowe Biennale Artystycznej Tkaniny Lnianej „Z krosna do Krosna”, Karpackie Klimaty, zorganizowanie wystawy poświęconej znanej krośnieńskiej postaci – Janowi Szczepanikowi.
- 2) Rok 2022 był ustanowiony przez Sejm RP rokiem Ignacego Łukasiewicza. W związku z tym w mieście odbyło się wiele wydarzeń promujących historię działalności tej wybitnej postaci.
- 3) Przez cały rok organizowano wiele wydarzeń związanych ze 150. rocznicą urodzin Jana Szczepanika, których koordynatorem był Dyrektor Muzeum Rzemiosła w Krośnie – Miejski Konserwator Zabytków. Wydarzenia miały charakter ponadlokalny co przyczyniło się do promocji dziedzictwa kulturowego naszego miasta. W ramach zrealizowanych działań mających na celu utrwalenie pamięci o tej wybitnej postaci zrekonstruowano kamizelkę kuloodporną, kamerę, telekroskop, zorganizowano sesję naukową, stworzono trzy filmy oraz wystawę upamiętniającą Szczepanika. Efektem tych działań jest promocja dziedzictwa kulturowego naszego miasta poprzez prezentację naszych działań w ramach ogólnopolskiego projektu „Iskry Niepodległej”, gdzie za pomocą mobilnego muzeum prezentowany jest efekt naszej pracy na terenie całego kraju.
- 4) Prowadzono działania nad opracowaniem Uchwały w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania na terenie Gminy Miasto Krosno obiektów małej architektury, tablic reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz materiałów budowlanych z jakich mogą być wykonane.
- 5) Przeprowadzono remont zabytkowego mostu kamiennego nad rzeką Badoń przy ul. Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Krośnie, którego stan był na tyle poważny, że groził katastrofą budowlaną.
- 6) Przyznano dotacje na prace przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które otrzymało czternaście podmiotów. W ramach przyznanych środków finansowych wyremontowane zostały cenne pod względem architektonicznym obiekty. Łączna kwota przyznanych dofinansowań wyniosła 172 000,00 zł.
- 7) Obiekty poddane ww. pracom to: Kościół Farny przy ul. J. Piłsudskiego 5; dom przy ul. Lewakowskiego 24; dom przy ul. Kapucyńskiej 5; kamienica przy ul. Franciszkańskiej 9; kamienica przy Rynek 11; Budynek przy ul. Podwale 6; kamienica przy ul. Ordynackiej 1; kamienica przy Rynek 15; kamienica przy Rynek 25; kamienica przy ul. Kazimierza Wielkiego 2; kamienica przy Rynek 13; kamienica przy ul. Staszica 23; kamienica przy ul. J. Piłsudskiego 1; kamienica przy ul. J. Piłsudskiego 10.
- 8) Przeprowadzono szereg badań konserwatorskich przy zabytkach mających na celu określenie stanu zachowania i podjęcia decyzji związanych z postępowaniem w zakresie prowadzenia prac ratowniczych (np. badania konstrukcyjne i geotechniczne Klasztoru OO. Franciszkanów, badania stratygraficzne tynków kamienic poddawanych pracom konserwatorskim z dotacji miejskich, badania architektoniczno-konserwatorskie piwnic przy Rynek 6).

- 9) Rozpoczęto prace koncepcyjne nad wykonaniem nasadzeń drzew do gruntu na obszarze Rynku wraz z wykonaniem podziemnego systemu nawodnienia oraz montażem zbiorników retencyjnych na wodę deszczową.
- 10) Wykonano dokumentacje projektowe i techniczne dla 10 nagrobków ze Starego Cmentarza, a następnie przeprowadzono prace konserwatorskie przy tych obiektach na kwotę 49 700,00 zł.
- 11) Wykonano prace ratownicze i konserwatorskie zdewastowanej kapliczki przy ul. gen. Stanisława Maczka w Krośnie.
- 12) Pracom remontowym poddano elewacje boczne kamienic przy ul. J. Piłsudskiego 18 i J. Piłsudskiego 25 (prace przygotowawcze pod wykonanie murali).
- 13) Wykonano dwa murale na elewacjach kamienic znajdujących się na obszarze Zespołu Staromiejskiego w Krośnie. Mural przedstawiający postać Ignacego Łukasiewicza na ścianie kamienicy przy ul. J. Piłsudskiego 25 oraz mural poświęcony Janowi Szczepanikowi na elewacji kamienicy przy ul. J. Piłsudskiego 18.
- 14) Promowano historię niematerialną Krosna poprzez organizację obchodów Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holokaustu – w Muzeum Rzemiosła w Krośnie została zorganizowana wystawa czasowa pn. „Dziewczyna z pamiętnika. W poszukiwaniu Rywki z łódzkiego getta” ze zbiorów Żydowskiego Muzeum Galicja w Krakowie.
- 15) Zwiększono atrakcyjność Starego Miasta poprzez zakup i montaż 2 leżaków wypoczynkowych na płycie Rynku.
- 16) Zlecono wykonanie projektu iluminacji zabytkowych obiektów znajdujących się na terenie Zespołu Staromiejskiego.
- 17) Promowano zabytki miasta poprzez sprzedaż w Punkcie Informacji Kulturalno-Turystycznej gadżetów z wizerunkami zabytków miasta tj. puzzle, skarpety czy magnesy.
- 18) Wykonano prace remontowe nawierzchni granitowej przy ul. J. Piłsudskiego.
- 19) Wystąpiono z dwudziestoma wnioskami o dofinansowanie prac przy zabytkach oraz związanych z promocją dziedzictwa kulturowego naszego miasta z czego osiemnaście otrzymało dofinansowanie na kwotę 200 000,00 zł.

Rok 2023:

- 1) Prowadzono stały monitoring stanu zachowania obiektów znajdujących się na liście Gminnej Ewidencji Zabytków.
- 2) Zaktualizowano uchwałę w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub ujętym w gminnej ewidencji zabytków.
- 3) Nastąpiła poprawa estetyki przestrzeni miejskiej poprzez stałe monitorowanie oraz wydawanie decyzji konserwatorskich dotyczących zgody na umieszczanie na zabytku reklam i urządzeń technicznych.
- 4) Przyznano dotacje na prace przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które otrzymało siedemnaście podmiotów. W ramach przyznanych środków finansowych wyremontowane zostały cenne pod względem architektonicznym obiekty. Łączna kwota przyznanych dofinansowań wyniosła 200 000,00 zł.
- 5) Obiekty poddane ww. pracom to: Willa Zacisze przy ul. Nadbrzeżnej 2; kamienica przy ul. Słowackiego 1; Willa przy ul. Lwowskiej 1; kamienica przy ul. Franciszkańskiej 3; kamienica przy Rynek 13; kamienica przy ul. Franciszkańskiej 9, kamienica przy ul. J. Piłsudskiego 1, budynek przy ul. J. Piłsudskiego 25; kamienica przy ul. J. Piłsudskiego 25a; kamienica przy ul. J. Piłsudskiego 20; dom przy ul. Mostowej 5; kamienica przy ul. Ordynackiej 1; kościół św. Wojciecha przy ul. Zielonej 10; willa przy ul. I.J.Paderewskiego 1; przydrożna figura św. Floriana przy ul. ks. S. Decowskiego 32.
- 6) Przeprowadzono prace konserwatorskie i restauratorskie zabytkowych nagrobków na Starym Cmentarzu w Krośnie o łącznej wartości 25 680,00 zł.

- 7) Promowano historię niematerialną Krosna poprzez organizację XVI obchodów Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holokaustu na Podkarpaciu, m.in w galerii Piwnica PodCieniami zaprezentowano wystawę pn.: *Paradis Judaeorum. W poszukiwaniu utraconej historii i kultury żydowskiej*. Zorganizowano tam również wykład prof. Elżbiety Rączy z IPN w Rzeszowie o tematyce żydowskiej.
- 8) Promowano historię niematerialną Krosna poprzez realizację działań promocyjnych w mediach społecznościowych z okazji Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków.
- 9) Zrewitalizowano zdegradowane obszary miasta poprzez prowadzenie prac remontowych i konserwatorskich zabytkowego muru klasztornego oo. Franciszkanów od strony ul. Fortecznej w Krośnie. Przeprowadzono I etap prac ze środków pozyskanych przez Miejskiego Konserwatora Zabytków od Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- 10) Wykonano prace naprawcze filara narożnego kamienicy przy ul. H. Sienkiewicza 2/Rynek 9. W ramach zadania wykonano konserwację techniczną i estetyczną cokołu narożnego zabytkowej kamienicy.
- 11) W ramach tzw. prac ratowniczych przy zabytkach przeprowadzono prace porządkowe na Cmentarzu Cholerycznym polegające na wykarczowaniu teren cmentarza oraz oczyszczaniu i pomalowaniu stojącego tam krzyża.
- 12) Z okazji 100. rocznicy powstania huty szkła w Krośnie, na budynku dawnej huty nr I wykonano dwa murale artystyczne nawiązujące do hutniczych tradycji, na hutniczym kominie zamontowana została natomiast pamiątkowa tablica.

Rok 2024:

- 1) Prowadzono stały monitoring stanu zachowania obiektów znajdujących się na liście Gminnej Ewidencji Zabytków w wyniku którego rozszerzono listę o nowe obiekty, tj. kapliczkę przy ul. Wiejskiej 21, kapliczkę przy ul. Batalionów Chłopskich 14 oraz drogę brukową będącą łącznikiem między ul. Powstańców Śląskich a ul. F.Chopina.
- 2) Przyznano dotacje na prace przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które otrzymało czternaście podmiotów. W ramach przyznanych środków finansowych wyremontowane zostały cenne pod względem architektonicznym obiekty. Łączna kwota przyznanych dofinansowań wyniosła 215 000,00 zł.
- 3) Obiekty poddane ww. pracom to: Figura św. Florian (II etap konserwacji wraz z przeniesieniem z posesji prywatnej na teren należący do OSP Polanka); kamienica przy ul. J. Piłsudskiego 1; zabytkowy budynek Poczty Polskiej przy ul. Mielczarskiego 9; kamienica przy ul. ks. Piotra Skargi 5; kamienica przy ul. Pawła z Krosna 8; kamienica przy ul. Rynek 15; kamienica przy ul. J. Piłsudskiego 15; dom przy ul. Grodzkiej 22; kamienica przy ul. Franciszkańskiej 9; willa przy ul. Lwowskiej 6; kamienica ul. Rynek 13; Klasztor Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów, pl. Konstytucji 3 Maja 2; kamienica przy ul. J. Piłsudskiego 22, Kaplica Emaus przy ul. Kletówki 38.
- 4) Przeprowadzono kompleksowy remont zabytkowej siedziby Muzeum Rzemiosła w Krośnie przy ul. J. Piłsudskiego 19 (tzw. *dom pod zegarem*).
- 5) Wykonano dokumentację konserwatorską prac restauratorskich kapliczki przy ul. św. Rodziny przy ul. Powstańców Śląskich, a następnie na jej podstawie przeprowadzono prace remontowe.
- 6) Wykonano coroczne prace porządkowe na cmentarzu cholerycznym w Krośnie.
- 7) Miejski Konserwator Sprawował nadzór konserwatorski nad II etapem prac remontowo konserwatorskich zabytkowego muru klasztornego oo. Franciszkanów od strony ul. Fortecznej (odbudowa muru).
- 8) Promowano historię niematerialną Krosna poprzez organizację XVII obchodów Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holokaustu na krośnieńskim Rynku zaprezentowano czasową wystawę pn.: *Śmierć za człowieczeństwo. Rodzina Ulmów*. W galerii Piwnica PodCieniami zorganizowano natomiast wykład dra Wojciecha Hanusa z IPN w Rzeszowie o tematyce żydowskiej.
- 9) Opracowano oraz przyjęto do stosowania Planu Ochrony Parku Kulturowego Wzgórze Staromiejskie w Krośnie – opracowanie mające na celu określenie planowych działań w zakresie opieki nad zabytkami na terenie Parku Kulturowego.

- 10) Przygotowano kompleksową dokumentację do uchwały w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania na terenie Gminy Miasto Krosno obiektów małej architektury, tablic reklamowych (...).
- 11) Wykonano prace naprawcze muru oo. Franciszkanów od strony ul. Fortecznej w Krośnie, który w skutek aktu wandalizmu został pokryty napisami graffiti.
- 12) Promowano zabytki miasta poprzez sprzedaż w Punkcie Informacji Kulturalno-Turystycznej gadżetów z wizerunkami zabytków miasta tj. puzzle, skarpety, magnesy, koszulki czy kubki.
- 13) Wydano 20 decyzji i uzgodnień w zakresie urządzania w przestrzeni staromiejskiej ogródków kawiarnianych oraz montażu oznakowania reklamowego.
- 14) Pozyskano dofinansowanie z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków na prace konserwatorskie nagrobków oraz odtworzenie alei pieszej na Starym Cmentarzu w Krośnie. Łączna kwota dofinansowania wynosi 702 500,00 zł. Prace zaplanowane zostały na 2025 rok.
- 15) Pozyskano dotację od Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w wysokości 25 000,00 zł na realizację zadania pn. *Renowacja pomnika Niepodległości w Krośnie poświęconego pamięci bohaterów poległych na frontach I i II wojny światowej*.

Rok 2025:

- 1) Zlecono opracowanie aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków miasta Krosna oraz opracowanie aktualizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2026-2029.
- 2) Promowanie zabytków i atrakcji turystycznych Krosna poprzez zmodernizowanie Punktu Informacji Kulturalno-Turystycznej. PIKT przeniesiono do nowej lokalizacji przy ul. Rynek 2, rozbudowana została oferta sprzedażowa.
- 3) W roku 2025 przyjęto do stosowania Uchwałę w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania na terenie Gminy Miasto Krosno obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane.
- 4) Przyznano dotacje na prace przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które otrzymało dwadzieścia podmiotów. W ramach przyznanych środków finansowych w bieżącym roku wyremontowane zostaną kolejne zabytkowe kamienice i domy. Łączna kwota przyznanych dofinansowań wyniosła 300 000,00 zł.
- 5) Obiekty objęte dofinansowaniem to: kamienica przy ul. J. Piłsudskiego 22; kamienica przy ul. Piotra Skargi 5; kamienica przy ul. Franciszkańskiej 11; kapliczka Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej przy ul. Batalionów Chłopskich 14; kamienica przy ul. Ordynackiej 1; kamienica przy ul. Rynek 15; kaplica Oświęcimów (zespół klasztorny oo. Franciszkanów); dom przy ul. Grodzkiej 22; dom przy ul. Kletówki 24; kamienica przy ul. H. Sienkiewicza 13; kamienica przy ul. J. Piłsudskiego 25; kościół M.B. Królowej Polski w Polance; dom przy ul. Powstańców Warszawskich 99; kamienica przy ul. Pawła z Krosna 8; kamienica przy ul. Rynek 13; dom przy ul. Wojska Polskiego 10; zabytkowe piwnice plebani kościoła Trójcy Świętej; dom przy ul. Mostowej 5.

8. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Miasta Krosna. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością.

W GPOnZ wyznaczono dwa priorytety dla których opracowano kierunki działań wraz z zadaniami (Tabela nr 4), które stanowią kontynuację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta Krosna na lata 2022-2025. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 4.

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta.

Priorytet II: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego oraz pielęgnacja tożsamości regionalnej.

Tabela nr 4. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Miasta Krosno

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków oraz przetwarzanie informacji o zabytkach	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Miasta.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji
	Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków: systematyczna aktualizacja i weryfikacja istniejącego zbioru kart adresowych znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków.	Jakie działania podjęto, czy włączano/wyłączono obiekty z GEZ
	Sporządzenie aktualizacji Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego.	Czy opracowano aktualizację Planu
	Opracowywanie Studiów Wartości Kulturowych dla całego miasta. Bazą dla takiego dokumentu może być Studium historyczno-urbanistyczne Krosna opracowane w 1974 r.	Czy dokument został opracowany
	Konieczność monitorowania zapisów w dokumentach opracowywanych przez władze Miasta Krosna dotyczących kierunków i uwarunkowań rozwoju przestrzennego miasta oraz planowania przestrzennego przy współpracy z urzędem konserwatorskim.	Czy zapisy były monitorowane, w jakich dokumentach, w jakim zakresie

Ochrona krajobrazu kulturowego i poprawa ładu przestrzennego	Prowadzenie prac konserwatorsko-remontowych przy obiektach zabytkowych stanowiących własność władz samorządowych zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi oraz wspieranie (dofinansowywanie) tychże prac przy obiektach nie będących własnością miasta: – w pierwszej kolejności należy wykonać prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach znajdujących się w złym stanie, a prezentujących znaczne wartości zabytkowe lub historyczne i walory architektoniczne, – wspieranie działań właścicieli zabytków zmierzające do pozyskania środków zewnętrznych na działania konserwatorsko-remontowe przy obiektach zabytkowych nieruchomości i ruchomych, – umieszczenie na stronie internetowej miasta aktualnych informacji związanych z możliwością pozyskania środków finansowych z zakresu ochrony zabytków (m.in. z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Marszałka Województwa Podkarpackiego, Funduszu Kościelnego, Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) na zabezpieczenie i remont tych obiektów zabytkowych.	Ilość przeprowadzonych prac remontowych, konserwatorskich, wartość zaplanowanych/poniesionych wydatków
	Współpraca społeczności lokalnych w zakresie poprawy stanu technicznego obiektów ujętych w GEZ, w tym obiektów małej architektury w celu poprawy estetyki tych obiektów.	
	Dbanie o ład przestrzenny miasta, w tym: – ekspozycja sylwety zespołu staromiejskiego, jego panorama i jej ochrona poprzez wyznaczenie osi widokowych: zachowanie kompozycji wnętrzy urbanistycznych; – kompozycja wnętrzy poszczególnych ulic czy kwartałów i ich ochrona, np. ul. Lwowską, Lewakowskiego, Skargi, Staszica, Walslebena, itp. – zachowanie kompozycji wnętrzy ulic z zabudową drewnianą, m.in. ul. Prusa, Wiejska, Dębowa, Wyszynskiego oraz Szuby); – zachowanie ukształtowania terenu wynikającego z pozostałości po dawnych obwarowaniach, opracowanie metody zagospodarowania skarp dawnych obwarowań miejskich oraz ewentualnych odkrytych relikwów;	Zakres działań, z kim współpracowano, w jakim zakresie, wartość zaplanowanych/ poniesionych wydatków, czy pozyskano środki z zewnątrz, czy i na jakie zadania pozyskano środki

	– zapobieganie inwestycjom zagrażającym dbanie o ład przestrzenny na terenie miasta.	
	Stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego przy ścisłej współpracy.	Ilość pozyskanych środków, z kim współpracowano, na jakie zadania pozyskano środki
	Przeprowadzenie działań promujących podjętą uchwałę krajobrazową w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania na terenie Gminy Miasto Krosno obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane.	Jakie działania podjęto w tej sprawie, jak promowano, gdzie, ilość osób zainteresowanych
	Coroczne rezerwowanie środków w budżecie miasta przeznaczonych na dofinansowania udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Ilość złożonych wniosków, wartość przyznanych dotacji, na ile obiektów
Opieka nad zabytkami nieruchomymi, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów obiektów charakterystycznych dla gminy i obszaru kulturowego, w którym zlokalizowana jest gmina	Podjęcie starań zmierzających do wpisania zespołu staromiejskiego w Krośnie na listę Pomników Historii.	Jakie działania zaplanowano, jakie zrealizowano
	Stworzenie programu odnoszącego się do budownictwa drewnianego figurującego w GEZ i umożliwiającego uzyskania wsparcia finansowego ze strony Miasta Krosno na prowadzenie prac remontowych zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi.	Czy stworzono, w jakiej formie
	Regularne prace pielęgnacyjne na zabytkowych cmentarzach: – zabezpieczenie najbardziej narażonych na degradację pomników nagrobnych na cmentarzach, a następnie kompleksowa konserwacja tychże obiektów, – podjęcie inicjatywy założenia stowarzyszenia skupiającego się na ratowaniu zabytkowych nagrobków. Stowarzyszenie takie miałoby na celu pozyskiwanie środków na konserwację, uzyskiwanie wymaganych pozwoleń oraz koordynowanie i prowadzenie nadzoru inwestorskiego zadania, – wytypowanie najbardziej cennych nagrobków z poszczególnych cmentarzy i wnioskowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o objęcie ich ochroną prawną na mocy wpisu do rejestru zabytków ruchomych, – cykliczne prace porządkowe na terenie zabytkowych cmentarzy.	Jakie prace przeprowadzono, gdzie, z kim współpracowano, wartość zaplanowanych/ poniesionych wydatków, czy pozyskano środki z zewnątrz

Opieka nad zabytkami ruchomymi	Zinwentaryzowanie kapliczek i pomników z terenu miasta.	Jakie prace przeprowadzono, gdzie, z kim współpracowano, wartość, zaplanowanych/poniesionych wydatków, czy pozyskano środki z zewnątrz
	Bieżące prace remontowe przy kapliczkach i pomnikach z terenu miasta: – uzgadnianie wszelkich działań przy kapliczkach znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, – zachowanie lub przywracanie ich pierwotnej, tradycyjnej bryły, formy, stylu, materiałów, pokrycia dachowego, wystroju i detalu architektonicznego itp.	
Opieka nad zabytkami archeologicznymi	Wspieranie zamierzeń dążących do realizacji ratowniczych badań wykopaliskowych w obrębie stanowisk archeologicznych szczególnie narażonych na zniszczenie	Jakie prace przeprowadzono, gdzie, z kim współpracowano, wartość, zaplanowanych/poniesionych wydatków, czy pozyskano środki z zewnątrz
Priorytet II: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego oraz pielęgnacja tożsamości regionalnej.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy.	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy, np.: – opracowanie ulotek promujących zabytki miasta (również w formie edukacyjnej).	Ilość wydanych publikacji, ilość osób zainteresowanych publikacjami
	Promocja dziedzictwa kulturowego w Mieście Krosno może obejmować różnorodne działania, które przyczynią się do zwiększenia świadomości mieszkańców i turystów na temat lokalnego dziedzictwa. Propozycje: - Inwentaryzacja i dokumentacja dziedzictwa: – Opracowanie katalogu zabytków i miejsc pamięci (kościół, kapliczki, domy drewniane, krzyże przydrożne). – Digitalizacja zasobów kulturowych – fotografie, filmy, nagrania świadków historii. – Tworzenie lokalnego archiwum historii mówionej – wywiady z seniorami nt. tradycji i dawnych zwyczajów. - Oznakowanie i infrastruktura turystyczna: – Tablice informacyjne przy zabytkach i miejscach historycznych z opisem, kodem QR i zdjęciami archiwalnymi. – Aplikacja mobilna lub mapa interaktywna z trasami i informacjami kulturowymi. - Edukacja i zaangażowanie lokalnej społeczności: – Warsztaty dla dzieci i młodzieży – np. „Mały etnograf”, „Zrób swoją kapliczkę”, – Konkursy historyczne, plastyczne i literackie	Jakie działania zaplanowano, jakie zrealizowano, z kim współpracowano, jakich obiektów dotyczyły, wartość poniesionych środków, czy pozyskano środki z zewnątrz

	nt. dziedzictwa miasta.	
	Współpraca przy działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej wystaw, konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jej zabytki itp.	Ilość opracowanych konkursów, wystaw, ilość osób biorących udział, ich tematyka, miejsca gdzie się odbyły, z kim współpracowano
	Promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości gminy w ścisłej współpracy z instytucjami kultury.	Ilość odbytych imprez, ilość wypromowanych imprez, ilość osób uczestniczących
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów.	Ilość podjęcia wspólnych działań, inwestycji, jakie działania zrealizowano, z kim, wartość poniesionych środków
	Inicjowanie i wspieranie działań zmierzających do rozwoju na terenie miasta ścieżek rowerowych i spacerowych, ze zwróceniem szczególnej uwagi na ich powiązanie z obiektami zabytkowymi oraz na ich popularyzowanie, a także budowa małej architektury turystycznej.	Czy powstały nowe trasy, czy jakieś zmieniono, jakie obiekty ujęto na trasie
	Rewitalizacja istniejących i budowa nowych szlaków turystycznych, w tym ścieżek historyczno-przyrodniczych, a w szczególności: utworzenie szlaków oraz ścieżek tematycznych, np. „Szlak Naftowy”, „Śladami Lnu w Krośnie”. Dodatkami do tras mogłyby być tablice informacyjne, QR kody z nagraniami lokalnych opowieści.	
	Ustawienie tablic informacyjnych zawierających historię oraz opis obiektu przy obiektach wpisanych do rejestru zabytku.	Gdzie ustawiono tablice, jakie informacje wskazano
	Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie środków na odnowę zabytku z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych.	Ilość chętnych osób do złożenia wniosków, ilość złożonych wniosków

9. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
 - wpis do rejestru zabytków,

- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Miasta Krosno),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Miasta Krosno dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego miasta (np. strategia rozwoju miasta, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Miasta Krosno,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

10. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• **źródła krajowe:**

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie, powiatowe,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• **źródła pozostałe:**

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych.

10.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,

- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• Dotacje Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemysłu

Zasady i tryb postępowania przy finansowaniu i współfinansowaniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych województwa podkarpackiego dotowanych ze środków budżetowych Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyznawane są zgodnie z obowiązującymi przepisami (ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami, rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz ustawa o finansach publicznych). Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku lub w roku następującym po roku złożenia wniosku;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku o udzielenie dotacji.

Są to dotacje z budżetu Wojewody Podkarpackiego w dyspozycji Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Dotacje te mogą zostać udzielone na zadania wymienione w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

• Dotacje wojewódzkie

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Województwa Podkarpackiego – udzielane są na podstawie przyjętej Uchwały Nr XXX/508/20 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 17 grudnia 2020 r. w sprawie określenia zasad udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego. W 2024 r. wprowadzono zmiany do uchwały, które zostały przyjęte Uchwałą Nr VI/101/24 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 26 sierpnia 2024 r. zmieniająca uchwałę w sprawie określenia zasad i kryteriów udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego.

Dotacja z budżetu Województwa Podkarpackiego na prace konserwatorskie przy zabytku ruchomym może być przyznana w kwocie od 10 000 zł do 100 000 zł.

Dotacja z budżetu Województwa Podkarpackiego na prace konserwatorskie przy zabytku nieruchomym może być przyznana w kwocie od 10 000 zł do 300 000 zł.

Jeżeli w trakcie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wnioskodawca pozyska dodatkowe środki finansowe z innych źródeł, nieprzewidziane na etapie składania wniosku lub faktyczne koszty realizacji prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych okażą się niższe od planowanych, kwota dotacji może być niższa niż 10 000 zł.

Wnioski należy składać na formularzu, który jest udostępniany na stronie internetowej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie wraz z ogłoszeniem o naborze wniosków o udzielenie dotacji na prace konserwatorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych w danym roku budżetowym.

• Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Środki z budżetu Miasta Krosno – przyznawane są zgodnie z obowiązującą Uchwałą Nr LXV/1847/23 Rady Miasta Krosna z dnia 30 listopada 2023 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub ujętym w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub do gminnej ewidencji zabytków. Wnioski o udzielenie dotacji składa się:

- 1) do dnia 30 września roku kalendarzowego, poprzedzającego rok planowanego przeprowadzenia prac lub robót;
- 2) w innym terminie w przypadku pojawienia się możliwości pozyskania przez Gminę środków zewnętrznych na udzielenie dotacji, na podstawie odrębnego naboru wniosków w terminie określonym dla danego programu lub projektu;
- 3) w każdym czasie – ze względu na uszkodzenie zabytku w następstwie: pożaru, wybuchu, silnego wiatru, intensywnych opadów atmosferycznych, osuwisk ziemi, powodzi, katastrofy budowlanej lub innego, nagłego zdarzenia o podobnym przebiegu.

Ogłoszenie o terminie składania wniosków o dotacje i zasadach ich przyznawania publikowane jest w Biuletynie Informacji Publicznej, w serwisie internetowym www.krosno.pl oraz na tablicy ogłoszeniowej w siedzibie Urzędu Miasta Krosna.

Zasady przyznawania dotacji przez Prezydenta Miasta Krosna można znaleźć na oficjalnej stronie Miasta Krosna (www.krosno.pl).

W latach 2023-2024 przyznano dotacje w wysokości 516 000,00 zł. Dodatkowo w 2024 r. pozyskano środki z rządowego programu Polski Ład w wysokości 1 267 315,59 zł.

10.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię ciepłą.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie oferuje wsparcie finansowe na działania związane z pielęgnacją i ochroną drzew związanych z obiektami zabytkowymi, objętymi ochroną konserwatorską. Dotacja obejmuje przede wszystkim prace pielęgnacyjno-konserwacyjne wykonywane na podstawie aktualnej dokumentacji dendrologicznej. Istotnym warunkiem uzyskania dofinansowania jest wykazanie, że obiekt lub teren, na którym znajdują się drzewa, jest ogólnodostępny – na przykład dla zwiedzających, mieszkańców lub użytkowników przestrzeni publicznej.

Dofinansowanie może wynosić do 70% kosztów kwalifikowanych, jednak nie więcej niż 100 000 zł w przypadku zabytkowych drzewostanów. Dla pomników przyrody ten poziom dofinansowania wzrasta do 90%, ale maksymalna kwota dotacji wynosi wówczas 50 000 zł. W ramach aktualnego programu na rok 2025, wysokość dofinansowania dla pojedynczego wniosku została ograniczona do kwoty 30 000 zł. Całkowity budżet przeznaczony przez Fundusz na to działanie wynosi 150 000 zł.

W ramach kwalifikowanych działań dopuszczalne są m.in. prace pielęgnacyjne z użyciem technik alpinistycznych, zakładanie wiązań elastycznych oraz inne specjalistyczne zabiegi służące zachowaniu wartości przyrodniczych i kulturowych zabytkowych drzew.

• Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

- **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

- **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilany był z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać, np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od dnia 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

- **Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie**

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

- **Fundusz Kościelny**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Dysponentem części budżetu państwa odpowiedzialnym za Fundusz Kościelny oraz organem przyznającym dotacje jest Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

10.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

- **Program „Ochrona Zabytków”**

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

- **Program „Groby i cmentarze wojenne w kraju”**

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

- **Program „Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju”**

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

- **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

- **Program „Kultura ludowa i tradycyjna”**

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.

- **Program „Wspieranie działań muzealnych”**

Celem programu jest wspieranie działalności muzealnej z zakresu prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych oraz opieki konserwatorskiej nad zbiorami.

- **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

10.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, NGO oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem

10. Materiały udostępnione przez Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków
11. Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Krosna na lata 2022-2025
12. Buczek K., Lokacje miejskie na prawie niemieckim w Polsce, Wrocław-Kraków 1957
13. Duda J., Z dziejów Krosna. Od średniowiecza po wiek XX, Krosno 2000
14. Wilk J., Krosno i okolice, Krosno 1998
15. Krosno. Dzieje miasta, red. F. Kiryk, Kraków 1995
16. www.krosno.pl
17. www.nid.pl
18. www.zabytek.pl
19. www.stat.gov.pl/gus
20. www.isap.sejm.gov.pl

12. Spis tabel i rysunków

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Miasta Krosno
2. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Miasta Krosna
3. Tabela nr 3. Analiza SWOT
4. Tabela nr 4. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Miasta Krosno
5. Rys. nr 1. Granice parku kulturowego w Krośnie (załącznik do Uchwały nr IV/111/2019)

13. Załączniki

Załącznik nr 1. Obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Krosno

LP.	ADRES	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	UWAGI
1	-----	historyczny układ urbanistyczny zespołu staromiejskiego miasta Krosna	A-376 z 27 sierpnia 2009 r.	
2	-----	historyczny układ urbanistyczny części Krosna w rejonie ulic Kościuszki, Paderewskiego, Łukasiewicza	A-475 z 22 grudnia 2015 r.	
3	Adama Asnyka 6	dom		
4	Batalionów Chłopskich 14	kapliczka przydrożna Matki Bożej Niepokalanie Poczętej		
5	gen. Józefa Bema/Staniława Wyspiańskiego	kapliczka przydrożna		
6	gen. Józefa Bema 1	dom		
7	Białobrzaska, dz. nr 2201, obr. Białobrzegi	cmentarz choleryczny		
8	Białobrzaska 57	kapliczka przydrożna - św. Józef z dzieciątkiem i św. Maria Magdalena	B-804 z 1 grudnia 2016 r.	
9	Białobrzaska 72	kapliczka przydrożna		
10	Białobrzaska (w pobliżu posesji 107)	kapliczka przydrożna		
11	Bieszczadzka 50	dom		
12	Bieszczadzka (w pobliżu posesji nr 116)	kapliczka przydrożna		
13	Blich 2	hala targowa, ob. Centrum Dziedzictwa Szkła		
14	Blich 3	dom		
15	Bursaki 1/Kapucyńska 2	kapliczka		
16	Bursaki 7	dom		
17	Fryderyka Chopina- Powstańców Śląskich, dz. nr 2832, obr. Śródmieście	Nawierzchnia brukowa - łącznik pomiędzy ulicami Fryderyka Chopina i Powstańców Śląskich-potoczna nazwa 'szkolna górką'		
18	Fryderyka Chopina 15	kapliczka przydrożna		
19	Fryderyka Chopina 73	dom		
20	Fryderyka Chopina 80	kapliczka przydrożna		
21	Fryderyka Chopina 95	dom		
22	Fryderyka Chopina 97	dom		
23	Fryderyka Chopina 114	dom		
24	Fryderyka Chopina, dz. nr 3113	kapliczka		
25	Bolesława Chrobrego 2	dom		
26	Bolesława Chrobrego 3	dom		
27	Bolesława Chrobrego 13	dom		
28	Feliksa Czajkowskiego 1/Plac Konstytucji 3 Maja	dom		
29	Feliksa Czajkowskiego 5	dom		
30	Feliksa Czajkowskiego 8	dom		
31	Feliksa Czajkowskiego 13	dom		

32	Feliksa Czajkowskiego 21	dom		
33	Feliksa Czajkowskiego 25	dom		
34	Feliksa Czajkowskiego 35	dom		
35	ks. Stanisława Decowskiego (w pobliżu posesji nr 188, działka 1553/1)	kapliczka przydrożna		
36	ks. Stanisława Decowskiego	pomnik ku czci poległych w I wojnie św. i wojnie polsko-bolszewickiej	B-175 z 19 lutego 2007 r.	
37	ks. Stanisława Decowskiego 1	dom		
38	ks. Stanisława Decowskiego 2	plebania		
39	ks. Stanisława Decowskiego 2	kościół parafialny p.w. NMP Królowej Polski	A-131 z 2 marca 1989 r.	
40	ks. Stanisława Decowskiego 2	ogrodzenie oraz dwie kaplice przy murze wraz z przewiązkami w zespole kościelnym w Krośnie – Polance	A-1848 z 19 listopada 2025 r.	
41	ks. Stanisława Decowskiego 107	szkoła ludowa, ob. budynek ochotniczej straży pożarnej		
42	ks. Stanisława Decowskiego 107	figura przydrożna św. Floriana		d. nr 32
43	Dębowa 1	dom		
44	Dębowa 45	dom		d. nr 47a
45	Dębowa 51a	kapliczka przydrożna		
46	Dębowa 53	dom		
47	Dębowa 57	dom		
48	Dębowa 57	kapliczka przydrożna		
49	Dębowa 66	kapliczka przydrożna		
50	Dębowa 85 (d. 88)	dom		
51	Franciszka Ksawerego Dmochowskiego 12 (bud. nr 1)	szkoła rolnicza, ob. PANS w Krośnie		
52	Franciszka Ksawerego Dmochowskiego 12 (bud.nr 2)	internat szkoły rolniczej, ob. PANS w Krośnie		
53	Franciszka Ksawerego Dmochowskiego 12	spichlerz ob. PANS w Krośnie		
54	Franciszka Ksawerego Dmochowskiego 12	budynek tzw. rządcówki z zespołu d. szkoły rolniczej, ob. PANS w Krośnie		
55	Michała Drzymały 2/Mariana Szuby	dom	d. Szuby 2/Drzymały 16	
56	Michała Drzymały 14	kapliczka przydrożna		
57	Michała Drzymały 33	dom		
58	Franciszkańska 1	dom		
59	Franciszkańska 3	dom		
60	Franciszkańska 5	krzyż w zespole klasztornym O.O. Franciszekanów		
61	Franciszkańska 5	kaplica Oświęcimów w zespole klasztornym O.O. Franciszekanów	A-1407 (d. 10) z 30 listopada 1947 r.	
62	Franciszkańska 5	dzwonnica kościelna w zespole klasztornego O.O. Franciszekanów	A-130 z 15 lipca 2005 r.	
63	Franciszkańska 5	klasztor w zespole klasztornym O.O. Franciszekanów	A-130 z 15 lipca 2005 r.	
64	Franciszkańska 5	studnia w zespole klasztornym O.O. Franciszekanów	A-130 z 15 lipca 2005 r.	

65	Franciszkańska 5	kościół p.w. Nawiedzenia NMP w zespole klasztornym O.O. Franciszkanów	A-1407 (d. 10) z 30 listopada 1947 r.	
66	Franciszkańska 5	cmentarz przykościelny O.O. Franciszkanów		
67	Franciszkańska 5	ogrodzenie z 2 bramkami w zespole klasztornego O.O. Franciszkanów	A-130 z 15 lipca 2005 r.	
68	Franciszkańska 9	dom	A-1258 z 26 czerwca 2014 r.	
69	Franciszkańska 5	oficyna w zespole klasztornym O.O. Franciszkanów	A-130 z 15 lipca 2005 r.	
70	Franciszkańska 10	kamienica		
71	Franciszkańska 13	dom		
72	Franciszkańska 15	dom		
73	Franciszkańska 17	dom		
74	Franciszkańska 19	kamienica		
75	Forteczna	ogrodzenia zespołu klasztornego oo. Franciszkanów od strony ul. Fortecznej	A-1759 z 09.08.2022 r.	
76	Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego 74	kapliczka		
77	Seweryna Goszczyńskiego, dz. nr 2724, obr. Białobrzegi	cmentarz żydowski	A-1273 (d. A-338) z 26 maja 1995 r.	
78	Grodzka 2	ochronka p.w. św. Józefa przy Zgromadzeniu SS. Józefitek, ob. Caritas	A-1308 (d. A-202) z 7 maja 1990 r.	
79	Grodzka 4	dom	A-81 z 23 marca 2004 r.	
80	Grodzka 6	dom, ob. Katolickie Liceum Ogólnokształcące	A-145 z 30 grudnia 1988 r.	
81	Grodzka 9	dom		
82	Grodzka 11	willa		
83	Grodzka 12	fabryka włókiennicza		
84	Grodzka 15	Dom Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, ob. budynek nieużytkowany	A-109 z 21 kwietnia 1987 r.	
85	Grodzka 17	budynek Starostwa Powiatowego, ob. budynek nieużytkowany		
86	Grodzka 19	dom		
87	Grodzka 22	dom		
88	Grodzka 31	kapliczka		
89	Grodzka 35	dom		
90	Grodzka 37	dom		
91	Grodzka 39, Niepodległości 6b	zespół huty szkła nr 1		
92	Grodzka 39	budynek administracyjny huty szkła		
93	Grodzka 41	pałac Kaczkowskich	A-128 z 30 grudnia 1988 r.	
94	Grodzka 41	park pałacowy	A-128 z 30 grudnia 1988 r.	
95	Grodzka 43	dom		
96	Grodzka 45	budynek prosektorium w zespole szpitala		
97	Grodzka 45a (d. 45)	budynek główny szpitala		

98	Grodzka 45b (d. 45)	budynek oddziału położniczego, ob. budynek biblioteki pedagogicznej		
99	Grodzka 47	figura Chrystusa		
100	Grodzka 58	dom		
101	Grodzka (w pobliżu posesji nr 68a)	kapliczka przydrożna Świętej Rodziny	B-952 z 14 października 2019 r.	
102	Grunwaldzka 2	kapliczka przydrożna		
103	Grunwaldzka 12	dom ludowy i biblioteka, ob. rada dzielnicy Suchodół		
104	Grunwaldzka 15	szkoła murowana		
105	Kapucyńska 1	budynek Krośnieńskiego Towarzystwa Zaliczkowego	A-304 z 2 grudnia 1993 r.	
106	Kapucyńska 3	kamienica		
107	Kapucyńska 4	dom		
108	Kapucyńska 6	dom		
109	Kapucyńska 7	kamienica		
110	Kazimierza Wielkiego 1/ Ordynacka 10	dom	A-1324 (d. A-243) z 3 lipca 1991 r.	wcześniej: ul. Kazimierza Wielkiego 1
111	Kazimierza Wielkiego 2	dom	A-880 z 10 sierpnia 2012 r.	
112	Kazimierza Wielkiego 4	powszechna Szkoła Żeńska, ob. PANS w Krośnie		
113	Kazimierza Wielkiego 6 i 8	kolegium jezuickie, ob. PANS w Krośnie		
114	Kletówki 24	dom		
115	Kletówki 29	dom		
116	Kletówki 33	dom		
117	Kletówki 38 (d. 23)	kaplica Emaus		
118	Kletówki 58	dom		
119	Jana Kochanowskiego/Aleja Jana Pawła II 31	figura NMP		
120	Jana Kochanowskiego 16	dom		
121	Kolejowa 1	Dom Kultury „Górnik”, ob. Regionalne Centrum Kultur Pogranicza		
122	Kolejowa 7	dom		
123	Kolejowa 9	dom		
124	Kolejowa 13	dom		
125	Kolejowa 23	dom		
126	Kolejowa 29a	dworzec kolejowy, ob. Etnocentrum Ziemi Krośnieńskiej	A-75 z 28 sierpnia 2003 r.	wcześniej Kolejowa 29
127	Marii Konopnickiej 4	dom		
128	Marii Konopnickiej 4	budynek gospodarczy		
129	Mikołaja Kopernika 6	kapliczka przydrożna		
130	Mikołaja Kopernika 11	kapliczka przydrożna		
131	Mikołaja Kopernika 84	kapliczka przydrożna		
132	Korczyńska 11	kapliczka przydrożna		
133	Korczyńska	kościół pw. św. Wojciecha	A-146 z 16 maja 1989 r.	
134	Korczyńska	obelisk		
135	Korczyńska	dzwonnica kościelna		

136	Korczyńska (w pobliżu posesji nr 55)	kapliczka przydrożna		
137	Tadeusza Kościuszki 2	dom		
138	Tadeusza Kościuszki 14	dom	A-116 z 10 marca 1988 r.	
139	Tadeusza Kościuszki 25	dom		
140	Tadeusza Kościuszki 27	dom		
141	Tadeusza Kościuszki 41	dom		
142	Tadeusza Kościuszki 45	dom		
143	Krakowska	Stary Cmentarz	A-41 z 5 stycznia 1984 r.	
144	Krakowska 3	dom		
145	Krakowska 5	dom		
146	Krakowska 7/Józefa Czuchry 1	dom		
147	Krakowska (obok nr 20)	kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena		
148	Krakowska 25	dom		
149	Krakowska 30	młyn		
150	Krakowska 37	kapliczka przydrożna		
151	Krakowska 40	kaflarnia		
152	Krakowska 42	dom		
153	Krakowska (w pobliżu posesji nr 45)	kapliczka przydrożna		
154	Krakowska 70 (obiekt przemieszczony, pierwotnie przy posesji Suchodolska 78)	figura Chrystusa		
155	Krakowska 78	dom		
156	Krakowska (w pobliżu posesji nr 95)	pomnik poległych w I wojnie św.		
157	Krakowska 100	dom		
158	Krakowska 138	dom		
159	Krakowska 140	dom		
160	Krakowska 153 (dawn.147)	kapliczka przydrożna	B-135 z 23 grudnia 2005 r.	wcześniej „Krakowska 151 (dawn. 147)”
161	Krakowska 154	dom		
162	Krakowska 181	kapliczka przydrożna		
163	Krakowska 264	dom		
164	Krakowska 302	dom		
165	Kręta 14	dom		
166	Augusta Lewakowskiego 1	dom, ob. budynek usługowy	A-278 z 20 października 2008 r.	
167	Augusta Lewakowskiego 1	budynek gospodarczy, ob. budynek usługowy	A-278 z 20 października 2008 r.	
168	Augusta Lewakowskiego 4	dom	A-311 z 22 lipca 1994 r.	
169	Augusta Lewakowskiego 6	dom	A-98 z 25 czerwca 1986 r.	
170	Augusta Lewakowskiego 14	dom, ob. budynek usługowy		
171	Augusta Lewakowskiego 16	dom	A-179 z 17 listopada 1989 r.	
172	Augusta Lewakowskiego 22	dom	A-231 z 14 lutego 1991 r.	
173	Augusta Lewakowskiego 24	dom	A-203 z 10 maja 1990 r.	

174	Augusta Lewakowskiego 35	dom	A-132 z 20 stycznia 1989 r.	
175	Augusta Lewakowskiego 51	dom		
176	Lotników (w pobliżu posesji nr 6, przy granicy działek 300/2 i 301/13)	kapliczka przydrożna		
177	Lwowska 1	willa	A-1503 z 7 grudnia 2017 r.	
178	Lwowska 3	dom		
179	Lwowska 6 (d. 14)	dom A. Lenika	A-1289 (d. A-292) z 20 maja 1993 r.	
180	Lwowska 8	dom		
181	Lwowska 9	dom		
182	Lwowska 10	dom		
183	Lwowska 12	dom		
184	Lwowska 14	dom		
185	Lwowska 15	dom (dworek)	A-154 z 27 lipca 2006 r.	
186	Lwowska 16	dom		
187	Lwowska 17	dom		
188	Lwowska 19	willa z ogrodem	A-171 z 11 sierpnia 2006 r.	
189	Lwowska 19	pomnik (popiersie F. Chopina)	A-171 z 11 sierpnia 2006 r.	
190	Lwowska 24	dom	A-36 z 16 grudnia 1983 r.	
191	Lwowska 24	kapliczka przydrożna		
192	Ignacego Łukasiewicza (w pobliżu posesji nr 53, działka 822/5)	budynki przemysłowe dawnej Fabryki Maszyn i Narzędzi Wiertniczych		
193	Ignacego Łukasiewicza 1	dom	A-136 z 23 lutego 1989 r.	
194	Ignacego Łukasiewicza 5	dom	A-107 z 3 marca 1987 r.	
195	Ignacego Łukasiewicza 5	budynek gospodarczy	A-107 z 3 marca 1987 r.	
196	Ignacego Łukasiewicza 22	dom		
197	Ignacego Łukasiewicza 27	dom		
198	Ignacego Łukasiewicza 47	dom		
199	Ignacego Łukasiewicza 51	dom		
200	Ignacego Łukasiewicza 53	dom		
201	Ignacego Łukasiewicza 62	klasztor S.S. Misjonarek św. Piotra Klawera		
202	Ignacego Łukasiewicza 65	willa „Marta”		
203	Ignacego Łukasiewicza 69-69a-69b	dom		wcześniej tylko „Łukasiewicza 69”
204	Ignacego Łukasiewicza 71	dom		
205	Ignacego Łukasiewicza 82 (d. 78)	kapliczka przydrożna		
206	Ignacego Łukasiewicza 87	dom Kulczyckich		
207	Ignacego Łukasiewicza 89	dom, ob. obiekt usługowy		
208	Ignacego Łukasiewicza 90	dom		
209	Ignacego Łukasiewicza 96	dom		

210	Ignacego Łukasiewicza 98-100	dom		wcześniej był nr 100
211	Ignacego Łukasiewicza 108	dom		
212	Ignacego Łukasiewicza 114	dom		
213	gen. Stanisława Maczka/Krzysztofa Kamila Baczyńskiego	figura NMP		
214	Adama Mickiewicza 8	dom	A-205 z 10 września 1990 r.	
215	Romualda Mielczarskiego 9	pocztą	A-263 z 29 stycznia 1992 r.	
216	Stanisława Moniuszki 18a (d. 18)	kapliczka Chrystusa Frasobliwego		wcześniej: kapliczka z figurą MB (d. Chrystus Frasobliwy)
217	Stanisława Moniuszki 22	dom		
218	Stanisława Moniuszki 45	dom		
219	Stanisława Moniuszki 56	kapliczka przydrożna	B-419 z 2 sierpnia 2011 r.	
220	Mostowa 5	dom	A-60 z 30 stycznia 1985 r.	
221	Mostowa 5	budynek gospodarczy	A-60 z 30 stycznia 1985 r.	
222	Nad Lubatówką 7	kapliczka przydrożna		
223	Nadbrzeżna 2	willa „Zacisze”	A-1043 (d. A-152) z 23 czerwca 1989 r.	
224	Naftowa 8	kotłownia rafinerii nafty w zespole Zakładów Urządzeń Naftowych i Gazowniczych w Krośnie, ob. PGNiG Technologie S.A.		
225	Naftowa 8	warsztat mechaniczny rafinerii nafty w zespole Zakładów Urządzeń Naftowych i Gazowniczych w Krośnie, ob. PGNiG Technologie S.A.		
226	Naftowa 8	budynek destylacji oleju rafinerii nafty w zespole Zakładów Urządzeń Naftowych i Gazowniczych w Krośnie, ob. PGNiG Technologie S.A.		
227	Naftowa 8	odlewnia w zespole Zakładów Urządzeń Naftowych i Gazowniczych w Krośnie, ob. budynek biurowy		
228	Naftowa 8	hale obróbczo-montażowe T-2 w zespole Zakładów Urządzeń Naftowych i Gazowniczych w Krośnie, ob. budynek przemysłowy		
229	Naftowa 8	kuźnia z zespołu w zespole Zakładów Urządzeń Naftowych i Gazowniczych w Krośnie, ob. budynek przemysłowy		

230	Naftowa 8	odlewnia i kotłownia wraz z kominem w zespole Zakładów Urzędzeń Naftowych i Gazowniczych w Krośnie, ob. budynek przemysłowy		
231	Naftowa 18	dom, ob. budynek biurowy	A-1609 (d. 274) z 17 marca 1992 r.	
232	Naftowa 22	budynek garaży straży ogniowej i magazyny rafinerii nafty w zespole Zakładów Urzędzeń Naftowych i Gazowniczych w Krośnie, ob. budynek usługowy		
233	Naftowa 22	magazyn świec rafinerii nafty w zespole Zakładów Urzędzeń Naftowych i Gazowniczych w Krośnie, ob. budynek usługowy		
234	Naftowa 30	budynek straży ogniowej w zespole Zakładów Urzędzeń Naftowych i Gazowniczych w Krośnie, ob. budynek biurowy		
235	Naftowa	magazyn surowców rafinerii nafty w zespole Zakładów Urzędzeń Naftowych i Gazowniczych w Krośnie, ob. budynek nieużytkowany		
236	Niepodległości 2	dom		
237	Niepodległości 6b (d. ul. Grodzka 39)	komin w płn.-zach. części hali fabrycznej huty szkła		
238	Niepodległości 6b (d. ul. Grodzka 39)	komin w pld.-zach. części hali fabrycznej huty szkła		
239	Niepodległości 6b (d. ul. Grodzka 39)	hala produkcyjna huty szkła		
240	Niepodległości 10	dom		
241	Niepodległości 47	dom	A-484 (d. 100) z 27 czerwca 1986 r.	
242	Niepodległości 50	dom		
243	Ogrodowa 8	dom		
244	Ogrodowa 9-11	dom		wcześniej w spisie ul. Ogrodowa 11
245	Ogrodowa 13 (d.1)	dom		
246	Ogrodowa 13 (d.1)	oficyna		
247	Stefana Okrzei	park miejski		
248	Stefana Okrzei 22	dom		
249	Ordynacka 1	dom		
250	Ordynacka 2	Hotel "Victoria"		
251	Ordynacka 3	dom		
252	Ordynacka 4	dom		
253	Ordynacka 5	dom		
254	Ordynacka 6	dom		
255	Elizy Orzeszkowej (przy posesji nr 8)	kapliczka przydrożna		
256	Elizy Orzeszkowej 17	figura Chrystusa	B-397 z 24 lutego 2011 r.	
257	Elizy Orzeszkowej 36	dom		

258	Ignacego Jana Paderewskiego (w pobliżu posesji nr 7)	figura NMP	B-275 z 10 listopada 2009 r.	
259	Ignacego Jana Paderewskiego 1/Podwale	dom		
260	Ignacego Jana Paderewskiego 2	budynek Ubezpieczalni Społecznej, ob. dom	A-1205 (d. 108) z 9 kwietnia 1987 r.	
261	Ignacego Jana Paderewskiego 4	budynek Ubezpieczalni Społecznej, ob. budynek usługowy	A-1205 (d. 108) z 9 kwietnia 1987 r.	d. 4/4a
262	Ignacego Jana Paderewskiego 7	Zespół Szkół Muzycznych		
263	Parkowa	Ogród Jordanowski		wcześniej: „Ogród Jordanowski- w granicach określonych w załączniku graficznym”
264	Pawła z Krosna 8	rozlewnia piwa, ob. budynek mieszkalno-usługowy	A-1069 z 25 stycznia 2013 r.	wcześniej: budynek mieszkalno- usługowy, murowany (d. rozlewnia piwa)
265	Piastowska 23	dom		
266	Piastowska 29	dom		
267	Piastowska 46	dom		
268	Piastowska 66	dom		
269	Stanisława Pigonia 12	dom		
270	Józefa Piłsudskiego 1/Rynek 23	dom	A-22 z 30 września 1982 r.	
271	Józefa Piłsudskiego 5	kościół parafialny p.w. Św. Trójcy	A-1408 (d. 9) z 21 listopada 1948, a także wpis do rejestru zabytków przez LWKZ z 6 lutego 1931 r.	
272	Józefa Piłsudskiego 5	dzwonnica w zespole kościoła p.w. Św. Trójcy	A-1408 (d. 9) z 21 listopada 1948, a także wpis do rejestru zabytków przez LWKZ z 6 lutego 1931 r.	
273	Józefa Piłsudskiego 5	plebania w zespole kościoła p.w. Św. Trójcy	A-1408 (d. 9) z 21 listopada 1948, a także wpis do rejestru zabytków przez LWKZ z 6 lutego 1931 r.	
274	Józefa Piłsudskiego 5	ogrodzenie z bramą w zespole kościół p.w. Św. Trójcy		
275	Józefa Piłsudskiego 5	cmentarz parafialny, przykościelny		
276	Józefa Piłsudskiego 8	dom	A-1440 z 8 lutego 2017 r.	
277	Józefa Piłsudskiego 9	dom		
278	Józefa Piłsudskiego 10	dom		
279	Józefa Piłsudskiego 11	dom		
280	Józefa Piłsudskiego 13	dom		

281	Józefa Piłsudskiego 14	Dom Towarzystwa Mieszczańskiego „Zgoda”, ob. Cech Rzemiosł Różnych	A-1230 z 27 lutego 2014 r.	
282	Józefa Piłsudskiego 15	dom	A-369 z 2 października 1997 r.	
283	Józefa Piłsudskiego 16	pałac biskupi, ob. Muzeum Podkarpackie	A-52 z 25 listopada 1952 r.	
284	Józefa Piłsudskiego 18	dom		
285	Józefa Piłsudskiego 19	Fabryka Zegarów Wieżowych Michała Mięrowicza, ob. Muzeum Rzemiosła	A-221 z 12 listopada 1990 r.	
286	Józefa Piłsudskiego 22	dom		
287	Józefa Piłsudskiego 23	dom	A-215 z 17 listopada 2008 r.	
288	Józefa Piłsudskiego 31	dom		
289	Józefa Piłsudskiego 51	dom		
290	Józefa Piłsudskiego 60	dom		
291	Józefa Piłsudskiego 68	dom		
292	Plac Konstytucji 3 Maja (w pobliżu zespołu klasztorного O.O. Kapucynów)	cmentarz wojenny żołnierzy radzieckich		
293	Plac Konstytucji 3 Maja 2	kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Św. w zespole klasztorным O.O. Kapucynów	A-11 z 21 listopada 1948 r.	
294	Plac Konstytucji 3 Maja 2	klasztor O.O. Kapucynów	A-11 z 21 listopada 1948 r.	
295	Plac Konstytucji 3 Maja 2	ogród w zespole klasztorным O.O. Kapucynów	A-11 z 21 listopada 1948 r.	
296	Plac Konstytucji 3 Maja 2	ogrodzenie z bramą w zespole klasztorным O.O. Kapucynów		
297	Plac Konstytucji 3 Maja 2	figura NMP w zespole klasztorным O.O. Kapucynów		
298	Plac Konstytucji 3 Maja 2	mur ogrodzeniowy dziedzińca pielgrzymkowego, ogrodzenia frontowego w bramą i mur ogrodzeniowy ogrodu klasztorного w zespole klasztorным O.O. Kapucynów	A-1823 z 23.07.2024 r.	
299	Plac Konstytucji 3 Maja	pomnik I. Łukasiewicza		
300	Plac Konstytucji 3 Maja 1	drukarnia W. Lenika, ob. dom		wcześniej: dom murowany (d. drukarnia W. Lenika)
301	Plac Konstytucji 3 Maja 3	dom	A-118 z 5 maja 1988 r.	
302	Podkarpacka 1	dom	A-137 z 2 marca 1989 r.	
303	Podwale 1	dom		
304	Podwale 8	dom		
305	Podwale 10	dom		
306	ks. Jerzego Popiełuszki 73	destylarnia ropy naftowej I. Łukasiewicza, ob. dom		
307	ks. Jerzego Popiełuszki 79	gumno z zespołu pałacowego (tzw. oficyna), ob. dom		

308	ks. Jerzego Popiełuszki 82	dom dyrektora cegielni, ob. dom		
309	ks. Jerzego Popiełuszki 98	budynek mieszkalny w zespole cegielni		
310	ks. Jerzego Popiełuszki 103	pałac Trzecieckich	A-130 z 16 stycznia 1989 r.	
311	ks. Jerzego Popiełuszki 103	park w zespole pałacowym	A-130 z 16 stycznia 1989 r.	
312	ks. Jerzego Popiełuszki 119	dom		
313	ks. Jerzego Popiełuszki 123	budynek zarządu cegielni, ob. dom		
314	Wojciecha Roberta Portiusa 2 / Rynek	dom	A-21 z 30 września 1982 r.	
315	Wojciecha Roberta Portiusa 4	kamienica	A-1470 z 24 czerwca 2017 r.	
316	Wojciecha Roberta Portiusa 5	organistówka		
317	Wojciecha Roberta Portiusa 5	figura NMP		
318	Powstańców Śląskich 3	figura NMP		
319	Powstańców Śląskich 5	dom		
320	Powstańców Śląskich 37	szkoła podstawowa		
321	Powstańców Śląskich 45	figura św. Rodziny		
322	Powstańców Śląskich 45	dom		
323	Powstańców Śląskich 73	dom		d. nr 103
324	Powstańców Warszawskich 7	dom		
325	Powstańców Warszawskich 46	kapliczka		
326	Powstańców Warszawskich 52	kapliczka		
327	Powstańców Warszawskich 56	dom		
328	Powstańców Warszawskich 58	dom		
329	Powstańców Warszawskich (przy posesji nr 58)	pomnik poległych w I wojnie św.		
330	Powstańców Warszawskich 63	krzyż przydrożny		
331	Powstańców Warszawskich 69	dom		
332	Powstańców Warszawskich 85	dom		
333	Powstańców Warszawskich 91	kapliczka przydrożna		
334	Powstańców Warszawskich 99	dom		
335	Prochownia 4	dom Dunikowskiego	A-175 z 9 listopada 1989 r.	
336	Bolesława Prusa 2	dom		
337	Bolesława Prusa 4	dom		
338	Bolesława Prusa 6a	dom		
339	Bolesława Prusa 12	dom		
340	Bolesława Prusa 94	dom		
341	Kazimierza Pużaka 20	dom		
342	Kazimierza Pużaka 53	dom		
343	Władysława Reymonta 4a/Nad Badoniem	kapliczka przydrożna		
344	Władysława Reymonta 5	dom		
345	Władysława Reymonta 11/Bolesława Prusa	figura NMP		
346	Różana 10a	dom		
347	Rynek 1	dom – kamienica, ob. PANS w Krośnie	A-1 z 21 września 1982 r.	wcześniej: dom murowany (ob. PWSZ w Krośnie)

348	Rynek 1a	dom – kamienica, ob. PANS w Krośnie	A-2 z 21 września 1982 r.	wcześniej: Kamienica, (ob. PWSZ w Krośnie)
349	Rynek 2	dom – kamienica	A-3 z 21 września 1982 r.	
350	Rynek 3	dom – kamienica	A-4 z 22.09.1982	
351	Rynek 4	dom – kamienica	A-485 (d. 5) z 23 września 1982 r.	
352	Rynek 5	dom – kamienica „Curia Praetoriana”	A-6 z 23 września 1982 r.	
353	Rynek 6	dom – kamienica	A-7 z 24 września 1982 r.	
354	Rynek 7	dom – kamienica „Wójtowska”	A-163 z 1 czerwca 1960 r.	
355	Rynek 8	dom – kamienica	A-8 z 24 września 1982 r.	
356	Rynek 9	dom – kamienica	A-1283 (d. 328) z 20 stycznia 1995 r.	
357	Rynek 10	dom – kamienica	A-282 z 1 sierpnia 2008 r.	
358	Rynek 11	dom – kamienica	A-1394 (d. 9) z 24 września 1982 r.	
359	Rynek 12	dom – kamienica	A-10 z 24 września 1982 r.	
360	Rynek 13	dom – kamienica	A-11 z 27 września 1982 r.	
361	Rynek 14	dom – kamienica	A-12 z 27 września 1982 r.	
362	Rynek 15	dom – kamienica	A-13 z 27 września 1982 r.	
363	Rynek 16	dom – kamienica	A-529 (d. 14) z 28 września 1982 r.	
364	Rynek 17	dom – kamienica	A-15 z 28 września 1982 r.	
365	Rynek 18	dom – kamienica	A-16 z 28 września 1982 r.	
366	Rynek 19	dom – kamienica	A-17 z 28 września 1982 r.	
367	Rynek 20	dom – kamienica	A-18 z 29 września 1982 r.	
368	Rynek 21	dom – kamienica	A-19 z 29 września 1982 r.	
369	Rynek 22	dom – kamienica	A-20 z 29 września 1982 r.	
370	Rynek 24/Józefa Piłsudskiego 2	dom – kamienica	A-23 z 1 października 1982 r.	
371	Rynek 25	dom – kamienica	A-24 z 1 października 1982 r.	
372	Rynek 26	dom – kamienica	A-25 z 1 października 1982 r.	
373	Rynek 27	dom – kamienica	A-26 z 1 października 1982 r.	
374	Rynek 28/Juliusza Słowackiego 1	dom – kamienica	A-27 z 1 października 1982 r.	
375	Henryka Sienkiewicza 4	dom		
376	Henryka Sienkiewicza 12	Gmach Sądu	A-1361 (d. 239) z 7 czerwca 1991 r.	

377	Henryka Sienkiewicza 13	dom		
378	gen. Władysława Sikorskiego 1	dom		
379	gen. Władysława Sikorskiego 4	dom		
380	gen. Władysława Sikorskiego 8	dom		
381	gen. Władysława Sikorskiego 16	dom		
382	gen. Władysława Sikorskiego 20	dom		
383	ks. Piotra Skargi 1	bursa Seminarium Nauczycielskiego, murowana, ob. zespół szkół		
384	ks. Piotra Skargi 2	gmach Szkoły Realnej, ob. liceum ogólnokształcące nr 1		
385	ks. Piotra Skargi 3	Seminarium Nauczycielskie Męskie, ob. Miejski Zespół Szkół nr 5	A-1188 (d. 336) z 1 sierpnia 1995 r.	wcześniej: Seminarium Nauczycielskie Męskie, murowane, ob. gimnazjum nr 1
386	ks. Piotra Skargi 5	dom		
387	Juliusza Słowackiego 2/Blich 1	dom		
388	Juliusza Słowackiego 4	dom		
389	Juliusza Słowackiego 6	dom		
390	Juliusza Słowackiego 8	dom		
391	Juliusza Słowackiego 9	dom		
392	Juliusza Słowackiego 10	dom		
393	Juliusza Słowackiego 16	dom		
394	Juliusza Słowackiego 20	dom		
395	Juliusza Słowackiego 22	dom		
396	Jana Stapińskiego 6	kapliczka przydrożna		
397	Jana Stapińskiego 6	dom (dworek)	A-217 z 5 listopada 1990 r.	
398	Jana Stapińskiego 14	dom		
399	Jana Stapińskiego 20 (d. 26)	dom		
400	Jana Stapińskiego 21	dom		
401	Jana Stapińskiego 37	dom		
402	Jana Stapińskiego 41	kapliczka przydrożna		
403	Jana Stapińskiego 73	kapliczka przydrożna		
404	Jana Stapińskiego 73	dom		
405	ks. Stanisława Staszica 1	dom	A-151 z 23 czerwca 1989 r.	
406	ks. Stanisława Staszica 2	Gmach Rady Powiatowej, ob. UM Krosno		
407	ks. Stanisława Staszica 3-5 (d. 5)	willa z ogrodem	A-291 z 31 marca 1993 r.	
408	ks. Stanisława Staszica 10	dom	A-31 z 23 listopada 2000 r.	
409	ks. Stanisława Staszica 21	dom		
410	ks. Stanisława Staszica 22	dom		
411	ks. Stanisława Staszica 23	dom		
412	Szarych Szeregów 36	dom		d. Powstańców Warszawskich 89a

413	Jana Szczepanika 1	dom		
414	Jana Szczepanika 2	dom		
415	ks. Stanisława Szpetnara 9	bursa Gimnazjum Miejskiego, murowana ob. Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych nr 2	A-111 z 25 sierpnia 1987 r.	
416	Mariana Szuby/Michała Drzymały 2	dom		d. Szuby 2/Drzymały 16
417	Mariana Szuby 38	kapliczka przydrożna		
418	Mariana Szuby 40	dom		
419	ks. Piotra Ściegiennego 23	dom		
420	Ślęczka 3	dom		
421	Ślęczka 8a/Stefana Żeromskiego	figura MB		
422	Ślęczka 9	dom		
423	Tkacka 7	dom		
424	Tkacka 28-28a (d. 28)	dom		wcześniej: Tkacka 28
425	Tkacka 30	dom		
426	Tysiąclecia 1	hala rozbieralni urządzeń wiertniczych w zespole Zakładów Urządzeń Naftowych i Gazowniczych w Krośnie, ob. budynek przemysłowy		
427	Tysiąclecia, dz. nr 477/15, obr. Śródmieście	hala remontowa i zajezdnia PKS w zespole Zakładów Urządzeń Naftowych i Gazowniczych w Krośnie, ob. budynek usługowy		
428	Teodora Walslebena 5	dom		
429	Teodora Walslebena 6	dom		
430	Teodora Walslebena 7	dom		
431	Teodora Walslebena 10	dom		
432	Teodora Walslebena 12	dom		
433	Wiejska 12	dom		
434	Wiejska 17	dom		
435	Wiejska 19	kapliczka przydrożna		
436	Wiejska 19	dom		
437	Wiejska 23	dom		
438	Wiejska 40	dom		
439	Wiejska 40	kapliczka przydrożna		
440	Wiejska 40	kapliczka przydrożna figura św. Rodziny		
441	Henryka Wieniawskiego 61	kapliczka przydrożna		
442	Wierzbowa 12	dom		
443	Wierzbowa 12	kapliczka		
444	Wierzbowa 50	kapliczka		
445	Wisze 3	dom		
446	Wojska Polskiego 1	dom		
447	Wojska Polskiego 4	figura NMP		
448	Wojska Polskiego 4	dom	A-127 5 listopada 1989 r.	
449	Wojska Polskiego 6-8	dom	A-124 z 9 września 1988 r.	
450	Wojska Polskiego 10	dom	A-123 z 9 września 1988 r.	

451	Wojska Polskiego 12	dom	A-129 z 6 grudnia 1989 r.	
452	Wojska Polskiego 14	dom	A-125 z 10 października 1988 r.	
453	Wojska Polskiego 15	dom		
454	Wojska Polskiego 22	dom „Wojnarówka”	A-133 z 3 lutego 1989 r.	
455	Wojska Polskiego 32	dom		
456	Wolności 6	dom		
457	Wolności 8	dom		
458	Stanisława Wyspiańskiego 66	dom		
459	kard. Stefana Wyszyńskiego	most na Badoniu	A-215 z 5 listopada 1990 r.	
460	kard. Stefana Wyszyńskiego	cmentarz rzymsko-katolicki, ob. komunalny		
461	kard. Stefana Wyszyńskiego/ Suchodolska	pomnik poległych w I wojnie św.		
462	kard. Stefana Wyszyńskiego 36	dom		
463	kard. Stefana Wyszyńskiego 66	dom		
464	kard. Stefana Wyszyńskiego 72	kapliczka z figurą św. Floriana		
465	kard. Stefana Wyszyńskiego 77	figura św. Antoniego		wcześniej nr 75
466	Wyzwolenia 7	dom		
467	Zagórze 1	dom		
468	Zjazdowa 3	dom		
469	Zjazdowa 6	dom		
470	Stefana Żeromskiego (w pobliżu posesji nr 22)	figura Chrystusa		
471	Stefana Żeromskiego 116	dom		
472	hetm. Stanisława Żółkiewskiego 17	dom		
473	hetm. Stanisława Żółkiewskiego 41	figura NMP	B-11 z 10 grudnia 1999 r.	
474	Franciszka Żwirki i Stanisława Wigury 3	budynek jadalni i sali gimnastycznej Szkoły Podoficerów Lotnictwa dla Małoletnich, ob. nieużytkowany	A-1444 z 15 lutego 2017 r.	

Załącznik nr 2. Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Krosno

LP.	NR STAN. W MIEJSCOWOŚCI	NR AZP I NR STAN. NA OBSZARZE	RODZAJ STANOWISKA	CHRONOLOGIA	NR REJESTRU ZABYTEKÓW
1	1	110-74/51	Obszar Starego Miasta Krosna	okres prahistoryczny, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	C-1 z 13.12.2000 r.
			osada X-XI w., relikty dwóch budowli kamiennych (ratusz gotycki, ratusz renesansowy), elementy infrastruktury miejskiej oraz nawarstwienia i obiekty prahistoryczne	okres prahistoryczny (epoka kamienia, epoka brązu, okres lateński), wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	C-1 z 13.12.2000 r.
			relikty murów miejskich, skarpa i dziedziniec przykościelny oraz cmentarz w zespole kościoła farnego	średniowiecze	C-2 z 12.06.2006 r.

LP.	NR STAN. W MIEJSCOWOŚCI	NR AZP I NR STAN. NA OBSZARZE	RODZAJ STANOWISKA	CHRONOLOGIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW
			relikty murów miejskich, fundamenty skrzydła klasztornego w zespole klasztoru O.O. Franciszkanów	późne średniowiecze, okres nowożytny	C-3 z 12.06.2006 r.
			zespół staromiejski, teren przy ul. Piłsudskiego, w sąsiedztwie kościoła farnego – relikty architektury murowanej (kamienica mieszczkańska)	okres nowożytny	C-5 z 14.01.2009 r.
2	2	110-74/49	osada (ul. Grodzka 20)	okres lateński, kultura przeworska (?)	A-459 z 14.07.1969 r. A-a 11/90
3	3	110-74/52	osada (wzniesienie „Góra garncarska”)	okres rzymski	A-449 z 23.12.1968 A-a 7/90
4	4	110-74/65	śląd osadnictwa	epoka brązu (kultura łużycka)	
5	5	110-74/50	punkt osadniczy	okres prahistoryczny, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	
6	6	110-74/54	osada	wczesne średniowiecze	
7	7	110-74/55	nieokreślony obiekt sakralny	wczesne średniowiecze	
8	8	110-74/56	punkt osadniczy	epoka brązu (kultura łużycka(?))	
9	9	110-74/57	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze	
10	10	110-74/58	punkt osadniczy	neolit	
11	11	110-74/60	cmentarzysko szkieletowe	wczesne średniowiecze	
12	12	110-74/61	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze	
13	13	110-74/62	śląd osadnictwa	neolit	
14	14	110-74/63	śląd osadnictwa	okres rzymski (kultura przeworska)	
15	15	110-74/64	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny, średniowiecze	
16	16	110-74/48	cmentarzysko szkieletowe	neolit (kultura ceramiki sznurowej)	
17	17	110-74/32	punkt osadniczy	okres prahistoryczny	
18	18	110-74/33	śląd osadnictwa	neolit (?)	
19	19	110-74/35	punkt osadniczy	epoka brązu, okres rzymski	
20	20	110-74/36	śląd osadnictwa	epoka kamienna	
21	21	110-74/37	punkt osadniczy	okres prahistoryczny	
22	22	110-74/38	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu	
23	23	110-74/39	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny, wczesne średniowiecze	
24	27	110-74/43	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny	
25	29	110-74/45	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny	
26	30	110-74/46	śląd osadnictwa	neolit (kultura ceramiki wstęgowej rytej)	
27	31	110-74/47	śląd osadnictwa	neolit (?) okres prahistoryczny	
28	32	110-74/53	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze	
29	33	110-74/66	śląd osadnictwa	neolit (kultura ceramiki sznurowej)	

LP.	NR STAN. W MIEJSCOWOŚCI	NR AZP I NR STAN. NA OBSZARZE	RODZAJ STANOWISKA	CHRONOLOGIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW
30	37	110-73/1	śląd osadnictwa	neolit	
31	40	110-73/2	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	
32	41	110-73/3	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny	
33	42	110-73/4	skarb monet	okres rzymski	
34	43	110-73/15	śląd osadnictwa	epoka kamienna, okres prahistoryczny	
35	44	110-73/16	śląd osadnictwa	epoka kamienna	
36	45	110-73/17	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	
37	46	110-73/40	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	
38	47	111-74/27	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (?)	
39	48	111-74/28	śląd osadnictwa	późny okres rzymski (?) (kultura przeworska)	
40	49	111-74/29	śląd osadnictwa	epoka brązu	
41	50	111-74/30	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny	
42	51	111-74/31	punkt osadniczy	neolit	
43	52	111-74/32	punkt osadniczy	okres prahistoryczny	
44	55	111-74/33	śląd osadnictwa	neolit	
45	57	111-74/34	śląd osadnictwa	okres rzymski (?)	
46	58	111-74/35	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny, wczesne średniowiecze	
47	59	111-74/36	śląd osadnictwa	epoka brązu	
48	60	111-74/37	śląd osadnictwa	neolit/ wczesna epoka brązu	
49	61	111-74/38	śląd osadnictwa, osada	neolit, wczesne średniowiecze	
50	62	111-74/39	śląd osadnictwa	epoka kamienna	
51	63	111-74/40	osada	wczesne średniowiecze	
52	64	111-74/41	śląd osadnictwa osada	epoka kamienna, epoka brązu, wczesne średniowiecze	
53	65	111-74/42	śląd osadnictwa, osada	okres prahistoryczny, wczesne średniowiecze	
54	66	111-74/43	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny, wczesne średniowiecze	
55	67	111-74/44	śląd osadnictwa, osada	neolit (kultura ceramiki wstęgowej rytej), okres rzymski (kultura przeworska)	
56	68	111-74/45	śląd osadnictwa	neolit, epoka brązu, okres prahistoryczny	
57	69	111-74/46	śląd osadnictwa	neolit/epoka brązu	
58	70	111-74/47	śląd osadnictwa	epoka brązu	
59	71	111-74/48	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny	
60	72	111-74/49	śląd osadnictwa	epoka brązu	
61	73	111-74/50	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu	
62	74	111-74/51	śląd osadnictwa	epoka brązu	
63	75	111-74/52	śląd osadnictwa	neolit/ wczesna epoka brązu	
64	76	111-74/53	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu	
65	77	111-74/54	śląd osadnictwa	neolit lub epoka brązu	
66	78	111-74/55	śląd osadnictwa	neolit lub epoka brązu	
67	79	111-74/56	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu	
68	80	111-74/57	śląd osadnictwa	neolit lub epoka brązu	

LP.	NR STAN. W MIEJSCOWOŚCI	NR AZP I NR STAN. NA OBSZARZE	RODZAJ STANOWISKA	CHRONOLOGIA	NR REJESTRU ZABYTEKÓW
69	81	111-74/58	śląd osadnictwa, osada	neolit lub epoka brązu, epoka brązu	
70	82	111-74/59	śląd osadnictwa, osada	paleolit, neolit, neolit/ wczesna epoka brązu okres rzymski (kultura przeworska)	
71	83	111-74/60	śląd osadnictwa, osada	wczesna epoka brązu, okres prahistoryczny	
72	84	111-74/61	osada	późny okres rzymski (kultura przeworska)	
73	85	111-74/62	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny	
74	86	111-74/63	śląd osadnictwa	neolit (?)	
75	87	111-74/64	osada (?)	okres prahistoryczny	
76	88	111-74/65	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny	
77	89	111-74/66	osada	wczesne średniowiecze	
78	90	111-74/67	śląd osadnictwa	neolit/wczesna epoka brązu	
79	91	111-74/68	osada	wczesne średniowiecze	
80	92	111-74/69	śląd osadnictwa	neolit lub epoka brązu	
81	93	111-74/70	śląd osadnictwa	epoka kamienna, okres prahistoryczny	
82	94	111-74/71	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu	
83	95	111-74/72	śląd osadnictwa	neolit lub epoka brązu	
84	96	111-74/73	śląd osadnictwa	epoka brązu	